

III. Folyóiratok
Tanárképző Főiskola

III.

Magyar és egyetemes
irodalom

e.

Folyóiratok.

.....sz.

DALOMTÖRTÉNETI ZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCHATODIK ÉVFOLYAM

IV. FÜZET

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1926

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Császár Elemér</i> : Arany János képzelete. III., bef. közlemény	257
<i>Timár Kálmán</i> : Adalékok kódexeink forrásaihoz. III., bef. közlemény.	264
<i>Waldapfel József</i> : Balassi költeményeinek kronológiája. II., bef. közlemény.	271
<i>Tóth Béla</i> : A Kisfaludy-regék utánzatai. II., bef. közlemény	286

ADATTÁR.

Arany János életéhez. Közli <i>Lukinich Imre</i>	300
Tompa Mihály ismeretlen levelei Borsodi Józsefhez. Közli: <i>Csizovszky Sándor</i>	305
Gyalai Pál mint a Budapesti Szemle szerkesztője. <i>Jónás Károly</i>	314
Kreskay Imre levele Batsányihoz. Közli <i>Császár Elemér</i>	316
Berzsenyi és Horatius. <i>Gulyás József</i>	319

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Borbély István: A magyar irodalom története. II. kötet. <i>Gálos Rezső</i>	320
Magyar Anonymus. Ford. Pais Dezső. <i>Tolnai Vilmos</i>	323
Szinnyei Ferenc: A regény. <i>Császár Ernő</i>	324
Dr. Hajnóczy Iván: Katona József Kecskeméten. <i>Hegedüs Zoltán</i>	325

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1926-ik évről. <i>Goriupp Alisz</i>	327
--	-----

A szerkesztésért felelős:

CSÁSZÁR ELEMÉR (BUDAPEST, I., PAULER-U. 4.)

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek Kinyitására	
Lelt. napló: <u>VI 6</u>	Lsz.: <u>50</u>
csoport: _____	szám. _____

ARANY JÁNOS KÉPZELETE.

(Harmadik, bef. közlemény.)

Milyen messze kerültünk kiinduló pontunktól! Utunk kezdetén egy szürke egyéniséggel találkoztunk, akinek nincs leleménye, fantáziája ólomszárnyakon alig tud a föld színe fölé emelkedni, mint költő nehézkes, vaskos, minden ízében reális, hozzátapad a valósághoz. Ilyen volt Arany, amint költői képe a maga kijelentései nyomán elénk rajzolódott. Az az Arany azonban, akit a munkáiból ismerünk, egészen más, az ragyogó jelenség, képzelete merész lendülettel szárnyal a magasba, s noha nem szakítja el a szálakat, melyek a valósághoz fűzik, szabadon formálja az anyagot, hogy keresztül csillanjon rajta az eszme. Ez a költő épen ellentéte az önarcképének: leleménye gazdag, képzelete hatalmas, amit alkot, eredeti és újszerű, művei egészen más szellemvilágot tárnak föl előttünk, mint azok a források, amelyekből elemeik ki-kerülnek.

De Arany képzeletét még mindig nem látjuk a maga igazi valójában. Képzelete erejének és gazdagságának való mértéke nem az az eseményvilág, amelyet többé-kevésbé szabadon költött, nem is a motíválásban, komponálásban és a szimbolizálásban jelentkező ereje, hanem az az embervilág, amely alkotásait ellepi. Az Úr is a teremtés legutolsó napjára hagyta, mint legnagyobb, legnemesebb föladatot, az ember kiformalását — a költői képzelet legnagyobb szerű munkája is az, amellyel embereket teremt. Az eseményes költészetnek legértékesebb eleme az ember; az epikai és drámai alkotások értékét az határozza meg elsősorban, milyen jellemábrázoló erő jelentkezik bennük. Erre az eredményre jutunk, akár pszichológiai, akár történeti, akár esztétikai vizsgálódással iparkodunk megállapítani, mi a költészetben a legnagyobb érték. Már az ókori filozófia kimondta, hogy mindennek mértéke az ember; mi emberek mindent magunkra vonatkoztatunk, mindenben az örök emberi jelentkezését keressük: ember-voltunkból, emberi psychénk sajátos természetéből következik, hogy az ember áll érdeklődésünk középpontjában — akkor is, ha képzeletünk a «valóság égi mását» (Arany) varázsolja elénk, ha szelle-

műnk a költészet képeivel játszik. A világirodalom története pedig azt bizonyítja, hogy nem azok voltak a legnagyobb epikusok és drámaírók, akiknek képzelete események kitalálásában tobzódott, hanem azok, akik embereket tudtak teremteni. Homeros és a görögök tragikusok, Shakespeare és Goethe, nálunk Katona József és Kemény Zsigmond műveik anyagát készen kapták a mondákban, a historiában vagy épen más költők művében és mégis a legnagyobbak — igen, mert a kész vagy átalakított meséhez jellemeket teremtett a képzeletük, «olyan embereket, akiknek lelki élete a legtermészetesebben s épen azért a legnagyobb hatással érteti meg a történeteket.»¹ Lehetnének-e ők a legnagyobbak, ha a képzelet legnagyobb munkája nem igazi, élő emberek kiformalása, hanem színes, mozgalmas mesék kitalálása volna? Hiszen akkor az öreg Dumas különb volna náluk! Végül ugyanezt a feleletet adja magának a képzeletnek elemzése is. Mikor végez a képzelet magasabbrendű munkát, akkor-e, mikor az emlékezeti képeket esemény-sorozattá fűzi, vagy mikor belőlük emberi alakokat formál? Bármennyire átformalja is a cselekvény eredeti elemeit, mégha a legszigorúbban megmotiválva acélkeménységű kompozícióba kovácsolja is, az még nem igazi organizmus, s csak akkor lesz azzá, ha pszichikai folyamatok villamos árama életet visz bele, ha az események mögött érző, gondolkodó, cselekvő embereket látunk, s ami előttünk lepörög, az határozott, élesen kirajzolódó jellemek tetteiként tűnik föl. Mennyivel nagyobb, értékesebb szellemi munkát végez a képzelet akkor, midőn egyes vonásokból, az emberi lélek tulajdonságai- ból, tehát absztrakt elemekből élő valóságot alkot, mint mikor konkrét tényeket fűz egymáshoz mesévé! Mennyivel eredetibb, sajátosabb, a költő egyéniségét hívebben visszatükröző az a bonyodalmas lelki szövevény, az emberi jellem, amelyet képzelete így teremt, mint az eseményeknek a legmerészebb kombinációval megalkotott láncolata!

Arany jellemábrázoló művészete közismert. Hogy ő a lelki élet rajza terén Kemény Zsigmonddal és Katonával irodalmunkban a legnagyobb művész, az benne él mindannyiunk tudatában, e ponton fölmenthetem magam a bizonyítás kötelezettsége alól. Valójában nem is a művészt keresem én ezúttal Aranyban, hanem képzeletének munkáját vizsgálom, nem azt, hogy milyen művészettel alkotta meg hősei jellemét, hanem, hogy képzeletének milyen szerepe volt e jellemek kigondolásában. Ha ebből a szempontból figyelmesen végig nézzük műveit, meglepő eredményre jutunk: azt találjuk, hogy hősei első munkájától, a *Tolditól*, az utolsóig, a *Toldi szerelméig*, az embereknek az a végeláthatatlan sora, mely komoly és víg eposzai-

¹ L. munkámat *Shakespeare és a magyar költészet* (1917), 205–206. l.

ban, balladáiban és költői elbeszéléseiben elvonul, joformán mind a költő képzeletének alkotása. Amennyire idegenkedett Arany attól, hogy minden alap nélkül költsön mesét, olyan szívesen vállalkozott emberek teremtésére. Akárhányszor, sőt legtöbbször, forrásainak pusztán egy-egy utalására vagy egy-egy történetileg hagyományozott névre épített föl egy egész karaktert, sőt nagy számmal teremtett képzelete olyan alakokat is, akiről forrásai nem is tudnak. S hősei lelkének kiformálásában nem törődött az irott hagyománnyal, azt könnyen, aggodalom nélkül félrevetette, s nem olyanoknak rajzolta embereit, amilyenek forrásai szerint lehettek, hanem amilyeneknek lenniük kellett, hogy méltón betölthessék szerepüket. E ponton nem kötötte magát az epikai hitel dogmájához, s hatalmas arcképcsarnokának minden alakja: a mondának és történetnek hősei, a népéletnek és a főúri világnak képviselői, gyermek és agg, hitves és szerető, király és lovag, pap és cigány, mind a költő képzeletének eredeti alkotása.

Azt a bámulatos gazdagságot, mely Arany embereinek világában észlelhető, szóval nem lehet jellemezni, de nem is kell, ismeri mindenki. Elég, ha az egy *Toldi szerelmére* utalok: százával találkozunk benne a hol futólag bemutatott, hol részletesen rajzolt, de mindig élesen megvilágított alakokkal. Csak azt kell igazolni, hogy ezek az alakok a költő képzeletének teremtései. A *Toldi szerelmére* vonatkozólag bajos volna: egész kötetet kellene írni. Egyszerűbb példát választok, az első *Toldit*. Csak hat személy játszik benne nagyobb szerepet, Toldiné két fiával és az öreg Bencével, meg a király és a cseh vitéz. Mind a hat szerepel már Ilosvainál, de mindegyik puszta név — Bencének még neve sincs! — legföllebb élettelen váz. A cseh Aranyánál is sablón, de még abba is tudott elevenítő, egyénítő vonásokat belevinni, a többi élő valóság, gazdagon kiképzett jellem s egészen Arany leleménye, nemcsak a király és Bence, de még Toldiné és György is, akinek viselkedését öccsével Ilosvainál nem értjük, vizálykodásukat — Aranyánál az eposz egyik leghatalmasabb rugóját — Arany *Toldija* nélkül alig olvashatjuk a ki XVI. századi krónikából. Sőt maga Toldi is, noha Ilosvainál folyton ott okvetetlenkedik a színen, mint ember tulajdonképen Arany teremtménye: van-e, aki ebben az ifjúban ráismerne Ilosvai Tholdi Miklósára, van-e a lelkének csak egyetlen olyan szála is, amelyet a széphistóriából merített a költő? Ilosvai Tholdija nyers vasgyúró, esetlen és faragatlan, sőt durvalelkű, hol szánalmas és nevetéges, hol visszataszító: ebből az alakból lett a mi Toldink, a testi-lelki derékségnek ez a kitűnő példaképe, a legigazibb magyar dalia, aki költészetünk alakjai közt ugyanazt a szerepet játssza, mint történetünk hősei közt Szent László. Egyszerűségében, romlatlanságában, kedélyének nemességében ideális

magyar, fajának legjellegzetesebb képviselője. Ez az alak nem a XVI. széphistóriájából került az eposzba, ez Arany lelkében fogant, ő alkotta meg úgy, amint képzeletétől életre kelt.

Arany jellemteremtő képzeletére még csak egy alakon keresztül vetek fényt. Ez Toldi párja Rozgonyi Piroska, nemcsak a költőnek egyik legművészebb alkotása, hanem a magyar leánynak legszebb, legigazabb képe, hétszázéves irodalmunknak legharmonikusabb, legbájosabb nőalakja. Ami kicsiben Vörösmarty Szép Ilonkája, az nagyban Rozgonyi Piroska, «az ártatlanság képe s bánaté». De Piroska magyarabb, mint Szép Ilonka. A szép Peterdi-leány csöndes tragédiája megtörténhetett volna bárhol, nemcsak Magyarországon, a Rozgonyi-leány tragédiája csak magyar viszonyokból fejlődhetett ki. Piroska, amikor először találkozunk vele, az atyai házban, még csak végtelenül kedves magyar leány, méltó a legvitézesebb lovag szerelmére, akinek a király szánja. A lovagi tornán meglátjuk első egyéni nyilvánulását: az ő élesen látó szerelmes szeme az egyetlen, mely fölismeri a Tar képében küzdő Toldit. A gyönyör melege árad el szívéen — hogy egyszerre, mikor megtudja Toldi árulását, a legnagyobb kétségbeesésnek adjon helyet. Megsértett szüzi szemérme nyílt daccá fokozódik, s csalódásáért önmagát büntetve, kimondja a végzetes ígétet: «akarok Tar Lőrinc felesége lenni». A lelki mozgalmak milyen finom, megértő tolmácsának mutatja Aranyt ez a nem várt fordulat! Utána a bűnhődés a könnyelműen kimondott, százszor megbánt ígétetért, a lélek gyötrelmes, kínos vergődése, mely nővé érleli a leányt. Vére lázad az utált frigy ellen, már-már Jézus menyasszonyának szánja magát, de győz a magyar leány legszebb erénye, a kötelességtudat: apjának tartozik azzal, hogy unokát szüljön neki. Majd a nagy jelenet: Piroska már asszony, s Toldi az első, örök szerelem minden erejével, minden csábításával ostromolja. A gyöngye, szerelmes asszonyt átöleli a szenvedélyes, lázban égő Toldi, s ekkor Piroska a női nem csodálatosan finom ösztönével megérzi a menekülés egyetlen útját — esdekelve fordul magához a csábítóhoz: «Becsületét védj meg, óh lovag, egy nőnek!» S az utolsó mozzanat: Piroska föleszmélve a sírban maga előtt látja Toldit, most már ura gyilkosát. A legnagyobb irtózáttal, haragjában főségesen, elátkozza azt, akit emésztő szenvedéllyel szeret. Piroska története itt megszakad, a többi: liliumhullás, bús hervadás a sír felé.¹

És Piroska, a női bájnok és szendességnek ez a gyönyörű megtestesülése, amint tudjuk, egészen Arany leleménye. Arany képzelete teremtette minden külső támogatás nélkül, de mialatt

¹ A Piroska jellemzését egy régibb dolgozatomból vettem át. (Arany János, Bpest, 1917., második kiadása: 1926.)

elméje a képzelet e ragyogó jelenségének megalkotásán dolgozott, ott zakatolt szívében a gyermekét vesztett apa mély-séges bánata. Piroska alakja, mint a képzeletnek minden nagy-szerű terméke, egy nagy lelki élményből fakadt, egy gazdag lelki tartalom objektiválódott benne.

Több példára, úgy vélem, nincs szükség, hogy Arany jellemteremtő képzeletét megvilágítsam. Ezen a téren Arany mérkőzik a legnagyobbakkal; képzelete eleven, hatalmas, gazdag, merész és eredeti, minden fönntartás nélkül. De az ő emberei nem pusztá jellemképek, mint Jósika vagy Jókai alakjai, nem költői ábrándok az idealizmus fényébe vagy árnyékába állítva, hanem élő valóságok, mind a főszereplők, akiknek vállán a cselekvény nyugszik, mind a mellékalakok, akik föltűnnek és eljártsszák rövid szerepüket. Hol típusok, hol egyének, amint a mese szövése megkívánja, de mindig igazi, természetes emberek, következetes jellemek, elhatározásai-kaiknak urai, tetteiknek felelős gazdái, önsorsuknak kovácsai. Arany igaz művészete épen abban áll, hogy a képzeletével megteremtett alakokat a kész vagy költött mese tengelyévé tudta tenni; a mese mint valami drótkötél csavarodik köréjük, feszesen, simán, zökkenő nélkül. A romantikusoknál a hősök jelleme alkalmazkodik a cselekvényhez, a szerint változik, amint a cselekvény fordulatai megkövetelik; Aranynál a cselekvény embereinek lelki mozgalmából folyik, úgy alakulnak mozzanatai, amint a hősök jelleme megszabja. Amaz költői játék, tetszetős, de könnyű és fölületes, ez művészet, komoly és súlyos.

Ez azonban már túlvezet föladatunk körén, Arany alkotó művészetének titkaiba, s oda most nincs időnk betekinteni. Ennek a művészetnek csak egyik elemét ragadom ki, mert hozzá tartozik még a jellemrajzhoz, s benne szóhoz jut a költő képzelete. A lelki folyamatok rajzát értem. A költő föltárja előttünk hősei lelki mozgalmait, hogy megismerve őket, megérthessük tetteiket. A lelki élet ilyen bemutatásában nem szoktak szerepet tulajdonítani a költő képzeletének. Általános a hit, hogy a költő, mikor hősei lelki világába vet pillantást, pusztán megfigyeléseiből merít és pszichológiai ismereteire támaszkodik. Súlyos tévedés, a költői alkotás pszichikai folyamatának teljes félreismerése. Vegyünk egy példát Aranyból, a *Toldi szerelme* XII. énekének első hét versszakát. A költő Nagy Lajos lelki küzdelmeit festi, azt a súlyos vergődést, mely szívében Durazzói Károly megöletése után Rozgonyi Piroska levelére támadt. A lelki harc közvetlen előzménye a királynak az a szörnyű tette, hogy álnokul, vendég-ség örve alatt maga elé idézte Durazzói Károlyt s törvény és igazság ellenére halálra íteltette, mint öccse meggyilkolásában részt. Valóban azért? Nem, de csak a kegyetlen ítélet

végrehajtása után ébredt annak tudatára, hogy a hercegen nem testvére gyilkosát, hanem a szerencsés vetélytársat bűntette, azt, aki elszerette előle jegyesét, Nápolyi Máriát. Ebben a lelkiállapotban olvassa Piroska levelében az apácák vallomását, hogy Toldi nem orvul, hanem lovagi párviadalban ölte meg Tart. Szíve nem indul kegyelemre: Toldi tette mégis csak vad bosszúállás volt gyilkos szerelemből. Amint ezt kimondja, megdöbben; világos lesz előtte a rémes való, hogy ő ugyanazt tette, mint Toldi: az igazság színe alatt, de gyilkos szerelemből, vad bosszúállásból megölette Durazzóit. Ebben a pillanatban megkegyelmezett már Toldinak.

Itt a lelki folyamat rajza. Vajjon ezt a csodálatos finomságú képet, az érzelmek hullámvásolásának művészi rajzát, ahol ellentétes irányú és színezetű indulatok csapnak össze és simulnak végül el, Arany a valóságból vette, olyan elemekből rakta össze, amelyeket ismert, másokon vagy magán megfigyelt? Ez lehetetlen. Arany sohasem érezte a visszautasított szerelem kínját és szégyenét, nem ismert embert, akinek hozzátartozóját meggyilkolták, s aki maga is gyilkolt vagy gyilkoltatott — a valóság ehhez a lelki rajzhoz egyetlen vonással sem szolgált. Arany az egész lelki harcot csak képzeletben élte át, csak elképzelte annak minden mozzanatát, de olyan elevenen, hogy reánk az igazság elemi erejével hat, s ezt a teljesen költött folyamatot az utolsó mozzanatáig valónak, megtörténtnek, egy élő ember átélt vívódásainak érezzük. Az a pár versszak, amelyben Arany Lajos király érzelmi viharát elénk tárja, a *Toldi szerelmének* egyik legszebb része s a költőnek egyik legművészibb alkotása. De csak egyik, s mind a *Toldi szerelmében*, mind többi nagyobb művében egész sorával találkozunk a lelki folyamatok hasonlóan finom és művészi rajzában. A most bemutatotthoz kevés ér föls nem mind közelíti meg, de mind mély, igaz és értékes, s kétségtelen, hogy ezek a festések Arany epikájának legmegkapók elemei: Piroska álmodozása otthon Kesziben, lelki háborgása a párviadal alatt és után, Toldi mardosó önvádja az eposz középső részében, megalázottságának érzete a trilogia utolsó szakában, Detre ármánya, majd Attila lelki küzdelme a vadászon vagy akár Csóri álma.

Mindezek a részek, amelyeket Arany egészen a képzeletéből merített, amint említettem, költészetének legjavához tartoznak. S nem különös-e, hogy Arany talán épen akkor emelkedett a művészet legmagasabb régióiba, mikor elhagyva forrásai szilárd talaját, rábizta magát szárnyaló fantáziájára? Ha az eddigi hosszadalmas és részletes fejtegetések után kellene még bizonyosság előljáróban kimondott merész tétellem igazolására, arra, hogy Arany, ellentétben a maga meggyőződésével és a köztudat tanításával, gazdag leleményű, erős képzeletű

költő volt: itt vannak, mint beszédes tanuk ezek a forrás és minta nélkül festett lelki képek, Arany képzeletének teljesen eredeti alkotásai.

Végére jutottam fejtegetéseimnek. Nem tudom, nem támadt-e olvasóimban egy-egy kérdés tárgyalásakor az a gondolat, hogy amit mondok, az számára nem újság, hogy dolgozatom közismert megállapítások szövedéke. Ez a kritika nem bántana. Ellenkezőleg. Ez volna törekvésemnek legszebb igazolása. Azt jelentené, sikerült elvégeznem a vállalt feladatot. Abból indultam ki, hogy legnagyobb epikusunkat azzal a váddal szokás illetni: nincs fantáziája, legföllebb elevenítő és kiegészítő, s források, kész mese híján alkotni nem tud. S épen az ellenkező eredményre jutottam: Arany gazdag leleményű, erős képzeletű költő, s talán épen akkor a legnagyobb, mikor el meri tépni azokat a láncokat, amelyek a hagyományhoz bilincselik. Ha azokat, akik hosszú utamon figyelemmel kísértek, észrevétlenül megnyertem fölfogásomnak, ha végső megállapításomat igaznak, egészen természetesnek találják, ha Arany költészete előttük még szebb, még teljesebb fényben ragyog: elértem célomat.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

ADALÉKOK KÓDEXEINK FORRÁSAIHOZ.

(Harmadik, befej. közlemény.)

6. A Virginia-kódex forrásai.

A Virg.-k fejezetei közül eddigelé azok érdekelték leginkább a kutatókat, melyek Assisi Sz. Ferenc életével és legendájával kapcsolatosak. Pedig érdekes és tanulságos megállapításra adnak alkalmat a kódex többi fejezetei is s így érdemes velük foglalkozni.

a) *Regula monacharum.*

A Virg.-k. 121. lapján (Nytár III. 335. l.) apácák részére írt életszabályok kezdődnek. A szabályzat forrása a Sz. Jeromosnak tulajdonított *Regula monacharum*¹ Maga a kódex is jelzi, hogy boldogságos Sz. Hyeronimus doktor írta a szent apácák életére való regulákat. Az Érdy-k. (560²⁴ Nytár V. 354.) névtelen kartauzija is Sz. Jeromost tartja a szerzetes regulák szerzőjének. A *Zent apaczaknak életekre ruvuden valo regula* kivonatatosan fordítja a *Regula monacharum* fejezeteit. Több fejezetet teljesen elhagy a magyar fordító, néha meg összevon két fejezetet. Elhagyja az előszót is, a végén pedig csonka a magyar szöveg.

A szabályzat magyar fordítása ekként viszonylik a latin eredetihez:

Virg.-k. I. fej. = cap. I. 3, másutt 21, együttvéve 24 sor elhagyásával.

II. fej. = cap. III. De eligendo sorores ad recipiendum et administrandum bona monasterii. Megrövidítve. — 124¹³—125²¹ közbeékelve, de szintén kihagyásokkal, cap. II. De non habendo aliquid proprium. (A magyar szöveg ezt a címet fordítja.)

III. fej. = cap. IV. — IV. fej. = cap. V. Mindkét fejezet meglehetősen megrövidítve.

V. fej. = cap. XII. Erősen megrövidítve. A végén levő 5 sor a cap. IX közepéről való. (Nondum Deo vivit — angelico putet ore transmissum.)

VI. fej. = cap. XIII. Kihagyással. — VII. fej. = cap. XIV. Teljes egészében lefordítva. — VIII. fej. = cap. XVI. Rövidítve. — IX. fej. = cap. XVIII. Helyenként néhány szó kihagyásával.

¹ Kiadta Migne: *Patrologia latina*. Vol. XXX. pg. 391.

X. fej. = cap. XX. De ordine servando per sorores erga mares, et specialiter in loquendo. 138^s—139^{s1} = cap. XXIV. De consortio marium fugiendo. Két tartalmilag összefüggő fejezet összevonva.

XI. fej. = cap. XXII. De silentio, et diebus et horis debitibus observandis. 141^{s4}—141^{b11} = cap. XXIII. De refrenatione linguae in loquendo. (Ennek a fejezetnek csak a vége van lefordítva.)

XII. fej. = cap. XXVI. De dulcedine contemplationis erga divina. 144^{s7}—145^{s2} = cap. XXVII. De clausura domus.

XIII. fej. = cap. XXVIII. De detestatione pretiosarum vestium. 146^{s8}—147^{s3} = cap. XXIX. De periculo ambitionis vestium.

XIV. fej. = cap. XXX. — XV. fej. = cap. XXXI. Kihagyással. A végén 2 sor híján megszakad a magyar szöveg. A latin eredetiben még 10 fejezet következik. Ott összesen 41 fejezetre oszlik a szabályzat szövege. Ebből a csonka magyar fordítás 21 fejezetet használ föl.

Már Szily Kálmán hangoztatta, hogy a Virg.-k. nem készülhetett ferences apácák használatára.¹ A kódexnek a Simor-k.-szel párhuzamos szövegegyesége ugyanis következetesen elhagyja Sz. Ferenc neve mellől az *atyánk* megtisztelő jelzőt; a 113. lap pedig, ahol a Sz. Ferenc atyánk napjára való epistola és evangélium olvasható, a kódexnek újabbkori toldaléka. Szily érvelésének helyes voltát megerősíti a forrányomozás is. Magából a kódexből vett belső érveléssel is bizonyíthatjuk, hogy a Virg.-k. nem készülhetett Klarissza-apácák használatára.

A *Regula monacharum* fejezeteit, ha kihagyásokkal és kivonatossan is, de elég hiven fordítja a kódex. Szembeötlő lényeges eltérés a latin szövegtől, hogy abbatissa (apátnő) helyébe következetesen priorissát vagy fejedelmet ír a magyar fordító. Ime a párhuzamos helyek:

<i>Regula monacharum.</i>	<i>Virginia-kódex.</i>
Cap. III. nec tamen hoc, nisi de licentia abbatissae. (pg. 395.)	123 ^{s4} azt sem kedgy, hanem csak prioriffanak a domafual. (Nyttár III. 336.)
Cap. XIV. De officio et potestate Abbatissae. (pg. 403.)	131 ^{s5} Az prioriffanak tytzyrewl es hatalmarol. (III. 341.)
Cap. XVI. De ordine in operibus Abbatissae. (pg. 405.)	133 ^{s4} Menemew zer tartafek az feydemnek czelekedefebe. (III. 342.)
Cap. IX. ut quidquid sibi mandatum fuerit per praepositam matrem. (pg. 400.)	130 ^{s5} hogy valamyt az anyatok az feyedelm neky parancholand. (III. 340.)

A magyar szöveg a kolostor fejedelemasszonyát következetesen priorissa vagy fejedelem címmel illeti, az abbatissa

¹ M. Nyelv. 1920.

szót pedig gondosan kerüli. A Klarissza kolostorok élén apátnő állt. Ha Klarissza-apácák részére készül a kódex, a fordító nem cserélte volna fel az abbatissa szót priorissa vagy fejedelem szóval. Klarissza-apácák részére semmiesetre sem készült a kódex.

A magyar szöveg egyéb apró eltérései is föltüntetik azt a törekvést, hogy a fordító a *Reg. monach.* szabályait igyekezett összeegyeztetni annak az apácaszerzetnek szabályzatával, amelyiknek részére dolgozott. Ezért változtat az eredeti latin szövegen ott, ahol szükségesnek látja. Legjobban megfigyelhetjük ezt a veszteségtartásról szóló fejezetben:

Regula monacharum.

Cap. XXII. Propterea volo, charissimae, ut in conventu vestro... haec inviolabilis observatio vigeat, quod singulis noctibus post peractam horam Completorii, usque post Missam, (et a Tertis usque ad Nonam,)¹ sacra observentur silentia:.. In choro vero Ecclesiae ad divinas laudes parato, dormitorio, coenaculo, claustro, (ac capitulo), omni tempore loqui non deceat... (pg. 410.)

Virginia-kódex.

140²² Annakokaert azt akarom zeres leany, hog az ty conuenteteken, ez meg twrhetetlen erwleg lakozek, hogy mynden eyel, az meg mondot completa horayanak vtanna, az nag myfe vtanyg, az zent vezteglegek meg tartalanak,... Az egyhazban ifteni dyczeretre zerzetet karban, Az dormitoriomba, az refektoriomba, az kerengewbe, foha zolni ne legyen zabad... (Nytár III. 346.)

Az egyik változtatásnak nyitját megtaláljuk a Domonkos-apácák szabályzatában. (*Constitutiones sororum Ord. Praedicatorum.*³) A constitúciók 13. fejezete így kezdődik: «Silentium teneant Sarores in Oratorio, in Claustro, in Dormitorio, in Refectorio.»³ A Virg.-k. módosított szövege megfelel a Domonkos-apácák szabályzatának.

A magyar fordító, aki ily aprólékos gondnal igyekszik összeegyeztetni a *Reg. monach.* szabályzatát az illető apácák szokásaival, bizonyára megváltoztatta volna a ruházat színére vonatkozó helyeket is, ha nem vág össze az illető apácaszerzet ruházatával. A *Reg. monach.* két helyütt szól a ruha színéről:

Regula monacharum.

Cap. I... licet longa vos macerent jejunia, abjecta et nigra vestis deformet... (pg. 393.)

Virginia-kódex.

122²²... iol lehet tyteket az hozu bewytek meg ewztwueryczenek, es az eluetet, es fekete ruhazathi, meg egtelenyzen... (Nytár III. 335.)

¹ A zárójelbe tett szavakat elhagyja a magyar fordító.

² A constitúciók csonka fordítását tartalmazza a Birk-k. 5—8. lapja. (Nytár XV. 351—356. l.) A latin szövegnek könnyen hozzáférhető kiadása: Holsten-Brockie: *Codex Regularum monasticarum.* Augsburg 1759. T. IV 128.

³ Holsten-Brockie i. m. IV. 132.

Cap. XXXI. Pannus itaque vester, et si albus et candidus, tamen grossus et vilis sit: ut et color candorem castitatis intrinsecum, et unitas contemptum terrenorum exhibeant. (pg. 418.)

149° Anakokaert az ty poztotok noha feyer, demaga temerdeek es alavalo legien hogi az feier zyn az belső tiztafagnak zepfeget es hituanfaga ez fwldieknek vlatatoffagat iegiezze. (III. 352.)

A fordító itt hűségesen követi a latin eredetét, se el nem hagyja e részleteket, se nem változtat a szövegen. Hihetőleg azért, mert a ruházat fekete és fehér színe egyezett azoknak az apácáknak ruhájával, kiknek részére dolgozott. A magyar középkorban a ciszterci és Domonkos-apácák ruházata alakult fehér és fekete színű darabokból. Ciszterci apácákra nem gondolhatunk, mert azoknál apátnő volt a fejedelemasszony címe, míg a Domonkos-apácáknál priorissa állt a kolostor élén. Maradnak tehát a Domonkos-apácák, akikre egyéb körülmények is utalnak.

A negyedrényi ívekre írt kódex külső alakja is hasonló a nyulakszigetebeli apácák részére Ráskai Lea korában készült kódexek alakjával.

A margitszigeti Domonkos-apácák felé irányítja a figyelmet a kódexnek a ferences eredetű Simor-k.-szel való kapcsolata is. Az óbudai Klarissza-apácák részére készült töredékes Simor-k. szövege azonos a Virg.-k. Ferenc-legendájának (64⁷—72¹ Nytár III. 296—301.) megfelelő helyével. Mind a két kódex közös alapszöveg egymástól független másolatának látszik. A Virg.-k. Ferenc-legendáját tehát ferences eredetű kódexből másolták. A Klarissza- és Domonkos-apácák érintkező pontja Óbuda és a Nyulakszigete. A két kolostor lakói egymásnak másolásra kölcsön adták kéziratosaikat. A margitszigeti apácáktól eredő több más kódexünk is érintkezik az óbudai Klára-szűzek részére írt ferences kódexekkel. Ilyen kódexek a Winkler-, Bod- és Érsekújvári-k.

Minden körülményt latra vetve megállapíthatjuk tehát, hogy a Virg.-k. minden valószínűség szerint a margitszigeti Domonkos-apácák használatára készült s a kódex csak a XVII. században juthatott a Pozsonyban letelepedett óbudai Klarissza-apácák birtokába.

b) Prédikáció az utolsó ítéletről.

A *Regula monachorum* fordítását egy csonka fejezet előzi meg a kódex 114—120. lapján: az utolsó ítéletről szóló szentbeszéd. Jellegje: Tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et maiestate. (Luk. XXI. 27.)

A beszéd forrása Discipulus (Herolt János) *Sermones de tempore* című prédikáció-gyűjteményének 5. számú beszéde. Discipulusnál a prédikáció advent 2. vasárnapjára van szánva és címe: De septem tonitruis. A magyar fordítás csonka. Meg-

szakad az utolsó ítéletet jelző és kísérő 3. mennydörgéssel. A prédikációnak több mint a fele hiányzik a kódexben. Discipulus szövegéből megvan a D, E pont teljesen s az F pont első fele, a többi elkallódott a magyar fordításból.¹

Discipulus kedvelt s népszerű forrása volt a magyar kódex-irodalomnak. Domonkos és ferences eredetű kódexekre egyaránt hatott. Érdemes lenne egyszer tüzetesen megállapítani Discipulus műveinek a magyar kódexekre gyakorolt, számottevő hatását.²

7. Az Érsekújvári-kódex forrásai.

Az Érs.-k. lapjain még tág tere nyílik a forrásnyomozásnak. Sok olyan fejezete van, melynek ezidőszerint nem ismerjük a forrását. Magam is szolgállok néhány adalékkal.

a) Ferrer Sz. Vince prédikációi.

Kódexeink forrásai közé be kell iktatnunk Ferrer Sz. Vince prédikációit is, melyekből néhányat az Érs.-k fordított le.

A spanyol származású Ferrer Sz. Vince († 1419-ben) Sz. Domonkos rendjének buzgó tagja volt. A jeles képzettségű szerzetes nagy szerepet játszott rendjében s az avignoni pápai udvarnál. Életének utolsó húsz évében mint vándorapostol s bűnbánatra serkentő kiváló népszónok járt országról-országra, legszívesebben azonban mégis spanyol hazájában apostolkodott. Ő maga spanyol nyelven prédikált. A *Sermones Sancti Vincentii Ferrerii* címmel latin nyelven nyomtatásban megjelent szentbeszédnek részben az ő beszédeinek latin vázolata, részben elmondott beszédeinek másoktól eredő latin fordítása.³

Bennünket annyiban érdekelnek ezek a prédikációk, mert belőle egynéhányat magyar nyelvre is lefordítottak Sz. Domonkos magyar fiai a margitszigeti Domonkos-apácák részére.

Az Érs.-k. lapjain Ferrer Sz. Vincének három prédikációját találjuk, köztük két karácsonyi szentbeszédet. A Sz. Vince prédikáció-gyűjteményéből vett fejezetek a következők:

¹ Vargha Damján szóbeli közléséből értesültem, hogy kódexirodalmunk ezen neves bűvára szintén már régebben meghatározta ennek a szentbeszédnek forrását. Kár, hogy még mindig várat magára Vargha D. *Kódexeink forrásai* c. akadémiai pályadíjat nyert összefoglaló munkája, melynek anyaga azóta már kétkötetes munkává gyarapodott. Már Katona Lajos is sürgette a mű kiadását. Jó volna pontosan kimutatni s tudni, kódexeink melyik részének ismerjük a közvetlen forrását s mi vár még meghatározásra. A kutató nem egyszer szinte fölösleges munkát végez. Bibelődik valamely szövegegység forrásának megállapításával s utóbb kiderül, hogy már más is megbirkózott ugyanavval a feladattal.

² Discipulusnak gazdag irodalma van a németeknél.

³ Wetzter-Welte: *Kirchenlexikon*,² XII. 978.

1. Ers.-k. 321—324. *karacson eestyn walo predycacyo* (Nytár X. 13—17. l.) = *B. Vincentii Sermones hyemales.* (Antwerpen 1570 pg. 250.) In vigilia nativitatis Christi.

A magyar fordító valamennyire megrövidíti a prédikációt. Elvont fejtegetéseket, száraz fölosztásokat összevon vagy elhagy. Idézi is egy helyütt a forrást: «wgh mond zenth winche doktor» (323as Nytár X. 15.) Persze olyan rejtett, eldugott módon, mint ahogy kódexeinkben már szokás. Az ember azt hinné, hogy az utalás csupán rövid idézet, pedig az egész beszédnek Sz. Vince a forrása. A végén levő példában a kereskedő nevét (Valentinus) elhagyja a fordító.

2. Érs.-k. 324—332. *karacson napjay predycacyo.* (Nytár X. 17.) = *B. Vincentii Sermones hyemales.* In Nativitate Christi. (pg. 158.)

Itt jobban ragaszkodik a fordító az eredetihez, mint az előbbi prédikációban. Kevesebbet hagy el a szövegből s kevesebbet változtat rajta. A végén hagy el csupán nagyobb szakaszt, de lehet esetleg a másolónak átugrása is. A 326. lapon a Nytár kiadója kétes olvasással közölt két szót: «Es nem hazwd (?) ha kefedelmeth teyend waryadh (?) meg ewteth» (326as X. 19.) A latin eredetiben ekként hangzik e hely: «non mentietur». Si moram fecerit expecta illum» (pg. 159.) Volf György helyesen fejtette meg a kétes olvasású szavakat.

3. Érs.-k. 379—382. *Kylencz fog garadycz* (Nytár X. 81—83. l.) = *B. Vincentii Sermones aestivales.* (Antwerpen 1570. pg. 315.) De sancta Trinitate. S. IV.

A fordító ezt a beszédet is megrövidíti, csak a 8. és 9. garádcsnál hű, mert itt az eredeti is rövid. Sz. Vincénél ez a darab Szentháromság napjára szánt prédikáció. A magyar fordító rövid tanítást csinál belőle a kilenc fok garádcsról, melyen az ember fölmehet a mennyek országába. A tartalommutatóban a beszédre ily címmel is utalnak: «Gradus per quos ascendimus in coelum novem sunt.» Ezt a címet fordítja le a kódexíró is.

Érdemes tovább kutatni, nem kölcsönöztek-e még más részeket is Sz. Vince munkáiból kódexíróink.

b) Evangelium Nicodemi.

Horváth Cyrill még 1894-ben megállapította, hogy az Érs.-k. egyik húsvéti prédikációja (103—123. l. Nytár IX. 87—104. l.) tulajdonképen egy apokrif evangéliumi irat, az *Evangelium Nicodemi* XIV—XXVI. fejezetének fordítása¹. Tanulmánya azonban szépirodalmi folyóiratban jelent meg s az irodalomtörténet bűvárai — úgy látszik — nem igen vettek tudomást róla. Magam is évekkal ezelőtt önállóan meghatároztam a prédikáció forrását, mielőtt még tudtam volna Horváth C. érdemes dolgozatáról. Horváth C. egyébként csak melleleg utal forrásnyomozásának eredményére, érdemes a prédikációt kissé részletesebben is egybevetni forrásával.

¹ M. Szemle. 1894. 267. l.

Az *Evangelium Nicodemi* a prédikációnak gerince. Az ismeretlen átdolgozó könnyen felhasználhatta a maga céljára, mert az apokrif irat Krisztus kinszenvedésének, halálának s föltámadásának történetét mondja el.

Az *Ev. Nicod.* voltaképen két apokrif iratot egyesít magában s maga a cím 800 körül keletkezett. A két rész: 1. *Acta Pilati* vagy *Gesta Pilati*. 2. *Descensus Christi ad inferos*. Mind a két irat a II. században keletkezett s eredetileg görögül írták, de hamarosan lefordították latinra. Az első rész régibb, de a második vonzóbb.¹

Az *Ev. Nicod.* latin szövege könnyen hozzáférhető Tischendorf Konrád kritikai kiadásában.² Magam is ennek alapján vetem össze az Érs.-k. szövegét forrásával:

1. *Gesta Pilati*. Ebből a részből következő fejezeteket fordítja a kódex-író: Cap. XIV. (pg. 372) = Érs.-k. 104²⁰—105⁶ (Nytár IX. 88—89. l.) — Cap. XV. (pg. 375) = 105⁶—108⁶ (IX. 89—91.) — Cap. XVI. (pg. 382) = 108⁶—²⁰ (IX. 91.) A magyar átdolgozás jóval rövidebb a latin eredetnél, szövege pedig legjobban megfelel a Tischendorfnál vonal alatt közölt variáns lectióknak.

2. *Descensus Christi ad inferos*. A) szerkezet. Ebből az első tíz fejezetet használja föl a kódex. Cap. I—X. (pg. 389) = Érs.-k. 108²⁰—120¹⁷ (Nytár IX. 91—101.) Nagyon kivonatos a X. fejezet fordítása, de a többit is megkurtítja a magyar átdolgozó. Tischendorf kiadásában nincs szövegfüldőzet az Érs.-k. következő soraira: 109²⁵—110⁶ és 117⁹—117²².

Milyen szerkezet volt az Érs.-k. közvetlen forrása, azt bajos meghatározni. Lehet, hogy ősnymtatvány-kiadást használt. Hain az *Ev. Nicod.* három ősnymtatvány-kiadását említi.³

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ *Kirchenlexikon*. I. 1075.

² Tischendorf: *Evangelia apocrypha*. Lipsce 1876. 333 l.

³ *Repertorium bibliographicum*. 11749—11751. sz.

BALASSI KÖLTEMÉNYEINEK KRONOLÓGIÁJA.

(Második, bef. közlemény.)

III. A Radvánszky-kódexből hiányzó istenes énekek.

A Dézsinél 9—25., Sziládynál LXIV—LXX., LXXVII—LXXXIV. és LXXXIX. szám alatt közölt s a Radvánszky-k.-ből hiányzó istenes énekekről nagyon kevés állapítható meg. A szövegtörténet ezeknél nem igazít el. Némi összefüggést a kiadások és a kódex közt meg lehet állapítani. Itt természetesen csak a Dézsitől¹ rendezettnek nevezett kiadásokról lehet szó, mert a bártfai kiadás, melyet Dézsi a szöveg tekintetében mégis irányadóul fogad el, minthogy ez a legrégebbi ránk maradt kiadás, Balassi költeményei közt hozza Rimay énekeit is, s az összekeverésben semmi rend nem ismerhető fel. A rendezett kiadásokban, mégpedig a váradi, debreceni és kombinált típusokban egyaránt, a kódexben egymás közelében szereplő istenes énekek egymás mellé kerültek. Így a kódex XXXII. (16.)² és XXXIII. (2.), LXI. (60.) és LXII—LXIII. (3—4.) éneke; ezek után épen hét, a kódexből hiányzó ének következik, amint ott is a számozás szerint épen hét maradt ki. Ezeket a kódex LXXIV. (5.) és LXXV. (65.) éneke követi. Ez az egyezés véletlennek nem tulajdonítható. De a Radvánszky-k. nem meríthetett a kiadásokból, melyekben a címek rövidebbek, a nótajelzések gyakran elmaradnak. A kiadónak kellett használnia valamely a Radvánszky-kódex-szel rokon kéziratot: a részben másutt talált anyag rendezésénél annak sorrendjét tekintetbe vette. Hogy ezenkívül mily forrása volt a kódexből hiányzó énekekre, csak korábbi rendezetlen kiadások-e, vagy más kéziratok, nem állapítható meg, s ezért a szövegtörténet szempontja a Radvánszky-k. anyagán túlmenőleg nem adhat felvilágosítást; hogy a többi ének sorrendjéből a kronológiára nem következik semmi, mutatja, hogy az a hét ének, mely helye szerint a Radvánszky-k. hézagának megfelel, nem lehet az ott kihagyottakkal azonos: köztük van az 1591-ből

¹ Balassa és Rimay «Istenes Énekei»-nek bibliographiája. 1904.

² A lengyel ének, melynek csak utolsó versszaka van meg a kódexben.

való *Kegyelmes Isten* kezdetű ének is. Épigy nem állapíthatunk meg semmit a kiadások elején álló énekekre vonatkozólag sem.

Dézi azt hiszi, hogy Balassi a *Füves kertecske* fordításával egyidőben «kezdhetett Dávid azon énekeinek fordításához, melyekben üldöző ellenségeitől s irigyei rágalmozása ellen kér Istentől szabadulást és védelmet.»¹ Ebből az időből valónak tartja a 9—13., 22—23. énekeket. Szembenáll ezzel Erdélyi véleménye; szerinte a Sziládynál LXIV—LXVIII. (= 9—13.) számok alatt álló énekek Balassi szerencsétlen házassága idejéből valók, a többi istenes ének pedig jobbra bujdosása idejéből. Az élet csapásaira utaló helyek inkább Erdélyi magyarázatát támogatják: atyja üldöztetése idején és annak hatása alatt nem teremthette volna Balassi egyéni formában újra a jeremiádok hangját. Istenes énekeinek túlnyomó része később készült, valószínűleg már a Radvánszky-k. azon részében, mely Balassi házassága előtti énekeket tartalmaz, csak egy teljes költemény van az istenes énekek közül, melyet akkor írt, «hogy házasodni szándékozott,» (XXXIII. 2.) s ugyancsak 1584 előttre, valószínűleg 1578 után nem sokkal tehető az az ének, melynek utolsó versszaka a XXX. énekhez csatlakozik.

Csak a 9-re van még Dézsinek külső bizonyítéka; az, hogy már a kolozsvári unitárius énekeskönyvben is megtalálható: ezt pedig 1579 táján készültnek tartja. Ez az érv azonban elfogadhatatlan, minthogy az énekeskönyv jóval későbbi, mint régebben gondolták, s valószínűleg csak a XVII. század elejéről való.²

Az Istenes énekek közül datálva van a 15.: «Ezeket íram A tenger partján Oceanum mellett Kilencvenegyvet Mikor jegyeztek Másfélezer felett.» 1594-ben, halála előtt röviddel írta Balassi Rimay értesítése szerint a 25. éneket. Pontosan csak ezek keletkezési idejét ismerjük. Dézi az Istenes énekeket is mind beosztja a maga időrendjének valamely helyére. A 14-et (*Deo vitae mortisque arbitro*) 1585-re teszi, mivel tartalmából arra következtet, hogy ez a latinból fordított költemény Balassi végrendelkezése ideje körül készült. A 16. azonos avval, melynek utolsó versszaka a Radvánszky-kódexben a házasságáig szerzett énekek közt szerepel; e körülményt nem véve figyelembe, 1590-ben Lengyelországban írottak tartja, a 17—18. számút ismét 1585—86-ból valónak. A *Hymni tres ad ss. trinitatem* cím alatt összefoglalt három éneket (19—21.), ha nem teljesen igazolhatólag is, de némi joggal tartja 1584-ben írottak az utolsó alapján, melyet «pro felici coniugio» szerzett.

¹ Balassa Bálint minden munkái. XX. lap.

² V. ö. Borbély István cikkét, EPhK. 1913.

IV. A verselési gyakorlat tökéletesedése, mint az időrend megállapításának alapja.

Szándékosan kerültem eddig a kronológia meghatározásánál minden oly szempontot, mely már Balassi költői fejlődésének valamely magyarázatával függne össze, s egy-egy költemény keletkezési idejét annak alapján igyekeznek megállapítani, mely stádiumát mutatja az a fejlődésnek. Ily szempontoknak nagyobbarányú érvényesítése circulus vitiosusba vezetne. A kronológia megállapítására főleg azért van épen szükség, hogy kiindulópontul szolgáljon Balassi fejlődésének vizsgálatánál.

Mégsem kerülhető el, hogy már a sorrend kijelölésében a verstechnika fejlődésének bizonyos egészen külső és statisztikailag összeállítható jeleit figyelembe ne vegyük. Minden föltevést e fejlődés magyarázatánál mellőzök. Mellőzöm egy általános fejlődésnek vagy a technika teljes megváltozásának föltevését: csak azon költeményeket viszonyítom egymáshoz, melyeknek közös a formájuk. Egyazon ritmikus forma alkalmazásában a gyakorlat fokozatos tökéletesedése nagy vonásokban megállapítható. A különféle formákban írott költemények egymásravonatkoztatása már nem szolgálhatna oly biztos alapul. Énektechnika esetében ez még sokkal nagyobb mértékben fönáll, mint a tiszta szövegversnél. Új nótára ráénekelte szöveg esetleg nem simul hozzá oly tökéletesen ritmikailag, míg más ritmust már korábban tökéletesen visszadhathatott ugyanaz a költő. A technika azonos fejlettségi fokán más-más ritmus különböző nehézséget okoz. Függ ez a dallam bonyolódottságától s idegenszerűsége fokától is. Másfelől Balassi legtöbb dallamát nem ismerjük és sok esetben hajlandók lehetnénk ügyetlenségnek tulajdonítani valamit, ami a dallam tagoltságának természetéből folyik. Tinódi formáira vonatkozólag Kodály mutatott rá *Az Árgirus nótája* c. cikkében,¹ hogy kronológiailag egymáshoz közelálló énekek közt a verstechnikai fejlettség szempontjából mily nagy különbségek vannak; ennek magyarázatául csak azt tudja elfogadni, hogy épen ritmikájuk egészen különböző; különböző dallamokra készültek, ha sokszor a fázis-szám azonos is.

Balassi verstechnikájának általános fejlődését megállapítani nincs még elég anyagunk. A magyar zenetudomány elsőrendű feladata régi verseink dallamának felkutatása s dallam és szöveg ritmikus kapcsolatának megvilágítása. E nélkül csak föltevéseket állíthatunk föl. Ily föltevés az, hogy Balassi maga már határozott átlépést képvisel egy új technikába, miként egészben véve is dalköltészetből műköltészetbe (Eckhardt), hogy ő maga

¹ Ethnographia, 1921.

már elhagyta működése későbbi szakaszában az énektechnikát. E föltevés mellett bizonyítékul szerepel egyetlen formájának állandósulása, mely valóban kronológiailag nyomon kísérhető.¹ E föltevés csak úgy volna elfogadható, ha a szöveg számára az énekkel való kapcsolatból csupán ritmikai negatívumot vezetnénk le, szemben a tisztán a nyelvben adódó szöveg-ritmussal, aminthogy kétségtelen is, hogy «régi verselésünk egy nagy része azért rossz vers, mert nem felmondani való versnek készült, hanem éneklésre volt szánva, már pedig az énekszöveg versnek nem okvetlenül kifogástalan».²

Az énekkel való kapcsolat föltétlenül akadályozza is, mert fölöslegessé teszi a szövegnek tökéletes ritmikus formálódását; de énektechnikánál az a ritmus, melyet a szöveg is fölvesz magába, mégis elsősorban a dallamból jön, közvetlenül a dallam alakítja ritmikailag a szöveget, de csak egy bizonyos fokig.

Balassi nótái között voltak magyar és idegen, többé vagy kevésbé orchestikus jellegű dallamok. Magyaros formákhoz a magyar beszéd föltehetőleg nagyobb pontossággal és könnyedséggel alkalmazkodott, mint az idegenhez, különösen ha az szokatlanabb ritmikus alkatú volt. Egyes, többnyire magyar nótajelzéssel ellátott énekek formája mai magyar szövegversként egészen jól felfogható, míg más énekek ritmizálása mindmáig problematikus. E tekintetben nem tudok éles határvonalat húzni korai és késői énekek közt: mindkét csoportban a nóta természetétől függ, mai ritmusérzékünkkel felfogható-e a szövegek ritmusa; mindkét csoportban vannak olyanok, melyek egészben vagy legalább a sorok többségében tiszta ritmust adnak. Csak az, hogy ugyanegy, nagyjából tisztán ritmizálható formában mily ingadozások vannak, mutathatja a technika fejlődését: ennyi az, amit kétségtelen bizonyítékul elfogadhatunk.

Összehasonlításra anyagul ezek szerint egyelőre csak azon formák szolgálhatnak, melyekben több éneket irt a költő. Sok zavart okozott már e tekintetben az, hogy az egyenlő szótagszámú énekeket azonos formájúnak tekintették. Még legutóbb is Babits Mihály tiltakozott az ellen, hogy Dézsi lehetőknek tartja, hogy némely nyolcas sor trimeter. Balassinak négy költeménye van négysarkú nyolcasokban írva, de mind a négy más és más nótára s ritmusuk határozottan különböző: 1. Az I. (26.) egy horvát virágének nótájára megy. A sorok világosan szétválnak, de ezeken belül a tagolódás határozatlan; meglehet, hogy 5+3-nak kellene lennie, de a nyelv nehezebben illeszkedik bele e keretekbe. 2. A XXXV. (68.) ének oláh nótára van írva, a sormetszet itt is bizonytalan. 3. A XXVIII. (53.) nótája egy török ének: «Be szejrane gjderüken». Sormetszetek

¹ V. ö. Eckhardt, *Balassi Bálint irodalmi mintái*. IK. 1913. 440—1. l.

² Horváth János: *Magyar ritmus, jövevény versidom*. 1922. 96. l.

itt sem állapíthatók meg. 4. Ezekkel szemben majdnem tökéletes az ugyancsak török nótára, a «Gürekmez de waj zenzur» kezdetüre írt ének (XXXIX. 72.) ritmusa: 4/4 tagolódású. 24 sor közül csak ötben van a metszet eltakarva.

Mindezek különemű formáknak veendőek. Balassi nem öntött más ritmust a nótákból elvont sorokba, csupán szótag-számot tartva meg. A nóták nemcsak holt keretet adtak neki, hanem élő ritmust: verseit bizonyára énekben gondolta el, mint a XVI. század verselői általában, nem vitt beléjük sem idegen, sem magyar ritmuselvet, csak hozzáénekelte mondani-valóit a nótához. Csak ha énektől független ritmust öntött volna adott keretekbe, volna helyén azonos fázis-számú sorokat azonos ritmusúnak tekinteni — s ez aligha bizonyítható. Akkor lehetne szó arról is, hogy Balassi verstechnikájának megváltozásáról beszéljünk. Így azonban oly formák, melyekre csak egy éneket írt, a kronológia vizsgálatát alig mozdíthatják elő. Babits Mihály a Nyugat 1924. évi 7. számában Dézsi kiadásával foglalkozva a verselés fejlődésének felhasználhatóságáról a sorrend megállapításában, mondja: «Nyujthat, igenis, a verselés fejlődése alapot az időrend megállapítására, de ez nem lehet fejlődés a ritmustalan bomladozástól a ritmusig (mert a ritmus a költővel veleszületett), hanem csak az egyszerűbb ritmustól a bonyolultabb és gazdagabb ritmusig.» Ily szempont csak félrevezethetne. Balassi nem maga teremti a ritmust, hanem, bár a nyelvi kifejezés kétségkívül módosítja, kész nótáformákat használ; ezek között van bonyolultabb és egyszerűbb, s ezek keretei közt igenis van fejlődés, nem ugyan a «ritmustalan bomladozástól a ritmusig», de a kevésbé teljes, a nótához kevésbé alkalmazkodó s ritmikailag épen ezért kevésbé önálló versalaktól befejezettebbig, egyazon ritmusnak tökéletlenebb megszólaltatásától a tökéletesebbig, mikor a szövegben is határozottabban érvényesül az a ritmus, melyet a nóta uyujt s mely behatolni igyekszik. A nótázó verstechnikával jár, hogy ha a szöveg ritmusa kevésbé tökéletes is, a nóta a döccenésen keresztül segít, mert míg egyrészt a nótához alkalmazkodás teremti a ritmust, a nótában amúgy is meglévő ritmus kevésbé biztos ritmikai kiképzésű szövegeket is képes az elgondolónál, épúgy, mint az azokat éneklő előadásban hallgatónál, a ritmus illuziójával ellátni. Az énektechnikának épen ezt a negatív következményét szokták hangoztatni már Toldy Ferenc óta, ki a középkori verses szövegek egy részéről mondta, hogy *csak* énekszövegek. De az énektechnika nem jelenti azért a ritmustalanság uralmát a szövegben: ha a szöveg dallamra készül, a törekvés mindig odairányul, hogy hangalakja lehetőleg teljesen fedje a dallam mozgását. A magyar nemzeti versidomot Arany csakis énekversből származtatja; a népköltésben ma sincs a dallamtól független szövegritmus.

A gyakorlat fejlődése azt hozza magával, hogy azon dallam, melyet a költő többször használt, erősebben él benne, ritmikus szerkezete követelőbb a szöveggel szemben s ennek folytán azt erősebben áthatja: a szöveg ritmikus szerkezete megállapodik, tagoltsága addig a fokig, ameddig az adott dallam mellett a ritmusérzék megköveteli, erősebb, tisztább. A szövegben állandósuló tagoltság sok esetben talán már nem teljesen azonos a dallaméval: a népdalkutatás bizonyítja, hogy nemcsak a dallam befolyásolja a szöveg alakulását, hanem megfordítva is: gyakran használt dallamok alkalmilag többé-kevésbé átalakulnak; több strófából álló népdaloknál is megállapították, hogy nem minden strófának azonos teljesen az énekben a ritmusa, kisebb eltolódások történnek, egyes dallamok idővel a szövegek hatása alatt is változnak, míg másrészt a szövegben is változások történnek: dallam és szöveg ritmikailag közeledik egymáshoz. Ily átalakulás a nyelvben rejlő ritmikus hajlamok érvényesülése folytán Balassi idegen nótáinál még nagyobb mértékben megtörténhetett.

A többször használt formákban bizonyos megállapodás — bár csak a nagyobb ritmikus egészek tagolásában — határozottan felismerhető; ebből azonban még aligha lehet a magyar szövegritmus teljes kiképződésére és az énektechnika elhagyására következtetni. E tekintetben ugyanis korszakos határok Balassi költészetében nem vonhatók. Van oly forma, mely már 1578 körül egyenletesen ritmizálható sémát mutat, s még 1589-ben, a Júlia-ciklus után, is ír éneket táncnótára, mely magyar szövegversként erőltetés nélkül nem ritmizálható. Ilyen a bécsi Zsuzsannáról s Anna-Máriáról szerzett ének (LX. 58.) «Az Doklej sem sze divichichöm bila¹ nótájára vagy amaz lengyel lengyel nótájára „Apodlieszem” etc.» Dézsi (így!)-gyel látja el a «lengyel lengyel» kifejezést, mivel, úgy látszik, dittographiának tartja, pedig a második lengyel bizonyára a tánc megnevezése. Valamely polonaise lehetett ez a nóta, melyre idáig nem sikerült rátalálni. Az utolsó versszak is mondja, hogy táncnótára szerezték. Szilády is megjegyzi: «Lehet, hogy valamely lengyel táncnóta versformája.» Ritmusában ötös jambusokat érez uralkodónak. Valamelyes lejtés néhol csakugyan kiérezhető, de ezt is a nóta hozhatta magával. A ritmusnak bizonyos tagoltsága mindenesetre megállapítható a sorokon belül is. Úgy érzem, a tizesek négyesre és hatosra oszlanak, olyanformán mint *Az egri leány* ismeretes sora: «Ég a város, tüze messze lángol.» Ezen túlmenően azonban a dallam menetére következtetni nem tudok, sem a tizesek hatosai, sem az önálló hatosok nem tagolódnak tovább tisztán

¹ Helyesen: Doklej sem še devičinom bila. V. ö. Eckhardt, IK. 1913. 444. l.

és egyenletesen. Jellemző, hogy az utolsó versszak, mely a szokásos adatokat foglalja magában a költemény szerzetetéséről, ritmikailag is a legtökéletlenebb, úgyszólván minden sorában el van takarva a középmetesz is. Az utolsóelőtti versszak pedig, mely a tulajdonképeni ének vége, ha a szöveg nem romlott, ritmusával is kíséri annak megállapodását: hatos helyett ötös félsorral végződik.

Mellőzve azokat a formákat, melyek csak egyszer fordulnak elő, az ismétlődő formák fejlődésére kívánok rámutatni — csak durvább, a zenei ritmika által való megvilágítás előtt is felfogható elemeikben és csak ott, ahol ez a kronológia megállapítására is tanulságot szolgáltat.

A *Balassi-strófa* fejlődése nyomon követhető egész költészetén végig: a házassága előtt szerzett énekeiben is szerepel, a Júlia-ciklusnak egyik leggyakoribb, a Coelia-ciklusnak majdnem kizárólagos formája, s e strófákban írta utolsó költeményét, az 51. zsoltár fordítását is. Hogy a fejlődés megállapítása itt nem önkényes, megmutathatja az, ha más alapon kétségtelenül meghatározható költeményeket hasonlítunk először össze. A házasságáig írt énekek közt egy sincs, melyben a sormetszetek és középrimek kivétel nélküli következetességgel megválnának. Ezzel szemben a Júlia-ciklus utáni darabokban, melyek 1589-ből valók, a Coelia-ciklusban és az utolsó költeményben minden periodus három rendje élesen elkülönül,¹ és minden rend rimmel van ellátva. Ez a fejlődés kétségtelenül megállapítható, s csak magyarázata tekintetében lehet eltérés. A dallamnak a megfelelő helyen tagolódnia kellett, mert a tendencia kezdettől fogva a rendek különválasztására irányul, s az eltérés mégis csak kivétele. Felfogásom szerint a rimelés gazdagodása is csak ezt a különválást kíséri; hogy nem új forma teremtéséről, egy meglévőnek szándékos felaprózásáról van szó, abból is kitűnik, hogy a rím is kezdettől fogva önkéntelenül helyezkedik el ama helyeken; állandósulása fokozatos és a sormetszet állandósulását kíséri.² Az önkéntelen középrimek szerepe Balassinál egyébként is igen nagy: határozottabb nyugvópontot jelentő metszeteken igen gyakran megcsendül az írásban egységes soron belül egy-egy rím. Ennek jellemző esetére mutatott rá már Geiringer Lajos *Balassa egy költeményének versformájáról* c cikkében (EPhK. 1883. 1128.) A X. (35.) költemény Siciliana nótára van írva. Már Szilády megjegyezte, hogy ez nem a német költészetben ismert versforma, Dézsi azonban a vers-

¹ E rendeken belül a tagozódásban semmi állandóság nincs, ily periodusokat később különböző dallamokkal énekeltek, mégpedig olyanokkal, melyekben a hatos 3/3 és amelyekben 4/2 tagozódású; Balassinál határozott megoszlás egyik irányban sincs.

² A lejegyzésnek azért lehetett némi szerepe az állandósulásban: az írásképp utólagosan vezethetett kiegyengetésre.

formák összeállításánál s a jegyzetben egyaránt azzal hasonlítja össze. A Siciliana olasz tánc. Balassi olasz táncnótára írta a X. költeményt, amelynek ritmusa nem vehető ki egészen tisztán, de mégis jóval több állapítható meg róla, mint hogy «egyszerűen 16-os egyrimű sorokban adja vissza, melyet a 3. sorban többször 15-ös szakít meg, sőt egész strófa is áll (2.) 15-ösökből». (Dézsi.) Megállapítható, hogy e hosszú periodusok két részre különülnek. A középső metszet a sorok legnagyobb részében felismerhető. Legtöbb strófában az első két sor világosan egy kilencesből és egy hetesből áll, a harmadik kilencesből és hatosból, a negyedik talán két nyolcasból. Aprózás és összevonás néhány strófában megváltoztatja a szkhémát. A kilencseket osztja több esetben középrím hatosra és hármásra, hatosokhoz azokkal rimelő elnyújtott hármassal csapódik hozzá: ez a tagolódás több helyen ott is felismerhető, ahol a rím nem jelentkezik. Különösen jellemző a középrímek közül a hetedik versszak 3. sorában: «Szeretném pedig *azt*, ki *fáraszt* . . . (v. ö. LIV. 12. vsz.: Hogy hihessem én *azt*, Ha ládd-é mint *fáraszt*?); 8. vsz. 2. sor: «Hogy lelkem érte *jár*, lássa *már*» stb. Kérdés lehet, vajon a 6—7 szótagos végső rend ritmikailag a 9 szótagossal, vagy csak a hatossal és hármással külön-külön egyenlő értékű-e. A negyedik sorban, melynek menete teljesen eltér a többitől, középrím egy helyen sincs; ez is mutatja, hogy a ritmus tagolódása hozza magával a rímmel való erősítést.¹

Hasonló módon jelentkezik kezdetben Balassinál a Lucretia-strófa hatosai végén — és, mint látni fogjuk, más periodusok belsejében is — a rím, s ez párhuzamosan fejlődik a sormetszetnek, tehát bizonyos nyugvópontnak állandósulásával. E strófában írt versei fölött kétféle nótajelzés áll. A házasságáig szerzett énekekénél a Lucretia nótájára, a későbbiekénél a «Csak búbánat» nótájára történik utalás. Az előbbieket verselésé kevésbé fejlett, a sormetszet gyakrabban van eltakarva, a középrímek csak esetlegések. Valamennyi közül legkorábbinak látszik, ha e kritérium nem csal, épen a «Csak búbánat» kezdetű, XIV. (39.) számú költemény. 48 periodusban 5 helyen (5,1 — 10,3 — 12,3 — 14,1.) tör szét szavakat is a metszet s a beszédben összetartozó szavakat még néhány helyen szétválaszt. Ily

¹ Rimay írt egy éneket a «Valaki azt hiszi» nótájára (l. br. Radvánszky Béla kiadásában a 151. s k. lapon). Első versszaka:

Oh kegyelmes Isten,	nézz szépen	reám nyavalyásra,
Terjeszd ki fényedet,	kezedet,	ne bízz és hagyj másra,
Ne vesd is éltemet,	kedvemet	megszomorodásra,
Gerjeszd fel inkább	szívemet	áldozatul víg áldásra.

Ez ének ritmusa sokkal tisztább, mint a Balassi énekéé, de ugyanannak a ritmusnak tökéletesedését mutatja: a középrímek az első három sorban állandósulnak (e sorok mind 15 szótagúak), míg az egészen eltérő s itt sem világos tagolódású negyedik sorban középrím nincs.

gyakori törés a többi költeményben nincsen. Viszont a középrim is itt a legritkább: 48 periodus közül csak 11-ben jelentkezik. Ugyancsak fejletlen fokon áll még a XII. (37.) sz. költemény is: 21 periodusban kétszer van áttörve a sormetszet (2,1 és 7,2). A középrimek aránya már jobb, 21 közül 8 periodusban lép föl. A sormetszet tekintetében jobb az arány a XXI. (46.) költeményben: 30 periodusban van csak két törés, de középrim csak öt helyen van. E három költemény körülbelül azonos fokát mutatja e forma fejlődésének: itt-ott jelentkező középrim, néhány helyen még eltakart metszet. Nótajelzésük Lucretia énekére utal, mely 1577-ben készült. Ezért is aligha lehet a XII. (37.) költemény, mint Dézsi gondolja, búcsuköltemény az erdélyi kaland előtt. Sokkal valószínűbb, hogy mind a három 1577-ben vagy 78-ban készült.

Még kevésbé írhatta Balassi az erdélyi fogság idején a II. (27.) költeményt — ez már az ismert életrajzi adatok alapján sem látszott valószínűnek. Nótája még mindig a Lucretia éneke. A sormetszet 30 periodus közül csak egyben töri át a szót, a 2. vsz. 2. periodusában: «Mint essőt aszály miátt meghasadozott föld, ötet úgy óhajtja». Viszont 16 helyen, tehát a periodusoknak több mint a felében, jelentkezik már a középrim. A Lucretia nótájára írt énekek közül ez technikailag a legfejlettebb, tehát a többinél valószínűleg későbbi: ez megfelel annak a véleményünknek is, hogy nem Hagymássy-néhoz szól. Arra azonban, hogy abban is megerősítsen, hogy későbbi nevéhez írta, tehát csak 1583—4-ben, ez sem elég: az itt említett négy költeményen kívül az e formában írottak már mind következetes rimelésűek s oly költemény, mely kétségkívül a II. után és Balassi házassága előtt keletkezett volna, nincs is. De felfogásom ellen sem bizonyít a versforma. Szilády azt mondja e strófa fejlődéséről¹: «Ezen versszak fejlődése — mondhatni — szemünk előtt történik Balassa énekeiben. Ha ebből arra lehet következtetni, hogy a középrim nélkül írt négy ének s ezek közt a Christina nevére írott is, Euryalus és Lucretia historiája után nemsokára készült, akkor ez jóval korábbi időből származik 1584-nél, amikor Balassa nőül vette Dobó Krisztinát». Ez azonban nem egészen így van. Az 1584 előtt írt költemények közt egyben sem állandó a középrim, sőt ezek közt a II.-ban a legfejlettebb.

A kódexben az e formában írt összes többi ének nótajelzése a «Csak búbanat» kezdetű énekre utal. Balassi ezen éneke különösen kedvelt lehetett, mert több másolata is fennmaradt; ennek tulajdonítható talán, hogy Balassi, mikor néhány évi szünet után ismét e formában kezd írni, arra utal nótajelzés gyanánt, mint igen elterjedt énekre. A Júlia-ciklusból

¹ 239. l.

17 költemény van e versnemben írva: a sormetszet mindben hibátlan¹ s a középrimek is kivétel nélkül megvannak; épígy a ciklust követő, 1589-ből való költeményekben. Ezek közt van a **LXI.** (60.) számú *Katona-ének*, melyet általában tartalmi vonatkozások alapján korábban tartanak; de a szöveg vizsgálatainak eredményét megerősíti a verselés is, mely a formát teljes kifejelettségében mutatja. Ugyanez áll a Coelia-ciklusra is.

Mindezekben a forma vizsgálata megerősíti azt, amit más megfontolások valószínűvé tettek. A Radvánszky-kódexen kívül álló istenes énekek közül Balassi hatyú-dalának, az 51. zsoltár fordításának is teljesen egyenletes a verselése. Ezen kívül még egy istenes ének van e formában írva: a *Hymni tres ad ss. trinitatem* közül a harmadik. (21.) Ennek verselése is már kifogástalan, s így valószínű, hogy az 1584 és 1589 közt írottak közül való, melyek más könyvben voltak s ezért maradtak ki a kódexből.

«Az *Palkó nótájára*» van írva a III. (28.) IV. (29.) IX. (34.) XXV. (50.) XXVI. (51.) XXVII. (52.) és az istenes énekek közül a 12. költemény. A házasságáig írt énekekben ez a legkedveltebb forma. Két tizenkettősre egy hatos következik s ismét tizenkettőssel zárul. A tizenkettősek két hatosra oszlanak. Néhány költeményben egy-két metszet el van takarva. Datálva van a **XXVII.**, Anna nevére írt költemény 1578-ból. E költemény 30 tizenkettése közül ötben van a metszet eltakarva (1,4 — 3,2 — 4,2 — 9,2 — 10,1). A logikai tagolás is kevésbé érvényesül. Sormetszetek helyén néhol erősebb nyugvópontok vannak, mint a periodus-végeken. E szempontból is az e formában írt énekek közt ez a leggyöngébb. Legközelebb áll hozzá a **XXV.** (50.), mellyel a tartalom alapján is összfüggőnek látszik. Ebben 36 sormetszet közül 4 (5,2 — 6,2 — 9, 1 és 2) van eltakarva. A fejlődés e tekintetben nem nagyon határozott, de az értelmi megoszlás sokkal tisztább: feltűnőbb, élesebb áttörése e periodusok határainak nem található. A **IV.** (29.) költeményben már csak egy metszet rossz (4,4). A rimelés, mint főleg házasságáig szerzett énekeiben általában, elég gyöngé. A gondolat eloszlása a periodusokban már feltűnően tisztább.² Részben ennek támogatására, részben a rim kedvéért, mint e nótára írt énekeiben egyebütt is, gyakori a

¹ Egy-két más okból is romlottnak látszó helyet kivéve.

² A hatodik strófában a gondolatritmus Szilády interpunctiójának ad igazat Dézsiével szemben; Szilády így írja: «Szívem nyughatatlan titkon ő magában, Bú miatt gyötrődik fáradt bánatjában, Nagy kénvallásában Emésztetik mint fa tüztől sebes lángban.» Dézsi: «Szívem nyughatatlan, titkon ő magába Bú miatt gyötrődik, fáradt bánatjában, Nagy kénvallásában: Emésztetik, mint fa tüztől sebes lángban», vagyis nála az első sormetszet határozottabb nyugvópont, mint a periodusvég, s a gondolatszaksz átnyúlik az első periodusból a másikba, melynek ismét a közepén van erősebb nyugvópont, mint előtte.

közölés¹, pl. 4. vsz.: «Akaratomban ő semmit megművelni
Nem akar énnékem semmiben engedni, Sőt lölkem rontani
Igyekszik jóvoltomért megutálni.»

Ezen énekekkel szemben a többi négyben a sormetszetek kifogástalanok. Épen ezért nem valószínű, hogy mint Dézsi hiszi, a III. és IX. még 1575 előtt keletkezett volna, amint az előbbieket után azt sem tartom lehetségesnek, hogy a IV. keletkezett volna ekkor, vagyis évekkal a XXVII. előtt. A III. költemény, mely a kódexben az e nótára írottak közül az első, a IX. és a XXVI. semmiesetre sem lehet annál korábbi. Az istenes énekek közül egy van e formában írva, a 12. Balassi Bálint nevére írott, melynek kezdete a IV. énekre emlékeztet. A sormetszet itt is kivétel nélkül érvényesül, bár a gondolat ritmikus megoszlása több helyen nem egészen tiszta. A tizedik versszakban négy «vala» rímel: ebből már Szilády arra következtetett, hogy «Balassa első szerzeményei közé tartozik», a harmadikban három «meg». Ezt az éneket rímelése is épen a IV. költeménnyel mutatja egy fokon levőnek, mellyel kezdete («Bizonnyal esmérem») megegyezik — ennek 12. strófájában is három «nekül», a 13.-ban két «engem» rímel. A forma azonossága is valószínűvé teszi, hogy ez az ének szintén 1578 körül készült.

«Az *Magam gondolván*» nótájára írt versek formai fejlődése párhuzamos a Lucretia nótájára írottakéval. A házasságáig szerettek közt egy ének van e formában írva, a VI. (31.) és egy a Júlia-ciklusban (LI. 84.). Az előbbi tehát föltétlenül 1584 előttről való, rendesen még erdélyi fogsága idejéből valónak tartják, az utóbbi már 1587 és 1589 közt készült. 16 szótagú periodusokból áll a forma, melyeken belül két ötshöz egy hatos csapódik. Az ötösök a VI. költeményben elvértve rímelnek: 30 periodus közül hétben. Ez is mutatja a középrím önkéntelen jelentkezését: az LI. énekekben már majdnem kivétel nélkül rímelnek az ötösök: 39 periodus közül csak négyben nem. A középrím jelenetkezése az elsővel utalja kb. egy időbe a 13. istenes éneket, melyben 39 periodus közül csak hatban merül föl a középrím. Ez, valamint a Palkó nótájára írt és ez előtt álló 12. számú költemény bizonyítja, hogy a kódexből kimaradt istenes énekek egy része Balassi működésének első szakaszában, mindenestre még jóval 1584 előtt készült.

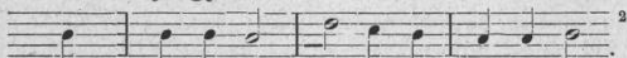
A VIII. ének nótajelzése: «Egy német Villanella nótájára: Ich hab vermaint etc». Az idézett villanellát Eckhardt találta meg. (IK. 1913, 441—2. l.) Balassi énekének ötödik strófáját állítja a Regnart-féle villanella szövegének első strófája mellé. Ez arra enged következtetni, hogy ezt tartja a legtöké-

¹ v. ö. Horváth János, *Egy magyar versbeli mondatképletről*. Nytud. Közl. 1909.

letesebbnek. Csakugyan minden részében egyenletesen tagolódo, aránylag egyszerű szimmetriákból álló szkhémát adna, de épen ott, ahol a többi strófától eltér, legkevésbé felel meg a nótának. Balassinál a strófa három 20 szótagos periodusból áll; ezek részeinek aránya az első két periodusban 8:12, a harmadikban 10:10. E részek mindenütt tisztán különülnek el. A második periodus ritmikailag csak az elsőnek ismétlése: a dallamban csak két periodus van, s az első és a másodiknak első fele ismétlődik. Balassi az elsőt külön szöveggel ismétli, a másodikat csak egyszer veszi. E formánál nyilvánvaló, hogy nemcsak az írásban szétváló sorok fázis-számát veszi át Balassi s azt tetszése szerint tagolja, hanem azok tagolódása jut kifejezésre a szövegben is. Az első két periodus nyolcása mindenütt tisztán feleződik: a dallamban a határt pauza erősíti. A tizenkettősök is két hatosra oszlanak. A nyolcasok tagolódását a középrim rendszeresen kíséri: a tizenkettősökben elvélve szintén jelentkeznek. A német szövegben mind a nyolcas, mind a tizenkettős ismétlődő azonos részekből áll: a rímelésre ez nem adhatott mintát, de a dallam menete mintha itt is magyarázatát adná annak a különbségnek, hogy a négyesek végén a rím minden esetben jelentkezik, míg a hatosoknál csak itt-ott. A hatosok közt nincs oly határozott nyugvópont, nem is fordul meg a dallammenet, folytonosan halad tovább. Az utolsó periodus két tízese korántsem egyenlő. Az ötödik strófában, melyet Eckhardt közöl, igen: ott mindkét tízes két ötösre látszik tagolódni; de általában csak az első tízes feleződik, mégpedig állandó középrimekkel, míg a másodiknak tagolódása magából a szövegből magyar füllel alig állapítható meg. Szilády háromüteműnek tartja s $4/4/2$ tagolódást érez ki belőle, tehát a másik magyar tízes legáltalánosabb szkhémáját.¹ A dallam is mutatja, hogy ez a ritmizálás helyesebb, mint ha az első sorral párhuzamosnak vennők, de ez is más ritmus. Míg az első tízesnek megfelelő zenei sor tisztán kettéválk:

addig a második tagolódása a dallamban sem oly határozott és semmiesetre sem oly egyszerű:

A szakszerű magyarázat itt is a zenetudománytól várható.

A 14. istenes ének formája azonos ezzel: a rímelés valamennyi különlegessége is ugyanígy, ugyanezen arányokban

¹ Arany példája: «Amoda van | egy kis kerek | erdő — Abba vagyon | csipkebokor | vessző».

² Az ütemelőző beolvasztásával talán $4/3/3$ felelne meg (pl. «Engemet ez | világbul | kivégez»).

föllelhető benne. Meglehetősen valószínűséggel tarthatjuk e két költeményt kronológiailag egymáshoz közelállónak. A 14. ének u. i. egy protestáns szellemű német Horatius-paródia fordítása. Felírása: «Ex oda: Quem tu summe Deus semel placatus patri lumine respicis». Mint már Dézsi megjegyezte, ez a kezdet «legalább szótagszámban megegyez a Balassiéval». De ennél tovább is mehetünk: az első periodus belső tagolódása is rokon. A latin forma glykon-asklepiadesi:

— — | — — — | — — | — || — — | — — — | — || — — — | — — | —
 Quem tu summe De us se mel Pla ca tus patri o lu mi ne vi de ris

A Balassitól használt nóta első periodusa az e latin strófában a sor végével történő ritmikai megfordulásnak megfelelő helyen oszlik két részre (pl. Reménségem nincs már nékem || ez földön éltemben senki szerelmiben). Nem lehetetlen talán, hogy a klasszikus forma egy benne erősen élő s azzal a nagyobb egységben rokon taglalású nóta emlékképét idézte fel benne, s ezért választotta azt nótául. Ez esetben valószínű, hogy épen röviddel azelőtt használhatta már e formát. Így a 14. istenes ének is a Balassi házasságáig készültek közé volna sorozandó.¹

A lengyel ének *Bisz tj Vegjala* nótájára van írva a XV. (40.) és XXII. (47.) ének, de azonos a formája (háromsarkú, középen tagolt tizenkettős) a Radvánszky-k. XXXIV. (67.) XLV. (78.) XLVI. (79.) és XLIX. (82.) darabjának, melyek nótajelzése «Már szintén az idő vala kinyílásban», továbbá a nótajelzés nélküli LII. (85.) költeménynek, meg a Coelia-ciklus V. darabja után következő *In eandem fere sententiam* felírásának, melyet tehát a XV. és XXII.-nél mind későbbiek, valamint a 18. istenes éneknek is. Meglehet, hogy a *Már szintén az idő vala kinyílásban* kezdetű ének, mely ha helyes a XLVI. ének felírásának legáltalánosabb² értelmezése, Dobó Jakab éneke, ugyanarra a nótára volt írva, s talán azért írta Balassi később annak kezdetét nótajelzésül, mert az közben elterjedt és kedvelt énekké vált; hasonló eset volna ez ahhoz, mint

¹ Rimay istenes énekei közül is ebben a formában van írva egy. (Id. Radvánszky-féle kiadás, 137. l.) Első versszaka, (a strófaszervezet helyreállításával, mely mint Dézsi kiadásában Balassi 14. énekénél is, szét van bontva):

Reménségem Vagyon nékem
 Az én gondviselő Kegyes Istenemben,
 Hogy el nem hágy, Sőt meg is áld
 Lelki-testi minden kedves szükségembe.
 Szent természeti, Őtet követi
 S nem akadoztathatja vétkembe.

A strófa ritmikus szerkezete és a rimelhelyezés mindenütt egyezik Balassi strófaival. Rimay költeménye egyébként, mint a kezdet is mutatja, Balassi VIII. énekének istenes paródiája, ellendarabja.

² Szilády, id. kiadás, 294. l. — Eckhardt, IK. 1913, 417. — Négyesy L.: *A Pataki Névtelen és Dobó Jakab*. Irodalomtörténet, 1916. 81. l.

mikor saját énekét, melyet korábban idegen nótajelzéssel látott el, használja később nótául. (Csak búbanat, Már csak éjjel hagyyna.) A kétféle nótajelzés használata közt megállapítható kronológiai különbség és az, amit Dobó Jakab életéről tudunk, teljes mértékben megerősíti ezt. A sormetszet szempontjából a Radvánszky-k. említett énekei közül a XXXIV. XLV. és LII. a legtökéletesebbek. Ép így tökéletesek a metszetek a 16 énekben, mely a 148. zsoltár fordítása. Ez tehát mindenesetre már Balassi házassága után készült, mert a XV. és XX. éneknél a házassága után e formában irt költemények mind szabatosabb ritmusúak, de még ezek közt is akad olyan, melyben egy-egy sormetszet el van takarva.

«*Minden állat dicsér nótájára*» van írva a LXXIII. (63.) LXXIV. (5.) és LXXV. (65.) ének. Mindezek 1589-ből valók. A tagolódás e formában még ekkor sem egészen biztos. A négy-sarkú tizenkettősök ritmikai megállapodása a magyar verselési gyakorlatban általában feltűnően későn következik be.

«*Toldi Miklós éneke nótájára*» megy a XX. (45.)¹ és XXX. (55.) ének; a XX. ének kezdete (*Már csak éjjel hagyyna*) áll nótajelzésül a XXIV. (49.) előtt. Ilosvai *Toldija* 1574-ben jelent meg. Ez előtt már ezért sem írható Balassi e nótára énekeket. De sokkal közelebbi terminus is megállapítható. A három ének közül a XX. lehet a legkorábbi: ebben két metszet van eltakarva s a tizenhármak helyén is többször tizenkettős áll. A XXX.-at más okból 1577 v. 78-ból valónak kell tekinteni. Mindkettőnél fejlettebb a XXIV. ének verselése, melynek már nótajelzése is a XX.-ra utal. A másik kettőnél mindenesetre későbbi, de minthogy ez is csak 1578-ból való a három költeményt időbelileg egymáshoz nagyon közel kell helyeznünk.

A «*Bánja az Úristen*» nótájára készült a XXXIII. (2.)² istenes ének, mely 1583/4-ből való, továbbá a XVII—XIX. énekek. A nóta Benedictus Pap éneke, melynek szövege megtalálható Bornemisza énekeskönyvében. Balassinál e forma, melyhez Szenczi Molnár Albert a magyar versfejlődésre vonatkozó legrégibb megjegyzést fűzi, középrímek állandóságával továbbfejlődött; eredetileg négy soros: az első két sor tizenhármak, melyek Pap Benedeknél és Balassinál, sőt már a Pap Benedek éneke fölött nótajelzésként idézett *Megszabaltam már én az testi haláltól* kezdetű halotti énekben is egyformán határozottan oszlanak két részre (6+7), a 3. sor tizenkettős, Pap Benedek

¹ A Magyarországi 1926. márc. 14.-i száma közli ezt Regnart azon énekének dallamából, melyből Balassi fordította, Kern Auréltól feldolgozott, vagyis e szöveg soraihoz hozzáidomított dallammal. Regnart éneke csak a szövegnek mintája. (I. Eckhardt, IK. 1913, 433—5.)

² Egy dallama ismeretes a XVII. századból, de közlője, Seprődi, úgy látszik, szintén későbbi megzenésítésének tartja. (IK. 1909.)

énekében is kivétel nélkül feleződik s a két félsor vége helyenkint rimel egymással; ez válik Balassinak mind a négy énekében általánossá s a két félsor külön is van írva, úgyhogy két hosszabb és három rövidebb sorból áll. Az utolsó sor u. i. hét szótagú s a két első félsorral rimel. A forma a négy énekben majdnem egyformán kész, leginkább a XIX.-ben vannak kivételek a középrim szempontjából; a XXXIII.-hoz, mely legfejlettebb, a XVII. áll legközelebb. Nem nagy idő választhatja el őket egymástól, s így mind 1583 körül készülhettek.

Az *Oly búval bánattal* nótajelzés csak 21—23. istenes éneknél szerepel. Már Szilády megjegyezte, hogy *Oly búval bánattal az Aeneas király* több régi ének, köztük az *Argirus*, nótajelzéseként szerepel, de mindenütt négysarkú tizenkettősök fölött, míg Balassi strófái félsorral zárulnak. Mégsem lehetetlen, hogy azonos nótáról van szó, annál kevésbbé, mert Balassinál is a 22. költemény a szakgatott menet után egyenletes tizenkettősökkel zárul; talán elem-ismétléssel magyarázható a különbség. A 21. énekről tartalmi okokból valószínűnek látszott, hogy 1584-ben készült. Ebben egy metszet van eltakarva, a 22. és 23.-ban egy sem. Körülbelül egy időre tehetők.

Eredményeimet a következő összegező felsorolás tünteti fel:

A) A Radvánszky-kódex énekei:

I—XXXIII.: 1584 előtt. [Pontosabban meghatározhatónak látszanak: II—III. (27—28.): 1583—4? IV. (29.): 1578 körül. VI. (31.): 1575—7.? IX. (34.): 1579—83? XII. (37.): 1577—8. XIV. (39.): 1577 körül. XVII—XIX (42—44.): 1583 körül. XX. (45.): 1577—8. XXI. (46.): 1578 körül. XXIII. (48.): 1577. XXIV. (49.): 1578. XXV—XXVII. (50—52.): 1578 után. XXIX. (54.): 1578 után? XXX. (55.): 1577—8. XXXIII. (2.): 1583—4.] XXXIV—XXXVII. (67—70.): 1586—7. — XXXVIII—LVIII.) (71—91.): 1587—9. LIX—LXIII. (57, 59—60, 3—4). LXXI—LXXV. (61—63, 5, 65.): 1589. — Az újra kezdődő számozással jelölt énekek 1589 után.

B) A kódexből hiányzó istenes énekek: 2: 1583—4. 3—5: 1589 körül. 12.: 1578 körül. 13—14.: 1584 előtt. 15.: 1591. 16. 1584 előtt. 18. 1584—9. 19—23.: 1584 körül. 25.: 1594.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A KISFALUDY-REGÉK UTÁNZATAI.

(Második, bef. közlemény.)

II. A rege-képlet továbbfejlődése.

Ha szabad a Kisfaludy-regék jellemét oly vonásokba tömöríteni, melyek a felülethez tapadó szemlélet számára a legkönnyebben voltak megfoghatók, akkor különösképp három sajátság kibélyegződését állapíthatjuk meg rajtuk. Az egyik a regéknek külső tereptárgyhoz, emlékhöz fűződő jellege; másik a bennük megnyilatkozó életszemléletnek bizonyos egyoldalúsága, amit tartalmilag leginkább a lovagi világfelfogás közelít meg; harmadik pedig a kedvtelésből történő mesélgetésnek széles modora. Nemcsak azért emeljük ki e vonásokat, mert az epigonoknak mindent hangsúlyozva ismétlő ösztöne is ezekre reagált a legéberebben, hanem mivel a további fejlődés folyamán ép az ezektől való eltávolodás a legfelölőbb. Azt látjuk, hogy a commemorativ jelleg egy bensőbb indítékokat kereső, öncélú művészet kezdeményeiben olvad fel; a nemesi élet körére szorító tárgyválasztás kizárólagosságán a népies témák iránti érdeklődés tör rést; a családiás közvetlenség pongyola közlésmódját pedig a kivételes hatásokra törő műgond teszi arányosabbá. A fejlődés iránya észrevehetőleg vezet a századközép nagy írói, Petőfi és Arany felé: az előtérbe túlluló népmesei motívumok a *János vitéz*hez, a tragikus embersorsok drámai rajzává tömörülő regék pedig a *balladákhoz* mutatják az utat. Ezzel kapcsolatosan az epikai invenció is lassú módosuláson megy keresztül s levetkőzve a vadromantika kezdetleges és nyers izlését, bensőbb eszközök érvényesítésén fárad. Az egymásután fellépő regeírók ismeretlen előfutárai egy új iskolának. Elmondhatjuk, hogy a Kisfaludy-utánczók igénytelen regéi, bár nem nagy értéket jelentenek külön-külön, összességükben meglepő biztossággal közelednek vagy egy *művészibb célú romanticizmus*, vagy a *mesés elbeszélés népiessége*, vagy a *balladák drámai előadása* felé. A regéket ennek megfelelőleg három csoportba oszthatjuk.

1.

Az első csoportba vehető regéken általában a Kisfaludy-mintának szorosabb követését állapíthatjuk meg mind alak, mind tartalom tekintetében. Nagy részük vagy Himy-szakban,

vagy a Himfy-sor valamely egyéni kombinációjában van írva. Szerzőik szeme előtt egy megszabott hangulati együtthatóval bíró határozott rege-képlet lebegett. A rege-mintából legkönnyebb volt a regélő sajátos mozdulatának átvétele, s kevés fáradsággal járt a regék uralkodó hazafias hanghordozásának is a megtartása. Megállapítható azonban, hogy az átvett műfaji keretekbe az epigonok nem tudnak új tartalmat önteni, a mese-szöveg is megőrizi hagyományos fogásait, s az egyéni leleménynek csak elvétele találhatni némi nyomait. Az eleinte sem nagyon életerős epikai ér utóbb teljesen elszikkad; szegénységét egyideig a vad-romantika képzeletének erőszakolt találmányai leplezik, mígnem egy új szellem hatásakép az érdeklődés termékenyebb területek felé fordul.

Tulajdonképen csak az epigonok alkotásaiban vesszük észre, mennyire kijegecesedett műforma lett a rege. Balla Károly például annyira megy a műfaji hagyomány megtartásában, hogy a *Csővár* c. regéjét, mely az Aurórában előhang nélkül jelent meg, könyve számára utólag egy hét szakos bevezetéssel egészíti ki. Mit ad benne? Előbb bemutatja a várat, aztán önmagát, amint a holdfénynél a romok közt andalog; e külső jelenetezés után az érzelmi tartás felvétele következik: a költőt egy látomás keríti hatalmába, az éjből előkelnek a mult szellemei, szellő sóhaj, szív elszorul, s feltáruznak Hunnia mult képei... A rege-történetnek ilyen kibontakozása szinte gépies egyformasággal ismétlődik a legtöbb regében.

Egyébként a fogyatkozások is nagyobb részt ugyanazok, melyek félig-meddig Kisfaludynál is megvoltak. Lélekrajz nincs, a cselekvény egyes ízeit elmélkedések kötik össze, a képek és hasonlatok pedig nem mindig segítik elő a szemléletet. A kifejezőmód, azt mondhatnók, majdnem impresszionista: a valóságtól elvonatkozó, szétfolyt, megfoghatatlan hangulatképekbe olvadó. E kor óvakodva kerüli mind a lélektani, mind a festői realizmust, mintha törvénye volna, hogy a természetes, életszerű hangsúly nem vihető bele a költészet lágy zengésű muzsikájába, s a költőnek mindenáron fellengzőnek kell lennie.

Igen korán jelentkeznek azonban a típust jelentő alapformáktól való elfejlődésnek is a nyomai. Némely rege (B.: *Parlag*) a semmi más érzéssel nem elegyedő hazaszeretet ábrázolása által elválik attól a körtől, melyben a költői feltalálás lényege a haza iránti kötelesség s a nőhöz fűző szerelem összeütközésében csúcsosodik ki. Elismerésre méltó izlésmódosulást jelent némelyiknél, hogy a szenvedélyek nyers kitöréseit kerülve, vitézi játékok, udvari bál, fesslő szerelem idillikus rajzát adja (Jakab J.: *Buda*); főképp az ilyen darabokban válik tudatossá az a törekvés, hogy a rege egy csillogó, ígésző, romantikusan kiszínezett, de egyúttal nagy erőfeszítéseket, hősi küzdelmet, tragikai nagyszerűséget is jelentő világba vezesse át az olvasót. Erő-

sődnek a regékben érezhető tendenciák még abban az irányban is, hogy a hazafias búsongás és a mindenre kész szerelem motivumaihoz elvértve a vallás jóvátévő, megnyugtató közrehatásának rajza is fokozottabb mérvben elegyedik (M. Szalay A.: *A mohácsi sírhalom*).

Egészen új izlés felülkerekedését jelzik aztán azok a regék, melyekből eltűnt a multa hivatkozó hazafias, buzdító hang és a lovagi szerelem határtalansága — s ezekben meglepetve nélkülözünk a kezdetleges romantika nyerségeit is. Helyettük a rejtelmek világának lidércfényű árnyképeit látjuk előlebegni. A *Vándor szellem* c. rege már a finomabb, lelkibb romanticizmus lehelletszerű világával tesz kísérletet: az életvidám ifjú egy halott leány nyugtalanság-hajtotta szellemébe szeret, miatta sápad és sorvad, míg egy éjjel a kísértő lélek ködkarjával átölve el nem viszi magával. A halkabb, lágyabb romantika feloldotta a rege hagyományos strukturáját, s azt mondhatnók, hogy a rege eddigi irányzatosságából kivetkezve, a művészi célok kizárólagos szempontjai alá kerül. Ezért fordul a regeirő érdeklődése, amint azt Borkutinál látjuk, a királyi szónak engedelmeskedő nemes helyett a rablólovag felé, s ezért választja tárgyul a hazafi-kötelességek által bonyodalmassá tett szerelemhistóriák helyett egy vár belső életének büntől árnyalt misztikumát. A romanticizmusnak különösségekhez való hajlama pedig már nem annyira a tetteges borzalomnak izetlen halmozásában, mint inkább az ismeretlen erők tragikus befolyásának megéreztetésében nyilvánul. Az izlésnek e fejlődésével együtt növekszik a nyelv kifejező ereje és hajlékony-sága is, elannyira, hogy az előbb említett szerző regéjének aránylag csiszolt előadása már Kölcsey simulékonyabb stílusának hatását mutatja.

Ebbe a rege-csoportba időrendben a következő regék tartoznak: (Térkimelésből az egyes daraboknak pusztán vázlatos ismertetésére szorítkozunk, inkább a típust jelölő vonások kiemelését tartva szem előtt.)

Ináncsi Pap Gábor: *Szösszvár*; egy rege, 1818. Az első hű regeutánczat; megtalálható benne a rege színhelyének bemutatása az ellentét képének felmerítésével. A csekély leleményű regeírás kellékestárából kerülnek ki a következő motívumok: atyáról fiúra szálló ellenségeskedés két szomszéd család között, aminek a legifjabbak szerelme vet véget; a szerelmeseket egy hirtelen háború választja el; egy cselszövő, ki a leány kezére pályázik, a hősről költött halálhíreket terjeszt; egy remete bizalmi szerepet tölt be a szeretők közt; a szerelemvágyból sorvasztó betegség támad; pápai feloldozás, pogányok elleni harc stb. A mese felépítése nehézkes és szakadozott, a vége pedig szükségtelenül, csupán a hagyományhoz való alkalmazkodásból, tragikus.

Jakab István: *Zsigmond és Lolli*, eredeti rege. Széplít. Ajándék 1824, 85. l. A szokott tektonikus elemek közt ott látjuk a rege helyezkedését és a forrásmegjelölést. Újításnak vehető, hogy a forrásként szereplő öregnek

cselekvő része is van az eseményekben, ami, személyi vonatkozásai révén, egy árnyalattal tárgyilagosabbá teszi a regei előadást. A történet időpontja aránylag közelkorú: Óra oláh lázadásával van összefüggésben. Motivumai-ban is akad újságként ható modern vonatkozás: a szerelmeseket nem az apai önkény, nem a háború kényszere választja el, hanem egy kétéves külföldi tanulmányút. A lázadaskor kedvesét veszített ifjú a törökök elleni harcokban esik el.

Jakab István: *Buda*, rege a magyar előidőből. Hébe 1826, 264. l. A legformásabb regék közül való, ellátva a műfaj összes jellemző sajátyságaival. A mese történeti vonatkoztatását az író Árpád és Lajos emlegetésével és Zsigmond király szerepeltetésével éri el, Hazafisága sokat hangoztatott, de, előnyére, a szenvedély vad kitöréseit elejti s kimenetelnek is szerencsés esetet választ.

Balla Károly: *Hősregék a magyar előidőből*, 1826. A kötet hat regét foglal magában; kettő közülök korábbi keletű: a *Salamon tornya* más címmel a Széplít. Aj. 1823, 113. lapján, a *Csővár* pedig az Auróra 1825. folyamában jelent meg. Ezekon kívül a *Regécz*, *Kékkő*, *Nána* és a *Leányvár* foglalnak helyet a gyűjteményben, de ezek már az elbeszélő véna teljes elcsenevészedését mutatják. A mesét nehezen szövi, egyébként azonban a regék tipikus vonásai ép Balla alkotásain domborodnak ki a legjobban. Az előhang egyiknél sem hiányzik, s a külső jelenetезést szabályszerűleg az érzelmi állásfoglalás követi. Írójuknak hajlama van a drámaian eleven előadásra is, általában pedig bizonyos patetikus méltóság hangján beszél. Sűrűn előforduló elmélkedései nála is a kar szerepére emlékeztetnek.

Sz. J. M.: *Rege Korvin Mátyás korából*; Koszorú 1827, 24. l. A szerelem és a honfűi köteleesség összeütközése a szeretők pusztulását idézi elő; az elesett hős lelke megjelenik a kedves előtt, kit a szerelemvágy elsorvaszt. A szerző nem közönséges érdeme az önmérséklet és az ennek köszönhető gyorsabb előadás.

Császár Ferenc: *Kemendvár*, rege öt énekben; 1828. A legterjedelmesebb regeutánszat s gazdag tára a regéköltés összes eszközeinek. A terjengő mesélgetés egész regénnyé szélesíti, sőt — ha a regékben legtöbbször ábrázolt sorsképet vesszük alapul — két rege van benne egybeterelve. Az elsőnek témája a fondorlatok miatt szétszakított szerelmesek szenvedése. A király megfosztja jószágától a leány apját, száműzik, idővel azonban kiderül ártatlansága, s ez meghozza a szeretők számára is a szerencsés kifejlést. Az első 4 éneknek ez a cselekvénye lezárt egész, de a költő egy más mesealkatú rege hozzáfűzésével olyképp bonyolítja tovább a történetet, hogy a boldog ifjú férjnek hadba kell vonulnia, meghal, otthon maradt felesége pedig a tatárok által megrohant várban vesz.¹

Mezőmadarasi Szalay Antal: *A mohácsi sírhalom*; Felsőmagy. Minerva 1828 október. A magvát tevő bizarr ötlet: a hős egy remete segítségével el akarja temetni a mohácsi ütközetben elesett barátját, mikor azonban leveszi a halotról a páncélt, saját kedvesét ismeri fel benne s bánatában öngyilkos lesz a tetem felett.

¹ Egy egykorú bírálójának elismerő kritikája a Tudományos Gyűjtemény 1828, VI. 101. lapján olvasható.

Kovács Pál: *Józsa és Mantzi, rege*; Uránia 1830, 24. l. Előhangjában egy meghívást («Jer lyánka! egyet regéllek») és az életről szóló elmékedéseket találunk. Eredetiségre törekvő meséjében a szeretőket elválasztó ok a kölcsönös félreértés, ez azonban szintén tragédiához vezet. A forrásmegjelölésnek egy szellemeskedő formája a rege végéhez van függesztve.

Sz. B.: *A remete barlang, rege*; Felsőmagy. Minerva 1831 január. A műfaji hagyomány követése jellemzi. A jobb utánezatok közül való költemény első fele az egyéni invenciónak is halvány nyomát mutatja: a szülők politikai gyűlölsége által elválasztott szeretők avval a furfanggal teszik lehetővé a naponkénti találkozást, hogy a fiú remete ruhát ölt, s maga az apa lesz az, ki épülés végett szerelmese karjába küldi leányát. A rege kedvesnek mondható addig, míg az író az apai kegyetlenség (az apa felfedezi a csalást és tönkreteszi a fiatalokat) romantikus szertelenségébe nem botlik. Jellemző, hogy az ihlető tárgy már csak egy barlang.

B.: *Parlag, rege a magyar előidőből*; Uránia 1831, 181. l. A formailag hű utánezatokhoz tartozik; csak hogy nincs benne bonyodalom, a hazafias líra pedig túlteng. A hazaszeretet szinte a szerelmi líra lágyságával körülvett motívuma a regének s annak tulajdonképeni középpontját is alkotja: Mátyás király és hívei ajkáról lelkes szózatok hangzanak el a hazaszeretetről.

W. J.: *A kényszerített házasság, rege*; Felsőm. Min. 1832 február. Magva az erőszakolt frigy sűrűn visszatérő mozzanata: a máshoz kényszerített leány az oltár előtt saját mellébe döfi törét, mellyel utána a hős is kioltja a maga életét. Itt is szerepel remete, vannak titkos éji találkozók; az apa megbánja keménységét és, mint szokás, a tragikus párt ő is egymás mellé temetteti el.

B. I. I.: *Lajos és Lilla, rege*; Felsőm. Min. 1832 nov. Suta történetű, kicsire zsugorodott regetorzó, mely a regeanyag kimerülésének közeledtét jelzi. Különössége, hogy az «édes-kedvest» illető meghívást egy a műzsához szóló invocatio előzi meg.

Kapuy Károly: *Sisak, rege a magyar őskorból*; Koszoru 1833, 97. l. Hibátlan verselés, erőltetés nélküli nyelv és némi regényes mesefeltalálás tekintetében egyformán kiemelkedő darab, melyet szerkezeti felépítésének mintahűsége is tökéletesebbé tesz. Az előhang szabatosan a vár miliójének megjelenítésére, a hajdan felidézésére és a szomorú ellentét megérzésére elemezhető. A mese azonban eltér a szokott medertől: egy hűtlen férjnek felesége ellen elkövetett merényletét és bűnhődését tárgyalja.

Szentmiklósi Sebők József: *Klára vagy a hiv némaság áldozatja*; Uránia 1833, 348. l. Megvan benne a történet helyhez kötése, a várom képenek felidézése a vidék közelebbi megjelölésével. A regei indítékoknak újabb változatát jelenti az, hogy a szerelmesek, egymást fel nem ismerve, egymás ellen harcolnak. Az idegfeszítő izgalmak erőszakolásával üzött pazar játék a nyers romantika ízlésének netovábbja.

Ma-or L.: *A hirtelen avagy a három kívánságok, rege*; Koszoru 1833, 33. l. A női állhatatlanságot tünteti fel — ez újdonság a regevilág történeteinek szempontjából, mert ezeknek a kitaró hűség a sarkpontjuk.

Sz. D.: *Vándor-szellem, rege*; Koszoru 1833, 90. l. Irányváltást jelent trocheusi formájával. Belsőleg még nagyobb az átalakulás; a költő ugyan

még követi a regélő tartás némely sajátosságát, mint a mult és jelen szembeállítás, bölcselkedés, keretmegjelölés, meghívás; meséjének felépítése azonban merőben elüt a régebben dívó lovagtörténetektől.

Borkuti: *A holdkországos*, rege; Koszoru 1834, 121. l. Az előhang a lehető legrövidebbre szorítva csak mintegy futva jelöli a regélő tartás hangulatképét. Egyébként formában is, tartalomban is már nagyon eltér a hagyományos mintától: jambusokban van írva, a tárgy pedig kísérteties történet.¹

2.

A második csoportba azokat a regéket foglalhatjuk, melyek főként alakilag mutatnak heterogén hatásokat: időmértékes lesz a verselésük és túlsúlyba kerül az eposzirodalom befolyása. Az alak megváltozása természetesen nagyfokú belső változást is von maga után: oly alkotások teremnek, melyek mintegy átmeneti fokon vannak az eposz és a rege közt. E hybrid költeményekben nagy a tarkaság: akad olyan, mely hexameteres formájában is változatlanul a regék szellemét tükrözi, míg más a Himfy-szak mezében is csak száraz vitézi versezet. Együttvéve azonban a regeirodalom azon ágának tekinthetők, melynek iskolázottabb ízlésébe oltódik bele a *népies irány*. E csoport tagjai inkább maradnak meg az epikus nem körében, s figyelemreméltóvá teszi őket az is, hogy a népmesei motívumok beszívargásával a népregének adják át a helyet.

Az idegen versforma első ízben Berzsenyi egyetlen rövid regéjében jelentkezik.² Kölcey Berzsenyi-bírálatában hibáztatja regében az asklepiadesi sorokat s hozzáteszi, hogy a költő «úgy látszik nem vette észre, mily nagy befolyással legyen a mérték nemcsak külsejére a versnek, de *belsejére* is». Kölceynek ebben a tekintetben igazat adnak azok a regék, melyek az eposzi külformával sokszor szinte az eposz természetét is felvették. Az eposzból legegyszerűbben is az uszályos, hasonlatokkal terhelt előadás modorossága kerül át a regékbe; példáját egy már az előző csoportnál tárgyalt regében (W. J.: *A kényszerített házasság*) láthatni, melyben a klasszikus mitológia nevei is sűrűbben fordulnak elő; legkülönösebb eredménye azonban ez egymásbatolódásnak egy olyan stílus, mely fennköltiségre törekvő keveréke Kisfaludy itt-ott précieux, keresett finomságának és a korabeli hőseposzok felhős magasságokba komorodó kép-architektúrájának. (Németh J.: *Köszeg*.) Mindamellet némelyik költemény, így Kempfnek hexameterekben írt regéje, a Himfy-sorok egyhangúvá vált frazeológiájának kattogása után sok friss szépséggel lep meg; ezeket olvasva úgy érezzük, hogy Vörösmartyból kaptunk ízelítőt.

¹ E két utóbbi regének tartalmát feljebb érintettük.

² Mindazokra a művekre nézve, melyekre itt előljáróban célzás történik, közelebbi felvilágosításért a csatlakozó felsoroláshoz kell folyamodni.

Mélyrehatóbb az eposz befolyása tárgyi tekintetben. Már az ismételten felbukkanó *hősrege* elnevezés is jelzi, hogy a rege súlypontja, eltérülve a «szabadság, szerelem» dualizmusától, valamely más mozzanatra helyeződik át. Aranyosrákosi Székely regéjével a fejlődés olyan pontra jut el, hogy az asszony — mielőtt teljesen kikapcsolódnék a meseszövegetől, amire Erdélyi János regéje nyújt példát — a férfihöz hasonló harci tényezővé válik s hős szerepet ölt. Kisfaludynál a csata szétfoszló háttér volt, melyből csak a hős vitézségének nem részletezett bizonyossága emelkedett ki; a háboru pedig csupán alkalom volt, hogy a szerelmes méltóvá tehesse magát hölgye kezére, vagy gátló ok, mely megakadályozta a szerelmeseik egyesülését. Székelynél azonban a háboru középpontja a történetnek s alig is ad többet, mint annak monoton leírását. A regének az eposz-izlés befolyása alá kerülését még kiáltóbban hirdeti Erdélyi: terjengő, minden üdéséget nélkülöző regéjében pusztán a háborura való készülődések, a felvonulás, a csata esélyei és részletei találhatnak helyet.

Pettényi Gyöngyössy könyve egyébként már aránylag elég korán mutatja az eposz és a rege formáinak teljes elegyedését; de ez a munka jelzi egyuttal azt a pontot is, hol a népi iránt való érdeklődés beiktatódik a regeirodalomba. Hogy az író figyelme a népre irányul, a könyvben található népmesei motívumokon kívül az ajánlásnak azok a szavai is mutatják, melyek a népnevelés szükségességéről szólnak; a szerző ugyanitt kijelenti, hogy munkáját «kiváltképpen közép-és közmíveltségű magyarjaink», földművelőink és kézműveseink nemesítésére készítette. E demokratikus érzés folytán a Kisfaludy-rege nemcsak nemesi kizárólagosságából veszt, hanem átfogóbb történet szemléletből folyik az alkotás alapjául szolgáló ihlet is, s a jelen esetben ezt szembeszökőleg jelzi az a tény, hogy a rege hőse a honfoglaló Árpád, színhelye nemzetiségi vidéken, Turóchan van, a költő ihletének érzelmi háttérét pedig a magyar államalkotás nagy hagyományának varázsa alkotja.

Hasonló ihletmódosulást mutat Homokay műve is, de evvel karöltve az igazi *néprege* vonásai is ugyancsak itt bontakoznak ki először. A vers tanulságos ellenképét szolgáltatja a regék fiktív életábrázolásának annyiban, hogy a történet, a regélés személyi vonatkozásait elnyomva, a mesék tárgylagosságával perreg le, és a belőle kiérzett népi csodahit elfeledketet az epikai hitel követeléséről. A figyelemnek a népies felé fordulását tünteti fel az *Atok* ismeretlen szerzőjének egy jegyzete is: népmondának akarta minősíteni költeményét, melynek tárgya egy leány farkassá válása — s a regében, egészen a népmesék módjára, az ember csakugyan tehetetlen játékszere az igézetnek.

Ezen az úton haladva a rege teljesen megiffodik. A népmese üdeségét veszi fel, de egyben annyira mássá válik, hogy a későbbieket együtt tárgyalni a Kisfaludy-típussal már nem is lehet. Csupán utalunk arra, hogy Tárkányi Bélának az Életképek 1843—44. évfolyamaiban közölt népregéi nem egyebek, mint versbe szedett példázó mesék, melyekben bűvös erejű titkos hatalmak szabadon nyúlnak bele az emberi életek intézésébe. Az emberek meghalnak és feltámadnak, a Halál udvarol, a virágszálból szép leány lesz (*A szép Julcsa*). Van olyan, aki megjárja a poklot; a könnyel öntözött dorong megfogamzik s csodálatos gyümölcsű fa lesz belőle (*Máté gyilkos*). Aranyfelhőből anyai kar tárul az árvák fölé, az árvákból tündérek lesznek, a tündérkisasszonyból pedig földi királyné (*Az árvák*). Van csodakocsi, melyet táltosok röpitének a légen át, kocsisa tündér, ki a gonosz zsarnokot lóvá varázsolvá kocsijába fogja. Ugyancsak az Életképekben Lévy József egy népregéje (*A templom köve*) a hitetlen lányról szól, ki kőbálvánnyá dermed.

A regék fejlődésének egyik iránya tehát a *moralizáló népregéhez* vezet. Ez a fejlődés párhuzamosan megy végbe egész műköltészetünknek népies irányba való eltolódásával, különös jelentőséget azonban azáltal nyer, hogy másfelől meg egy oly epikus alkotás tökéletesebb megvalósítására ad ösztönzést, mely magán viseli mind az eposzok nagyvonalúságának, mind a népmesék naiv egyszerűségének a bélyegét. Az ide vezető szálakat nem nehéz megtalálnunk azokban a regeváltozatokban, melyek, amint kiemeltük, az említett fajok különböző fokú elegyedésének az eredményei. S ha végső fokon Tárkányi népregéit vesszük szemügyre, nem tarthatjuk meglepőnek — tündérieségét tekintve — 1845-ben Petőfi János vitézének elkövetkezését.

A János vitéznek a regék származási rendjébe való állítása annál kevésbé tűnhetik erőszakoltnak, mivel Petőfi, mint a *Szerelem átka* és a *Salgó* bizonyítják, pályája elején még friss befolyása alatt állott az almanachok és folyóiratok lapjain terjengő regeirodalomnak. Viszont a népmesei elemeknek a nagyobb költői elbeszélés kereteibe való bevonulását már Vörösmarty *Tündérvölgyénél* tapasztalhatni, melyet szerzője az első kiadásban még «ó-magyar regé»-nek nevezett. A *Tündérvölgy* egyébként kevés fogódzót nyújt a regefejlődés szempontjából történő vizsgálat számára, mert igen korán kívül jutott Kisfaludy közvetlen hatásának körén. Meglátszik ugyanis rajta, s a némiképp regeszerű *Két szomszédváron* is, hogy épúgy kivételes tehetség alkotása, mint a *János vitéz*, és így kevésbé illeszthetők be a fokról-fokra fejlődés nagyrészt csekély jelentőségű művekből alkotott vonalába.

Mindezekén túl azonban Tompa népregéi mutatják leghatásosabban e műfajnak a Kisfaludy-féle lovagi rege szárnyai

alól kinőtt népies formáját, melyen mindamellett még ismerős vonásokként látjuk viszont az eredeti műforma egy-két sajátosságát. De Tompa regés kötete oly dús hajtása a XIX. század elbeszélő költészetének, hogy benne inkább egy bizonyos irányú fejlődés megállapodását kellene körvonaloznunk — ez azonban túllépi dolgozatunk kitűzött keretét.

A tárgyalt fejlődést egyébként kivált a következő regék alapján lehetett felismerni:

Berzsenyi Dániel: *A remete*. A vers a költőnek 1813-ban kiadott első kötetében jelent meg. Az asklepiadesi formában is sokat megtart a regesablónból; ilyen a történet forrásának megjelölése (Tihany oldalán egy remete mondta el neki), a magára utalás (mint vidám gyermek járt egy remetéhez), az «előidőkre» való hivatkozás, a multnak meghatott szemlélete, a történet lokalizálása egy klastromba, az ezt körülvevő vidék rajza, a mult és jelen ellentétének feltüntetése. E halvány nyomokon kívül a mese maga is kézzelfoghatóvá teszi a Kisfaludyból merített ihletet.

Pettényi Gyöngyössy János: *A fiatal Árpád a mazarnai barlangban*; eredeti rege a magyar előidőből, 1824. A könyv az eposz és a rege külformáinak érdekes vegyülete, melyet a népies tündérmesék motívumai szönek át. Az előhang az eposzi expositiót és invocatiót a közönségnek a regékben látott megszólításával fűzi össze. A költemény még nem néprege, de sok közössége van a népmesékkel: Árpád népmesei hős módjára esik át tündérkirálynéjával való szerelmi kalandján.¹

Primóczy Szentmiklóssy Alajos: *Berta*; hazai hősrege a tatárjárás idejéből; Hébe 1825. A regélő egészen elvonul meséje mögé, s az eposzi előadás hangja csendül meg a regében. Formája a jambus, s a meseváz is módosult annyiban, hogy a szerelmesek egyesülésének akadályja nem külső kényszer, hanem a hős tatár volta. Másfelől a gyengéd és önfeláldozó nőideál helyett egy amazont találunk.

Németh József: *Köszeg*, rege a magyar előidőből; Koszorú 1828, 145. l. A rege erőszakolt díszelgésében az eposzi méltóság mimelését venni észre. A költő történeteszemlélete komorabb a rendesnél, s bár nagy igyekezettel szövi két alakjának sorsát, eposzszerű alkotásának igazi témája a haza szomorú állapota a mohácsi vész után. Hosszú monológjai nehézkessé teszik az amúgy is szegletes mesét.

Ujj Péter: *Kun történetek a régi időből*, 1828. A kötet két verses elbeszélést tartalmaz, melyek tulajdonképp nem is tartoznának ide, mivel alig van bennük valami, ami a regékre emlékeztetne. Inkább csak azért említjük meg, hogy utaljunk arra a rokonságra, mely e történelmi milióbe foglalt szerelmi történetek levegője és a később virágzásra jutott népies költészet realizmusa közt van.

Kempf János: *Széphegyi Liza*, eredeti rege a XV. századból; Uránia 1829, 327. l. A rege hexameterekben van írva, de csak ritmusával emlékeztet a nagyobb igényű eposzokra, alapjában a regék naiv epizód-színvonalán

¹ Bodnár Zs. beható ismertetését adja a Magyar Salon 1890. XIII. köt. 217. lapján; bírálatának hibája, hogy a munkát az eposz követelményeinek való megfelelés szempontjából tárgyalja.

marad. Mintegy rácsáfolva komoly külsejére, társainál is fokozottabb mértékben mutatja a romantikus szellem lágy érzelmességét és a borzongató kimeneltelű megoldás erőszakosságát.

Aranyosrákosi Székely Sándor: *Mikola Mária*, honi hősege, 1660; Aglája 1830, 71. l. Az eposz hatása itt tárgyi tekintetben nyilatkozik, amennyiben a Himfy-strófa csupán silány csataleírást takar. Heinrich Gusztávnak az a megállapítása,¹ hogy a költemény «Kisfaludy regéinek tartalom, alak és stíl tekintetében igen hü, de egyúttal igen gyenge utánczása», csak a második felében állja meg helyét. Hogy a rege hü is, azt már csak azért sem mondhatjuk, mivel alig harmadrésze az, ami nem prózai, krónikás modorú leírása az ide-oda csatázásnak. Különben a nő szerepének romantikája is, a szokottól eltérőleg, abban csúcscsododik ki, hogy részvétele a harcban sorsdöntő: csatát nyeret, fejedelmet és férjet ment. A költő érdeklődése láthatólag a vitézi dolgok felé fordult s ezért nevezi munkáját hangsúlyozottan *hősregének*, megadva még pontos évszámát is annak az eseménynek, melyet megversel.

Homokay Pál: *Az elátkozottak*, néprege; Uránia 1832, 312. l. A nép fantáziájában látszólag természetes gyökerekkel bíró hajtása a várromokhoz fűződő regeirodalomnak. Abban egyedülálló, hogy nagyrészt a mese színes szálaiból van szöve és hogy az ügyetlenül kezelt formában is (jambus és anapaestus) érezteti a népi képzelet báját. Színhelye Zólyom vidéke, s amit a költő a magyar hős és tót leánynak a cseh által megrontott viszonyáról mond, az a magyar államfentartás problémájának eleven viziója.

Erdélyi János: *Dezse*. 1830-ból; Pantheon 1834, 81. l. Az eposz medrébe tévedt szürke haditörténet, mely Róbert Károlynak az oláhok ellen intézett egyik hadjáratát mondja el. A veszedelemből a király csak úgy szabadul meg, hogy egyik vitézével, Dezsével ruhát cserél. A regélő személyisége nem lép előtérbe, a szerelem motivuma hiányzik; a szerző pusztán «fegyvert s vitézt» énekel. A regékre legfeljebb az emlékeztet benne, hogy a meglehetősen sivár epikum lírai versformába van bujtatva.

Névtelen: *Átok*; Szemere Aurórája 1834, 196. l. Kisfaludytól csupán a Himfy-strófa, a teljes versszakokká kidolgozott hasonlatok paralelizmusa és a történetnek egy várhoz való kapcsolása származik. A költemény szeleme azonban világosan a népmesére utal; a csodásnak itt már nincs határa: a hős az öt üldöző farkasban saját kedvesét öli meg. Az ismeretlen szerző mintegy öngigazolásul a következő jegyzetet fűzi darabjához: «Legelterjedtebb népmondák azok, mellyekben állattá változott személyek jönnek elé. Már az Aeneisben is van ezeknek nyoma; s aki Museus lelkes népmondáit olvasta, sokszor talált ilyenekre. Imhol egy farkassá vált lány. Ezt a németek Wehrwolfnak, a franciák lou-garou-nak nevezik.»

Lévai László: *A sághegyi váromladék Kemenes alatt*, néprege; Koszoru 1835, 97. l. A *néprege* megjelölés nem egészen találó; az írónak a népivel való közösségére legfeljebb a realista hajlandóságnak némi árnyalata vall. A történet maga igen együgyű (Vak Béla várat épít, hogy vízkórságától szabaduljon); még bizarrabbá lesz azáltal, hogy egyes mozzanatait felvilágosító jegyzetek is kísérik.

¹ Régi Magyar Könyvtár I. 30. l.

3.

A regék harmadik csoportja a kisebb epikus költemények: a ballada, románc és a verses elbeszélés felé fejlődik. A fejlődés folyamán a regé nemcsak terjedelméből veszt, hanem belső alkata is ilyen irányban módosul. Az átalakulás jelei különben igen korán jelentkeznek; már Ballánál megfigyelhető, hogy hajlama van a drámai, élénk, néhol balladésan hézagossá váló előadásra; egy 1827-ből való regé¹ szerzőjének pedig nem közönséges érdeméül tudható be, hogy költeményében a regéi motívumokat csak a legszükségesebb terjedelemben sorakoztatja fel, s ez a mérséklet szinte balladés gyorsaságúvá fejleszti a történetet.

Az epikai műformák fejlődésének e csoport által képviselt stádiumában azonban még az átmeneti állapot tisztázatlanságát látjuk. Nagyjából a ballada és a románc kialakulásának körvonalait észlelhetjük, de e mellett ép a szerzők azok, kik a legnagyobb tájékozatlanságban vannak saját műveikkel szemben. Innen van, hogy a románcot regének, a verses elbeszélést balladának nevezik s egyáltalán nem tesznek különbséget ballada és románc között. Igaz, hogy ebben az időben még az esztétika sem tett kellő elhatárolást, de azonfelül a munkák maguk is meghatározhatatlanok. Némelyiken, mint pl. Czobor regéjében, a románchoz való közeledés érezhető, hol történet alig, de annál több 'poezis' van, s ez különösen a szerelmesek vágyódásának gyöngéd rajzában csillog. Néha meg úgy látszik, hogy a regéből csak a név maradt meg, a tartalom pedig tökéletes metamorfózison ment keresztül, s ha nem is mindig tetszetősön, de — a belső ábrázolás hajlékonysága révén — mindenesetre a lélektani fejlesztés és hihetőség előnyére. Ezt látni pl. a *Boldisár és Márta* c. regén.

A fejlődés főága azonban a balladához vezet. Az epikai költészetnek ez a divatba jövő faja a maga szűkebb keretébe fogadja a széles mederhez szokott regeanyagot, ami már a hangulatközösségnél fogva is (mindkettő a tragikus felé hajlik) igen könnyen megtörténhetett. Természetesen az ilyen eleinte csupán sűrített regéknek nevezhető versek nélkülözik a lélekrajznak még az árnyékát is, tehát nemcsak érintetlenül átveszik a regevilág személyzetét, hanem a jellemábrázolás tekintetében sem emelkednek ki a regék színvonalából. Találó példáját szolgáltatja ennek az átmeneti formának Kacs Kovics regéje, melynek 64 sorában a regés történetek minden ismert alakja felvonult: a deli hős, kinek legfőbb éke harcossága; a törhetetlen hűségű szerelmes nő; a gögös apa engesztelhetetlen keménységével; az ősz remete, kinek barlangjában

¹ Sz. J. M.: *Rege Korvin M. korából*; mind ezt, mind Balla regéit az első csoportban tárgyaltuk.

a szerelmesek találkozni szoktak; a leselkedésre felbérelt szolga; a gazdag, de vén kérő. És mindmegannyi a regék konvencionális bábszerűségével mozog.

Egy csomó bizonytalan kísérlet után, mely a rege és a még tisztázatlan ballada s románc közt ingadozott, egy ismeretlen szerzőnek a költeménye határozottan arra mutat, hogy a testben megfogyatkozott rege a *balladába olvad bele*. Ez az *Ellés gyásza*, mely félreismerhetetlen jelét mutatja annak, hogy a rege-típus elcsenevészedésének ideje alatt új izlés alakult ki, mely a rövidebb, idegesebb lüktetésű, drámaibb lefolyású balladának adja az elsőséget. Az új izlésű írók azt, amit ideig-óráig még meg is tartanak a regéből, a ballada gyorsabb ütemében élik át.

A vázolt fejlődésről az alábbi regék tesznek bizonyosságot:

Grynaeus Alajos: *Az emlékhalom*, eredeti rege; Koszoru 1826, 87. l. Rákóczi menekülésének egy részletét meséli el, az elbeszélés azonban oly ide-oda ugráló, hézagos, hogy nem lehet megérteni; az a mozgalmasság és üdeség pedig, mit tagadhatatlanul ki lehet érezni a versekből, nem segít a meseszöveg gyarlóságán.

Kacsokovics: *Rege*; Koszoru 1828, 129. l. Félig balladává alakult rege. Egy teljes rege-téma 64 sorba szorítva: a szegény nemes ifjú és a gögös várúr leánya szeretik egymást, a leányt azonban apja egy gazdag kérőnek szánja stb. A mese összes szálait ismerjük a regivilágból.

Czobór H.: *A szerelmesek kútja*, rege Corvin századából; Felsőm. Min. 1828, 1871. l. Valójában lírával sikeresen átíratott románc; alakja, tárgya szelleme mind távol áll a regéktől. Egy a trencsényi vár kútjához fűződő hagyomány van benne feldolgozva, mely szerint a kutat egy török ifjú ásatta kedvese váltságdíjaként.

Kempf János: *A kesergő Teréz*; Uránia 1830, 326. l. Gyenge leleményű és gyarló kidolgozású elbeszélés egy a török harcok által elválasztott szerelmespár egyesüléséről. Ugyanez a szerző hexameterben sokkal különbségű regét írt, s ez is mutatja, mennyire kiélt, elnyűtt forma lett a Himfy-sor.

Névtelen: *Kun László és Mandula*; Szemere Aurórája 1834, 147. l. Épúgy tartható regének, mint akár románcnak vagy balladának is. Csupán terjedelme (164 × 4 sorból áll) közelíti a regéhez. Tártya, hogy egy kun harcok huga elcsábításáért halálos bosszút áll Kun László királyon.

B. S.: *Boldzsár és Márta*, rege; Koszoru 1836, 129. l. Hajlékony, világos előadása a románcra emlékeztet. A regékből egyébként is csak a hajtathatatlanság követelődése és az ezáltal okozott tragédia származott át ide; a túlzott hévnek nyers ábrázolása is hiányzik belőle.

Névtelen: *Ellés gyásza*; Koszoru 1836, 105. l. Meséjét a regemotívumok leegyszerűsített váza teszi ki: a büszke apa hadi dicsőség szerzésére küldi a szegény kérőt; mire a hős visszatér, kedvese halott; tehát ő is a halált választja, a megtört apa pedig egymás mellé temeteti őket s nekik maguk is hozzájuk tér.

A legutóbb említett rege 1836-ban jelenik meg a Koszoru-ban; ezen az évszámon túl ugyanebben a folyóiratban már

egyetlen rege sincs, sőt minden jel arra mutat, hogy e sokáig kedvelt műfaj, legalább részben, végleg a balladának adta át a helyet: ezé lesz a népszerűség. Az Athenaeum 1837-es évfolyama öt balladát, de egyetlen regét sem közöl, s további öt évfolyamában sincs rege. Ugyancsak 1837-ben jelenik meg egy Parthenon nevű zsebkönyv: kilenc ballada (román) van benne, de rege már nem szerepel mellettük. Jellemző a ballada divatba jöttére, hogy a Kisfaludy-Társaság 1838-ban ballada-pályázatot hirdet, melyre nem kevesebb, mint 32 mű érkezett be.¹ Valószínűnek tartjuk — nem győződhattünk meg róla teljes bizonyossággal — hogy ezen az esztendőn túl egyáltalán nem jelenik meg rege, mely szorosabb rokonságot tartana Kisfaludy nagy becsüléshez jutott költői elbeszéléseinek akár szellemével, akár különleges műfaji sajátásaival.

S ha visszapillantunk a regék e hosszú sorára, némileg még magyarázatra szorul, mi okozta a Kisfaludy-utánzatok e páratlan gazdagságát. Kétségtelen, hogy az okok közt vannak olyanok is, melyek az író és kora lelki összefüggésére jobban rávilágítanak, itt azonban csak utalni akarunk egyre, mely, hogy úgy mondjuk, a legpragmatikusabbnak tetszik. Tudni való ugyanis, hogy Kisfaludy példája elsősorban a fiatal embe-
reket lelkesítette, s a követők közt egész sora van azoknak, kiknek legelső, sok esetben egyetlen irodalmi próbálkozása egy rege megírása volt. Regével kezdi a 21 éves Császár Ferenc, a 20 éves Erdélyi János és sok más társuk. A legtöbbjük alig van túl a 20. éven, s csak igen kevés akad, ki meghaladta a 30-at is, midőn regéjét írta. Ez a mozzanat jellemzi legjobban a regék hatásának természetét: a patetikus dikció, a hazáért való nemes lángolás, a szerelem-bánat melankóliája és a romantikus érzelmesség kiváltkép a fiatalok fogékony lelkét tudta megragadni. S ha egybevetjük, hogy az utánzók túlnyomó része pap, tanár, ügyvéd és diák, és hogy az utánzatok aránylag későn, az első Kisfaludy-regék megjelenése után 15—20 évre kezdenek sűrűbben feltűnedezni, arra a következtetésre jutunk, hogy e litteratus fiatalságban azok a gyermekkori és ifjúi benyomások visszhangja kelt életre, melyeket a már általánosan ismert és közbecsülésben álló regéiről kaptak. Amint öregedett az a nemzedék, mely a regékkel szinte egyidős volt, úgy fogyott a regéknek expanzív ereje is.

Végeredménykép arra a megállapításra jutunk, hogy a Kisfaludy-regék irodalomtörténeti jelentőségének egyik számottevő tényezője az a közízlést formáló szerep, melyet irodalmi életünk kezdő korában több mint negyedszázadon keresztül tölthettek be. Amellett, hogy az epikus költészet fejlődésének tartós impluzussal szolgáltak, az általuk nyújtott ízlés, költői

¹ Figyelmező, 1839 január 22.

anyag és nyelvforma egyik leghatalmasabb ösztönzője lett az irodalmi élet vérkeringésének — ezt bizonyítja a próza-irodalomra tett nagymérvű hatásuk is. Ezzel függ szorosan össze még az, hogy körülbelül Kisfaludy képviselte sokáig azt a színvonalat, melyet — lélektani hasonlattal élve — irodalmi tudatküszöbnek nevezhetnénk, értve rajta az írói alkotásoknak olyan értékelését, mely egy fokmérőnek elismert műhöz mértén adta meg az irodalmi fórumon való megjelenés jogát. A regék egy ideig a mintairodalmiságnak ugyanazzal a döntő tekintélyével szabtak irányt a költői törekvéseknek, mint, mondjuk, Petőfi lenyűgöző lírai stílusa a petőfieskedés korában.

TÓTH BÉLA.

ADATTÁR.

ARANY JÁNOS ÉLETÉHEZ.

Az alább közlendő levelek, illetőleg levélrészletek elsősorban Arany János nagykörösi éveire vonatkoznak. Nem tartalmaznak ugyan új adatokat, de érdekesek, mivel íróik — Szilágyi Sándor és Szabó Károly — Arannyal baráti viszonyban voltak s így elfogulatlan és közvetlen megfigyelések alapján adnak számot Aranyról 1856—1859 közt. A levelek Csengery Antalnak szólnak — vele nemcsak Arany (V. ö. A. J. hátrahagyott iratai és levelezése. Bp. 1888 II. 155—195. és 441—43. l.), hanem Szilágyi és Szabó Károly is élénk összeköttetésben állottak, főleg a Budapesti Szemle kapcsán, melynek mindhárman buzgó munkatársai voltak. Aranyt és Csengeryt egyébként bizalmas barátság fűzte egymáshoz; Arany volt Csengery Antal fiának, Lorántnak keresztapja is. Ez a meleg baráti viszony teszi érthetővé Arany Lászlónak 1865 dec. 20-i levelét is, melyben részletesen beszámol testvérének, Juliskának, utolsó napjairól; e levél az 1865 december 28-án elhunyt Arany Juliska utolsó napjaira vonatkozóan a legbecsesebb értesítés. Jellemzi Arannak mint akadémiai főtitkárnak lelkiismeretességét a dec. 21-i levélhez írt néhány sora, melyben leánya betegágya mellől akadémiai adminisztratív ügyekkel foglalkozik. Ugyanebből a szempontból figyelemreméltó az 1876 febr. 26-án kelt levél is, melyet Csengerynek mint akadémiai másodelnöknek írt. A leveleket a M. Nemzeti Múzeum könyvtára őrzi Csengery Antal iratai és levelezése közt.

1.

Nagykörös, 1856 május 10-én.

Szilágyi Sándor Csengery Antalnak.

Tisztelt barátom! Nagyon sajnálom, hogy máj. 8-iki becses soraira nem küldhetek jó választ. Arany — kivéve az iskolai program számára készített cikket — jó darab idő óta mit sem dolgozott: nem dolgozhatott. Betegsége (mely két év óta folytonosan lankasztja): fejfűgás s vérének agyába todulása nagyobb mértékben megrohanta, mint valaha, úgy hogy kitaró munkára, különösen compositio készítésére, telyesen képtelen. Betegsége pár nap óta enyhülni látszik ugyan, de még a hosszabb ideig tartó olvasást sem bírja meg. A novellával felhagyott s nem is gondolnám, hogy egy hamar folytatná s ha folytatná, sem készülne el vele a nyár közepe előtt, miután még egy és fél ívnél többet nem készített. Én tegnap hosszan és tüzetesen beszéltem vele: felhánytunk minden töredéket, de semmi sincs olyan egész munkája, mit felküldhetne. Próbáltam arról is beszélni vele,

hogy a novellát készítse el, de miután azt mondá, hogy neki a dolgozás — inkább gondolkodás — veszedelmes, mely könnyen gutta ütést idézhetne elő, forcirozni sem mertem. Várok, míg jobban lesz s arra verbuálom, hogy a nyáron fürdőre menjen. A novellát illetőleg, ha csak ő maga nem hozza elő kegyednek, ne említse.

Szabó K. elment az apjához látogatni. Csak ugyan szándékozik a vezéréket kidolgozni s a mint hazajön, sürgetni is fogom. Nála az a baj, hogy új házasság vagy ő megy neje szobájába, vagy megfordítva, de mindig egymás nyakán vannak.

Végül szabadjon elmondanom: hogy kegyed eljárása a Kelet népe ügyében nagyon jól esett. Török malicziája s Egressy marhasága úgy látszik elérte a non plus ultrát. A Gyulai elleni polemia valóban lázító szemtelen hangja által. Ennél mulatságosabb, hogy Török oly nevet tűz Revueje elibe, mit Széchenyi gúnynak használt: tán azért, hogy e könyv is parodia lesz. S a történeteknek anyival inkább örültem, mert sajnáltam volna, ha önök közül csak egy is csatlakozik ilyen pimaszokkal. S hogy a triumviratus ki legyen: hát Wida? olyan ember meri a maga nevét az Eötvösével egy szusz alatt kimondani. Inkább meg érdemelné a börtönt a hamis bankó csinálásánál is.

Bocsásson meg kegyed e sok fecsegésért s tartson meg további sziveségében. Kegyednek N. körös maj. 10-én 856.

lekötelezett szolgálja barátja
Szilágyi Sándor.

2.

Pest, 1856 szept. 29. én.

Csengery Antal Arany Jánosnak.

Édes barátom! Visszaérkeztem tegnap este utamból, a nélkül, hogy, ígéretem szerint meglátogatlak volna. A rendetlen életmód az uton, az a zaklatottság, mellyel utaztam, s hozzá kedélybajom, midőn megfogyott családomból szegény gutaütött atyámhoz utaztam, annyira felizgatták aranyeremet, máj bajomat, hogy félbetegen, romlott gyomorral érkeztem Szolnokba, s azon voltam, hogy mielőbb otthon, nyugalomban legyek, s ha kell, magamat orvosolhassam. Ide járul, hogy még alig viharzott el fejem fölött az a csapás, midőn már családomból végpusztítását kelle várnom, s az az érzés, mely a megmaradottakhoz még aggodalmasabban fűz, folytonos nyugtalanságban tartott az uton. Te bizonyosan érted, érzed, a mit talán időm sincs most kifejezni, talán nem is tudnék. Azonban, a mi halad, nem marad. Okvetlenül meglátogatlak, mihelyt szerét tehetem. Azt hittem, a napokban vehetek erre időt. Azonban a Pesti Naplónál Pompéry nincs itthon, Szenvey haldoklik, az egyik kiadó Számvald megszökött, hagyván maga után már eddig 80,000 pfnyi bejelentett adósságot, s másik kiadó Triestben van. E fölött elkezdődnek a leczkék is. Értekezniem kell minden fele. S aztán mennyit mulasztottam ez átkos két hónap alatt! A fejem szédül, ha dolgaimra gondolok. S ha dolgaimtól kipihenek, nincsenek körüllem, a kiknek csevegése földérfített. Fájnak és mégsem tudok, nem is akarok megválni ez emlékektől!

Kérlek, légy szives megmondani Szabó Károlynak, küldje el azon német folyóiratot, melyet tőlem elvitt, s a melyben Dümmlernek egy értekezése

van. Minden pillanatban szükségem van rá. Utóbb, bár nem enyém, megint visszaküldöm neki, ha még kellene.

Isten áldja családotat! Isten áldjon téged is!

Igaz barátod
Csengery Antal.

(Fogalmazvány.)

3.

Nagykőrös, 1857 nov. 30.

Szabó Károly Csengery Antalnak.

... Arany egyforma türethető egészségben van, de mint állítja, nem bír dolgozni. Mindenkép kértem, hogy dolgozza ki a brentai csatát Keveháza módjára, mi az ő kezében bizonyosan nem lenne alábbvaló, de nem akar semmi munkáról hallani. Az örökös stylus javítás és a körösi levegő leveri. Egyszer tört ki belőle a jókedv a Sz[ilágyi] Sándor által adott disznótor alkalmával, az utcán talált régi fűzfapoétás verseiben, mellyekben Sándor és malaczáról oly sok szép simile fordult elő s a malacz búcsúja Sándortól oly holtra nevetteleg érzékeny volt, hogy Sándor a fölolvastott költemény eredetijét egészen meghatva rejtette becses unicumai közzé.

4.

Nagykőrös, 1858 febr. 20.

Szabó Károly Csengery Antalnak.

... Arany a mult hetekben betegeskedett, most már jobban van, de tudtommal legalább, semmit sem dolgozik az unalmas iskolai munkán kívül.

5.

Nagykőrös, 1858 december 10.

Szabó Károly Csengery Antalnak

... Aranytól nem tudunk ígéretet venni semmiféle munkára; külömben jobb egészségben van, mint tavaly volt.

6.

Nagykőrös, 1859 julius 13.

Szabó Károly Csengery Antalnak.

... Arany látszólag egykedvűleg folytatja megszokott életmódját. Ő igazán el van temetve N. Kőrös városába és gymnásiumába.

7.

Pest, 1859 julius 14.

Csengery Antal Arany Jánosnak.

Kedves Barátom!

Megbízásodban, ha későn is, mivel Kemény, a Napló tulajdonosa, csak egy hétben egyszer jó be a sváb hegyről, hova én soha sem megyek, — eljártam. Igérték, ha lehet, a hiányzó számok megküldését. Ha egy hét alatt nem kapod meg, írj, vagy izenj újra s én a kiadóhivatalban sürgetem, mivel ott előttem rendelték meg.

Pünkösdre azon okból nem mehettem le, mivel családomat Bezerédjné Hidjára vitte s oda kellett mennem, hogy haza hozzam. Ha ezen expedíció közbe nem jő: csakugyan Hozzátok megyek vala. Azonban kipótolom, úgy hiszem, a mit mulaszték, mihelyt dolgaim engedik. S akkor úgy hiszem, megengeditek, hogy Julcsát egy pár hétre felhozzam, mi nőmre nézve valódi jótétemény. Külömben többnyire egyedül van, engem ezer dolog tartván elfoglalva, míg kis kereszt fíjad a lakásommal szemközt levő kertben futkos.

Gyulai nekem is küldött egy bulletint. Azelőtt rég nem hallottam róla. S azóta ismét elhallgatott.

A Kovács-féle adomány sorsáról értesítém Deákat.

A Szemle teng.

Nőm szívesen üdvözöl Téged, tisztelt komáját, üdvözli csókolja nődet és gyermekeidet.

De többet úgyhiszem, rövid időn, szóval.

Isten áldjon! Ölel

hű barátod

Csengery Antal.

U. I. A székfoglaló beszéddel ne csinálj magadnak nagy dolgot. Irj minél rövidebben. Az csak ostoba formaság, melyet Toldy szeszélye hozott divatba és igtatott a szabályokba.

8.

Szalonta, 1865 december 21.

Aran्य László Csengery Antalnénak.

Kedves néni! Megérkeztünk az este 9 óraker, minden nagyobb fáradalom vagy meghülés nélkül. Juliskát életben és elég reményt nyújtó állapotban találtuk. És ez több, mint vártunk, legalább több, mint a mennyit én remélni mertem. A telegramm megkapásától Váradra érkezünkig többnyire azon borzasztó hiedelemben valék, hogy temetésre, vagy utána érkezünk. Váradon még csak 18-diki, vagyis akkori hírt hallottunk, mikor a telegrammot feladták s e hír annyi volt, hogy «a beteg nincs remény nélkül». Reám nézve ez is reményt adó, az pedig, mit itt Szalontán a kaput kinyitó cseléd mondott legelső kérdésemre, hogy «bizony nagyon nehezen van a beteg» — valóságos öröm, vigasz volt.

Juliska folyvást eszméletén van, megismert mindhármonkat; úgy látszik, lejjövetelünk minden nagyobb hatás nélkül volt nála. Mennyit segíthetünk körülötte, még nem tudjuk; eddig senki ápolását sem tűrte, csak Kálmánét és Ercei Sándornéét. Szegények, ezek is nagyon ki vannak merülve. Juliska rendkívül türelmetlen, sokszor kifakad. Haragszik, ha az orvos, vagy más azt mondja előtte, hogy jobban van már. Pedig ezt mindkét orvos határozottan állítja, kivált Lukács a váradi orvos mindig azt mondta, hogy néki erős reménye van. Külömben hogy 3 nap óta talán jobban, vagy forduló pont körül van a betegség, azt mutatja az izzadás, mely most már elég bő, de csak a felső testen, a derékig, azon alól, a beteg részeken s lábakon nincs; mutatja az alvás, mely szintén csak ez utóbbi 3-4 nap óta jő elő s ez éjszakan meglehetősen hosszú és igen nyugodt volt. Kínja nincs annyi, mint volt, lázai ritkábbak és kisebbek, ütere, mely még eddig s az este is még 135—140-et vert percenként, ma már 105-re leszállott.

Ennyi az, mit a betegség körül írhatok.

Anyámnál ma sincs semmi ártalmas nyoma az útnak; Váradtól igen kényelmes, teljesen zárt üveges kocsin jöttünk; talán nem hült meg.

Piroskával nincs semmi baj. Soha hangját sem hallani, eszik, alszik, vagy ha ébren van, elmélkedik csendesesen.

Apám annyira megnyugodott már, legalább a bizonytalanságtól menekve, hogy ma reggel hozzáfogott s megcsinálta az itt küldött akadémiai ülésorozatot. Kéri Anti bácsit, hogy adja át Saskunak s nyomják ki.

Istentől minden áldást kíván mindnyájukra

Szalonta, 865. dec. 21. reggel 11 óra.

Öszinte tisztelője

Arany László.

[Utána Arany következő sorai:]

Kedves Barátom! László megírván a családiakat, én egy kevés hivatalost írok. Legsietösebb dolgom az Üléssor elkészítése lett volna. Hogy a nyomás el ne késsék, ide rekesztem, kérlek Saskunak juttasd kezébe, hogy vagy 300 példányban nyomassa ki. A correcturában nézze utána a tavalyi ülés (áthúzza: *ügy*) rendet és ha valamit nem úgy írtam, igazítsa ki, hogy a formája egyforma legyen. Ugy emlékszem, a *stat.* bizottság csütörtökön ülésez, pénteken a *történelmi*: ha nem úgy volna, fordítsad meg. Ezt a körlevél félet is szükséges volna comitivaként elküldeni. Ha az Alapsz. és Ügyrend illető pontját beléjegyeznéd (s egyáltalában igazítást tennél rajta) igen köszönném. Aztán Takács hadd expediálná ezt (kivált a helybelieknek) új év előtt még. Egyébiránt én — legkésőbb ünnep után — visszamegyek. Addig Takácsot utasítsd, kérlek, hogy a fontosabbnak látszó leveleket küldje hozzád. A könyv küldeménynek látszókat bontsa fel és ígassa; a Teleki- vagy Karácsonyi-féle pályaműveknek látszó csomagokat pedig hagyja bontatlan, rájegyezve a napot a borítékra, *mikor* érkezett, hogy én majd a szerint sorozhassam.

Juliska elvállik 4–5 nap alatt s akkor én semmi esetre sem maradok tovább.

Ezer üdvözléssel!

Arany.

9.

Budapest, 1876 febr 26

Arany János Csengery Antalnak.

Kedves Barátom! Hirdetnem kellene lapokban az összes ülést hétfőre. Én ugyan, magam részéről, azt hiszem, hogy az árvíz nagyján már túl estünk és holnapig be fog állni az apadás: de még sem tudom, nem lesz-e közbotrány ily veszély s rémület közepette akadémiai ülést hirdetni. Annival inkább, mert a folyó tárgy merő csekélység, de az a szerencsétlen Háberern-féle emlékezés van napirenden, mely már kétszer elmaradt s *Prónay* rokonsága és tisztelői meg találnak neheztelni érte, hogy most is ily közrémület (és járhatlan utak) idejére tűzzük ki. Méltóztassál elnöki szavaddal *délig* kiségiteni e dilemmából, mert akkor már vinni kell a hirdeményeket a nyomdába.

Szives üdvözléssel

Budapest, 1876 febr. 26.

tisztelő barátod

Arany János.

Közli: LUKINICH IMRE.

TOMPA MIHÁLY ISMERETLEN LEVELEI BORSODI JÓZSEFHEZ.

Az IK. mult évi kötetében öt ismeretlen levelét közöltem Tompa Mihálynak, melyeket a mult nyáron találtam Tokajban. Közel egy évi utánjárásra sikerült a levelek eredőhelyét megtalálnom s így újabb 16 levélhez jutottam. A címzett Borsodi József simoni ref. lelkész fiának, Bélának özvegye őrzi ezeket a leveleket (Felsőhangony, Gömör m.).

Ez a 16 levél mind irodalmi, mind kortörténeti szempontból sokkal értékesebb a fent említett öt levélnél. Tompa nemcsak jó barátja volt Borsodinak, hanem fölfedezője is. Borsodi korának egyik legjobb egyházi írója; imáival, könyörgéseivel nagy népszerűsége tett szert, olyannyira, hogy *hét-köznap*i imádságait nemcsak a reformátusok, hanem az erdélyi unitáriusok is szívtében használták. Tompa vette észre, hogy azok az imák, melyeket barátja és paptársra mond, messze túlszárnyalják a korabeli imádságokat s irodalmi értéküknek tekintette őket. Ezért rábírta Borsodit, hogy imáit könyvalakban tegye a nagyközönség részére hozzáférhetővé. A kéziratot Tompa javíttatja, az erősebb kifejezéseket, melyek a szerzőt ama válságos időben börtönbe juttatnák, simíttatja s végzi mindama nehéz munkákat, melyek egy könyv kiadásánál felmerülnek. Sok baja is akadt — az anyagiak miatt — Heckenasttal, a kiadóval. Borsodi könyve megjelent és nagy hatása volt, ezért Tompa újabb imák írását és kiadását sürgette, sőt kényszerítette, elég ötletes formában (l. 9. lev.).

A 16 levél közül a három legértékesebbet és legérdekesebbet a Bácskai Élet c. folyóiratban (1926 aug.) közöltem.

1.

Tisztelt Collega uram! Jut eszembe, hogy egyszer valaha, beszélünk mi bizonyos *templomi imádságok* kiadásáról; de azután *más idők* következén: a dolog ismét abba maradt. Tán nem is káros, ha igaz az, hogy a jó pap holtig tanul, mert ha akkor (mint bizonyára meggyőződve vagyok) jót adott volna, most még jobbat és többől válogatva adhat. Őszintén bevallom: hogy ez a dolog tán holtom napjáig sem jutott volna eszembe; de a rimaszécsi temetőben mondott buzgó s ihletett imádsága alkalmával vissza kellett emlékeznem a multakra. Tehát van-e kedve *egyelőre* vagy 12 ivnyi könyörgést kiadni? 12 ivet, nagy Cicero-betűkkel, *nyomva* értek, mert írásban alkalmasint másfél annyi lenne. Azonban szóljunk őszintén; én díjjal nem biztathatom, én confinirozva lévén, nem mozdulhatok; saját kézírataimon is annyiszor mennyiszor megcsálnak a pesti kiadók tetemesen. De ennyit teljes bizonyossággal ígérhetek: a könyv díszesen kinyomatik s belőle collega uram 100 tisztelet-példányt kap; ha második, tán harmadik kiadást érne: másodszer és *3szor* is 100—100 tisztelet példányt. *Ez teljesen bizonyos.* Aztán ha a *név* ismerős lesz, és az első kötet jó keletnek örvend: feltartjuk magunknak másképp egyezkedni a kiadóval, mert amit írtam, csak az első kötetre (bár hány kiadást érjen) értendő.

Nincs tehát egyéb hátra mint *határozott* és *gyors* nyilatkozat és a kézirat még gyorsabb hozzáám küldése. Akkor én a kötelezvényt megkötöm, s aláírhatni mindkét részről.

Kár lenne a molynak megemészteni azokat a szép könyörgéseket! mindenesetre *kinyomva* sok ember használni fogja, mi magában már egy erkölcsi jutalom.

A balogiak ma voltak nálam; meglehet hogy balogi pap leszek.

Kedves nejét nőmmel együtt tisztelve s barátságába zárt vagyok Hanva Gergely napján 1854.

Tisztelt Collega uram

tisztelő paptársa s barátja
Tompa Mihály.

U. i. a *betű* és *nyomás* ilyen lenne, mint ez a darab nyomtatvány, diszes angol Cicero-betűk. A papir és alak is hozzá illő.

2.

Kedves Collega uram!

Csak röviden: a kéziratot már sürgetik, tehát csak legyen szíves sietni vele és hozzám küldeni, majd én felküldöm a tornallyai szekérpostán. Isten áldja meg kedveseivel!

Hanva, márt. 28. 1854.

tisztelő szolgatársa s barátja
Tompa Mihály.

3.

Édes kedves Collegám!

Igaz hogy már én a kéziratot vártam, de ki tehet róla ha nem lehet? Ember tervez, isten végez. Ez a kutya-állapot a betegség t. i. nálunk is mutatkozik, én az egész ünnepeben a számat sem nyitottam meg, épen most vergődvén ki a harmadnapos hideglelésből.

Sajnos biz az, ha az ember elesik céljától; de az egészség legfőbb kincs lévén, annak megtartása vagy visszaszerzése legfőbb kötelesség; kivált nekünk, kik ha kidőlünk: elmondhatni maradékainkról: «Nagy a világ, kolduljanak!»

Tehát kedves Collegám csak menjen gőz- vagy másféle fürdőbe és gyógyuljon; a kéziratra nézve, elkésni azért nem fogunk; a mennyivel később lesz leírva, annyival később lesz kinyomva; de a késedelem nem rontja el megjelenését. Annyival is inkább menjen, mert a fürdőben még hamarabb készen lesz vele; legalább engem a fürdők unalmassága erre nézve jóval biztat. Különben a hámorban a táj és természet nagyszerű. Higadt ember, ki már tul van az ifjui szenvedélyek zaklatásain: örömmel és haszonnal időzhet néhány nap e kis Helvetiában. A gőzfürdő sem megvetendő, csakhogy sokkal alkalmatlanabb. Aztán én részemről a várost nem szeretem; míg a falun *nem jók*, városon *rosszak, jellemtelenek* az emberek. No de néhány nap nem a világ. Tehát csak menjen, gyógyuljon, írjon.

A két czilinder jó bort igen köszönöm; nem háborítottam meg, hanem más két üres czilindert teszek a kosárba. Ez a bor még jobb lenne, ha együtt ihatnók meg!

Az embert jobban szerettem, mint levelét; ebben t. i. egy szó sincs arról mit az ember mond: hogy nem sokára eljönnek hozzánk. Hozza isten! Tiszteljük kedves nejét, az isten áldja meg mindnyájokat.

Hanva, junius 7. 1854.

igazán tisztelő s szerető barátja
Tompa Mihály.

4.

Kedves jó kollegám 's barátom!

Jobbacsánkán vagyunk, de még nem egészen jól; a gyermekeken a Balogh porai csudát tőnek, de hogy egészen meg nem gyógyíthatták: annak nem ő és gyógyszerere az oka. A gyermek gyenge, alig fog kilábalni. Legyen meg isten akaratja!

Mihály napja ugy mult el, hogy feleségem még most is kínoz a Mihály-napi félbüdös pecsenyével; itt vészett a sok lud, kacsza, malacz és kappan. Egy lélek sem volt nálunk. Sem Farkas, sem a báró nem jött el. Igen sajnáltuk, mert már vártuk akkor és mint mondom *idegen* egy lélek sem volt. Még azt hittük hogy a compania Simoniban maradt el, fiunk betegségének hírére.

Hát kedves Collegám! tudja én is kalvinista ember vagyok, inkább vastag mint síma, inkább goromba mint hízelgő; azért tőlem nem is várhat egyebet őszinteségnél igazságnál: nevezetesen

a kéziratral volt elég bajom, de azért örömmel tettem rajta a szükséges pepecselést, és már igen régen készen is vagyok, mert kedden az az tennap mult egy hete már elutazott Pest felé; azóta nem kaptam tudósítást felőle; mihelyt kapok: közlöm. El nem vész semmi esetre, ha pedig elveszne: 40 pengő forintra tévén a boritékon értékít: ezt a kormány vissza fizeti Egyébaránt ugy amint volt nem lehetett volna kiadni, mert a mellett hogy sok apróbb hiba, nyelvbottlás, nem kedvem szerinti kifejezés volt benne: (mellyeket én megbizativán és meghatalmaztatván k. kollega uramtól: mind szépen kitöröltem és megigazítottam, melly miatt már akármit csinál velem készen vagyok rá) mondom ezen apróságokon felül sok helyen épen *veszélyes hangulat* uralkodott, melly miatt a könyv minden esetre lefoglaltatott volna, sőt írója állását és szabadságát veszthette volna miattok nagyon könnyen, a jelen kormány- és sajtó viszonyok között. Néhány ima (hadínségkor, háborukor, királyért, hazáért) épen teljesen *forradalmi*, minthogy épen akkor is készült. Ez mind kijavitva, elváltoztatva van a nélkül hogy én az író eredetiségét vagy egyéniségét rólok el vettem volna, ez mind külsőség lévén különben is.

Egyébiránt legyen teljesen nyugodt! ez imák olyanok, mellyek akár-mellyik a magyar egyházi irodalomban legujabban megjelent imákkal kiállják pirulás nélkül a versenyt; és sem angyalnak sem ördögnek nem lesz oka mosolyogni; sőt hogy érdemökhez méltó elismerésben fognak részesülni: kétségbe sem vonható. Javítgatásaim közt egész lelki örömmel teltem el a legtöbbnek olvasásakor, azért félre a rendentuli szerénységgel! Így kezdik azt!

Mihelyt Pestről a dolog további folyamáról hírt veszek: azonnal bővebben is közlöm személyesen t. kollega urammal a *notákat*, mellyeket az átolvasások magamnak futólag följegyeztem, a mikor majd részletekre is kiterjeszkedünk, ugy discursus közben, mert sok volna mindent leírni. Ugyan akkor a hordót is elviszem, melly már üresülő félben van. Ugy hiszem vagy két hétig még nem szüretelnek! különben arra kérem *mindenesetre* tudassa velem szüretre menetelők idejét harmadnappal elébb, ne hogy a hordó itt maradjon.

De remélem hogy addig oda mehetek! addig is nőmmel együtt sajnálván hogy el nem jöttek igen igen tiszteljük Hanván oct. 4. 1854.

Kedves Collegám s barátomnak
 igaz őszinte tisztelő barátja
Tompa Mihály.

U. i. De biz az nem menne csak úgy potomba teleszürni a hordót; hanem máskép elfogadom és számítok is reá. A 2 czilindert kaptam, igen köszönöm tartalmát; fogy biz az! vízért bort!

5.

Kedves Collegám!

Ne gondolja hogy elfeledkeztem a köztünk forgó dologról, hanem sok mindenféle akadályok gátoltak eddigelé a Simoniba menetelben; ezek a pestiek is olyan csiga-llassan járnak el minden dologban hogy az ember elunja várni. Azóta már régen tudattam volna kedves Collegámmal a dolog mivoltát, de ez a késedelem nem engedé. E héten okvetlen kell Pestről levelet kapnom, akkor rögtön megyek Simoniba és remélem hogy tudósításom megelégedésére fog lenni. Addig egy kis türelem, ugy is kölcsönben esik.

Nőmmel együtt kedves nejét tisztelve vagyok Hanván november 19^{én} 1854.
 Kedves kollega uramnak

tisztelő barátja
Tompa Mihály.

6.

Kedves Collega uram! Azt sem tudja az ember egymásról: él-e vagy hal? és talán most sem irnék, ha az első iv correctura el nem érkezett volna. Itt van biz az, tessék körülnézni, s azzal rögtön beküldeni Rszombatba a postára. Megvallom nem vagyok teljesen megelégedve a kiállításal, legnagyobb ellenvetésem: hogy a betűknek nagyobbaknak kellett volna lenniök; különben arról ahogy ez az iv kinéz, nem lehet következtetést vonni, mert ez a piszkos, lesimitatlan és durva papirra van nyomva, mint szokott a correcturái iv; a könyv máskép fog kinézni; különben szép forma, világos bár kissé apró betűk. Azonban már meg kell nyugodni benne. Elég díszes lesz bizonyára ha elkészül. Csak azért küldöm oda: hogy lássa kedves collegám, hogy már készül s martiusi vásárra bizonyosan könyvrushoz kerül. De bezzeg itt vannak mint megannyi kisértő szellemek és daemonok a hiány jelek; én is kivettem egy pár ezeret, de mégis bőven maradt amint látszik; ez azonban mit sem tesz; nem mertem kicorrigálni őket, mert akkor Heckenast megátkozta volna a születése óráját is, annyi baj lenne velök. Ördög vigye, hadd maradjanak; nem ártanak semmit. De azt nem tudom kicsoda keze ez a «*elki beszéd*» előtt; ezt a *lelkit* valamelyik pesti pap tette így; nem rossz, ez is hadd maradjon. — Hát Nyári hogy van? ade a mit én szeretnék? — Itt küldöm köszönettel az üres czilindereket; — Itt van egy Balogh Sámuelnek szóló levél is, tessék valahogy átküldeni; a választ ő szinte kedves Collega uramhoz fogja küldeni; majd rimaszécsi vásárkor találkozunk s akkor átveszem. Mikor jönnek már hozzánk? hát én küldhetek-e már a szénáért; Isten áldja meg mindnyájokat!

Hanva januar 13. 1855.

tisztelő barátja
Tompa Mihály.

7.

Kedves Collega uram!

Heckenast elvégre sem küldte meg nekem a hátra lévő függő iveket, hanem a könyvet már szárnyára bocsátotta, árulja, s láttak is már a vidéken, papoknál. Továbbá sem a példányokat sem a pénzt nem küldi; így én *ösmeretésemmel* sem állhatok elő; s félok hogy valaki megelőz; rosszat ugyan senki sem mond róla, de mégis jobbat mondanék én. Ma szinte postára teszek egy levelet Heckenásthoz, várjuk el az eredményt.

Hogy szárnyára kelt, annyi bizonyos; de hogy gondatlan ember H. uram, az még bizonyosabb.

Isten áldja meg mindnyájokat!

Hanva jun. 27. 855.

tisztelő barátja
Tompá Mihály.

8.

Kedves Collega uram! Hogy szivesen láttuk volna Hanván az bizonyos de nem jövetelök épen nem tűnik fel úgy mint más időben; ezek borzasztó idők voltak, hála istennek, hogy már elmúltak! Nekünk vendégünk volt egy hónapig, de igen szomorú hónap volt az is; minden órában sötét perczben cholera és cholera, s mindig cholera! Runyában hol nőm családja lakik, volt nap, mellyen 8 fektűt halva. De már hála a gondviselésnek megszűnt a baj és jaj s azért mi is láthatjuk egymást, mit nőmmel együtt teljes szívünköl ohajtunk mentül elébb. Én már nem akarok menni addig míg a Heckenást 100 pengőjét nem viszem, ámbár ugylátszik nem igen ijesztget vele; már minden esetre írok neki egy pár sort.

Hála istennek hogy mindnyájan megvannak; mi is úgy vagyunk, valami különös örömnapiaink nincsenek, de panaszra sincs okunk a gondviselés ellen; hallottuk hogy kedves Collega uram szinte átment a cholera; örültünk nagyon hogy már akkor átment rajta. Papszászról kedvem volna helyben hagyni a Collega uram szavait, mert már két teljes hete hogy oda csavarog, s ma is magamnak kell kettőt papolni, — de mégsem tehetem azt, mert ösmerem; s ha valakit kitolhatna: az bizonyosan nem a simonii pap lenne

Bizony jól tette volna kedves Collegám ha számomra egy hordó bort vett volna! nem csak beleegyezem de őszintén föl is kérem: hogy tegye azt ha lemegyen; mert: bor kell, és itt sem adják olcsón.

Én igen köszönöm a *lapokat* nagyon szépek... nagyon jók... többet rövid nap Simoniban; addig is jelentem: hogy állok hozzájuk. Nőm szinte igen köszöni fiastúl a szőlőt, s kedves nejét igen szivesen igen őszintén öleli. Kéri hogy lenne szives neki, ha úgy esnék, valami jó *egyszerű parasztféle* gazdaszonyt utasítani. Ebből már tudni lehet hogy közeleg az új év. «*Miképp az eszterág megismeri*» sat. úgy vannak az asszonyok új év felé a főzőnőkkel.

Küldjük vissza a kosarat és kendőket köszönettel; azonkívül a multkori zsákot, páros kosarat és két czilindert. Tartalmukat megiszogattuk choleralis bánatunkban Arany Jankóval, éltetgetvén egymást, s azt is aki a nedvet adta. Küldök itt valami halottibeszéd felét is. Az öreg Diószeghyt Kelemérben ma temetik. Végezetre pedig ismétlem: hogy a cholera megszűnt; kedves Collegám

hála istennek újra egészséges, azért hogy keves bor van : ne feledjék egymást az igaz barátok, mert eljő egykor az idő midőn se bor, se barát!

Nem tudom tollam foly-e, vagy igen jól laktam, vagy a déleesti harangszó előérzete bánt? de alig baktatok az írásban; azért még egyszer a jó isten áldja meg mindnyájokat!

Hanva oct. 21. 1855.

igaz őszinte barátja
Tompa Mihály.

9.

Kedves Collega uram!

Az embernek minden vesződése és nyavalyája az emberi természetben létező nyugtalanság és elégedetlenségből származik. Nem nézi azt az ember: hány milliónál vagyok mérhetetlenül boldogabb, hanem nézi azokat, kik valamivel jobb sorsban vannak, az az *látشانak* lenni; mert mindenkinek megvan a maga sebe. Ez a dolog édes mindnyájunkkal köz. De, hogy praedicationívá ne váljék levelem: tehát a szőlőt igen szépen köszönjük; bár személyesen hozták volna el! és ebben a jó időben bizony szép is lett volna Hanvára rándulni! mert isten tudja: mikor látja az ember ismét egymást, pedig én úgy gondolom hogy ilyen barátságos kirándulás által a vesződés vesztí erejét. Mi is készültünk ugyan, annak daczára hogy mi 20 szor is voltunk azóta ott, míg kedves Collegámék egyszer itt; de alkalmisint az is elmúlt immár. Jobb is így, az ember ma holnap meghal, ne használja azt a pár órát se mellyet használhatna.

Miskolczra kell menni? Jól van, ez büntetés, a ki Hanvaig restel jönni: menjen Miskolczig. Különbén meg, *valakinek* csak kell a közügyekben is fáradozni, kivált e válságos időkben. Adja isten hogy valami jót csináljanak ott, vagy legalább a rosszat ne engedjék bejönni.

Erdély áll emberül; ott még hire sincs az Entwurfnak. A simoni papot üdvözlök az erdélyi atyafiak s várják: hogy *hétköznap*i imákat ír s fog rövid időn kiadni, miről én teljesen bizonyosokká is tettem őket. Különbén örülhet, Erdélyben még az unitáriusok is széltében használják imakönyvét, s tréfán kívül ilyen *Köznap*i imákat; jó magyarsággal szólván: *muszaj* is írnia. Mert a talentumot nem szabad elásni. Én, isten úgy tartson! kiírom valamelyik lapban egy gömri levélben: hogy *B. József köznap*i imák *írásával foglalkodik s rövid időn sajtó alá is adandja*; ekkor aztán csakugyan *muszaj* lesz. A Heckenast pénzét igen jó lenne mentül elébb beküldeni; még nálam és Szentpéterynél van néhányynak az ára.

Feleségem igen tiszteli kedves nejét, sajnálja hogy el nem jöttek pedig bizony már következnének. Ha valami jó főzőnét tudna, csak olyan jó paraszt viseletű asszonyt, neki nagy szüksége volna rá.

Most tehát a jó isten áldja meg mindnyájokat, szívéből kívánja

Hanván nov. 7. 1856.

igaz barátja
Tompa Mihály.

U. i. Ugy! kivel megyen Miskolczra? hogy megyen Miskolczra? ha a maga alkalmán s egyedül menne: én lennék utitárs! de az én menetelem nem sürgetős, a legkönyebben el is maradhat, ha tudnám mikor megyen: ki mennék elébe Lénártfalához; vagy nem jobb lenne: ha estére hozzám

jönne hálni, s innen elmennénk? Még egyszer megjegyzem; hogy ha másokkal megyen: ez a kérdésem bátran felelet nélkül maradhat. Ugy is semmi járásom tulajdon-kép Miskolczon; csak úgy gondoltam meg, — bátran elmaradhat. . .

10.

Édes barátom!

Még aprilisban irtam hozzád, — legalább úgy hiszem aprilis végén, — a pénz felől; de nem válaszoltál; most nem tudom magamat mihez tartani. Talán odavagytok Cseréphen? talán betegek vagytok? bajotok van? Vagy tán nem kell a pénz? (ez utolsó esetben, se baj, csak ird meg). Szóval 1000 éve hogy nem hallok rólatok semmit. Kérlek hát, mindenesetre válaszolj! Isten áldjon meg kedveseiddel együtt!

Hanva majus 19. 1858.

igaz barátod
Tompa Mihály.

U. i. 54 pftos Biblia ismét van ha kell. Más féle nincs. Számodra a *Nagy Biblia* is itt van. Legjobb lenne ha elrándulnál vagy inkább elrándulnátok; én mennék de nincs lovam, nincs szekere, nincs szerszámom. Jobban lehetne értekezni a dologról s rögtön is adhatnék már (a bibliák árából:) egypár forintot. Jöjtek el ünnepe 3^{ad} napján *délután*, (dél előtt dolgom van a filiákban). Ha eljöttök egyebet is adok, de most nem mondom meg.

11.

Édes jó barátom!

Zsúpos szekered nem talált itthon s így nem válaszolhattam rá. Azután vártunk hétfőre, mint félig-meddig terminusúl kített napra, de iszonyú sár lett s most isten tudja mikor látunk. Jó lett volna az alkalmas időt használnotok ha annyi alkalmatlanságotok nem volna otthon. De majd megpihentek egyszer, megpihenünk mindnyájan, ha egyébütt nem: ott, a hol írod; hanem addig fáradnunk s küzdenünk éppen olyan természetes mint szükséges.

Szilvoriomod ügye felől nem jót írhatok, egy két ember akadna a ki 6—10—15 itzét elvenne, de az egészre nincs kupecz. Várakozzunk egy keveset, tán majd több részvényes is akad. De ha jól eladhatnád együtt: csak add el! nekem 20 itzét kivévén az öregből.

Heckenastnak már irtam, én hiszem hogy nem csal meg, kötelezvényünk lévén a terminusra és summára nézve, s akkor én rögtön átadom neked. Légy nyugodt és jó reménységben.

A levélírás nem sokat ér, jobb volna szemben lenni; ha a pénz megjön: magatoknak kell elvinni azt kikötöm, akármilyen sár lesz.

Köszönöm a zsúpot, kocsisodat kár volt olyan erős instructióval bocsátnod el, mert így nekem is hasonló feltételek alatt kell hozzád mennem vagy küldenem.

Ma igen jó kedélyben vagytok. Oka ez: két embert az idő lágyultával kiküldtem a baraccai erdőre csipkeféért, elébb odavezettem az udvaron heverő használhatlan szútori csipkéhez: megmutatván hogy ez azért nem jó mert *derékon el van vágdalva*, értik é jó barátim? igen is értjük! Hoztak két jó

hátál estére, még kurtábbra vágva mint a szűtori. Az ember esze megáll, illy petrificált ostobaság felett.

Isten áldjon meg benneteket, tisztelünk, csókolunk mindannyitokat.
Hanva dec. 1. 1858.

igaz barátod
Tompa Mihály.

U. i. Miskolczon voltam, a bundám és sapkám haza hoztam, a sapkám nem annyira asztrakán mint fekete báránybőr; a tengelyem az úton letört. Csupa kellemetlenség az élet.

12.

Édes barátom!

Bizony szent igazad van benne: hogy sok rossz semmi jó! tapasztaljuk mindennap. Feleségemnek még az éjjel is fáj a foga, én pedig tennap óta épen élet és halál közt voltam, különösen az éjjel. A felpuffadás, kólíka elővett, még most is két rét görnyedve járok egy két lépést. Beh jó lett volna abból a te piluládból egy fél marokkal!

A cseresnyét köszönjük, feleségem küld Bélának egy fél kalácsot; mondom én: hogy nekünk semmi se sült el; ti elmentetek, még se sült el valósággal az utazás.

Pénzem, édes barátom! nincs... Heckenastnak irtam még semmi válasz. Szinte félek: hogy még jól összeszid: hogy merek ilyen háborús időben pénzt kérni tőle. Mihelyt lesz: adok. Neked is juthat abból, ha kell. Én szinte egy garas nélkül vagyok jelenleg, pedig feleségemet a fürdőbe kellene vinni. Fuersán jártam én. Nyári ruhát rendeltem meg Miskolczon, most haza kaptam s a contó mutatja hogy 100 az az száz régi váltó czédula forintba készítették!!! Csak sohse lakik már szájával jól az ember! ha jól lakik pedig a torkára forr. Mihelyt pénzt kapok: rögtön adok. Isten áldjon meg minden jóval benneteket.

Hanva jun. 20. 1859.

igaz barátod
Tompa Mihály.

13.

Édes barátom!

Én két heti pesti időzés után, (nem irok mulatást) haza érkeztem úgy a mint elmentem. Pest egyik leghírnevesebb orvosa két hétig naponként vizsgálta bajomat s bírkozott velem, de igen kevésre boldogult. — Most a sorsra s időre bízom magamat.

Azonban más história is van. Káplánom a rimaszécsi vásár napján elútazni szándékozik Pest megyébe. Magamra maradok akkor, midőn különben is null vagyok különösen a hivatalra nézve. Igen kérlek: ha elbocsátnád két hétre hozzám káplánodat. A rimaszécsi vásár napján kijöhetne Győrivel ide. Neki is kellene egy pár sort írnom t. i. káplánodnak illedelemből, de ennyit írnom is kún, kivált ma, midőn egy órával ez előtt vergődtem nagy kínnal haza. Azonban igazítsd el velem, s bocsásd el ha lehet.

Bajom gerincz-baj, gerincz-láz vagy ilyesféle, ha ugyan Pesten is fel-ösmerték. Akármilyen baj, s elég abból ennyi.

Szívesen üdvözlünk benneteket mindketten.

Hanva sept. 16. 1861.

őszinte barátod
Tompa Mihály.

14.

Édes barátom!

Vasárnap reggel és communio! ez mindent megfejt, hogy most se megyek Simoniba s Hajnászköre. Azonkívül is temérdek bajom van s ma délután Ragályra is kell mennem.

Veszett baj nekem ismét ez a simonii baj; Flammné mindenesetre vigye és vitesse rendesen a dolgot. Előpénzezzon fel zsúpot, ugyis itt van a 2^{ik} terminus sz. Mihálykor. Rövid nap ott leszek és mindent elintézünk. Zsindellyel édes barátom, erőmet múltó dolog a házat fedetni. Ugyis lelkemből beleúntam az uraságba. — Valami Drucker Löwy is járt nálam, Simoniba ment, de visszajövet be nem tért. Vasárnap reggel mint mondtam, tehát csak röviden: isten áldjon meg benneteket!

Hanva aug. 31. 1862.

igaz barátod
Tompa Mihály.

15.

Kedves barátom!

Vajda Gyulával bátran félbeszakaszthatod az alkudozást; messzejárunk egymástól s alku bizonyosan nem lesz. De jó lesz ez a dolog Vargát ijesztgetni; mondd neki hogy eladom: ha a zsidónóvel jó véget nem ér; mert én tovább nem küzdöm vele, t. i. a simonii bajokkal. — Ha időközben eladnám a telket: akkor a mit most belefektet: megtérítem. Csak mozogjatok a ház körül a zsidónó megnyugtatóására; ünnep után, 3^{ad} napján t. i. ott leszek.

Beteg-e még Józsi?

Csókolunk. Isten veletek! boldog ünneplést!

Hanva apr. 2. 1863.

igaz barátod
Tompa Mihály.

16.

Kedves barátom!

Kaptam pár szónyi szives leveledet. Köszönöm közbenjárásodat; becsületesre mondom megörültem neki mert 6 forint is jól esik. Halld meg egy vagy másfél vagy 2 havi költségemet, hitelesen kiírva számadó könyvből

1. hámot csináltattam	15 ft.	
2. putnoki fűszeres boltba	22 ft.	50
3. mészárosnak 2 óra	18 ft.	—
putnoki patikába	10 ft.	20
Tornallyai patikába	15 ft.	49
adó	30 ft.	70
doktor	20 ft.	—
pesti gyógyszerész	8 ft.	
(csukamáj olaj nőknek)		
káplánnak	30 ft.	24
cselédeimnek 3-nak	37 ft.	—
Miskolczi 20 font	8 ft.	
	215 ft.	003

Hopp még van kis szekereimre kast

fonattam és festettem

kamat a miskolci taka-

rékpénztárba

7 ft. —

6 ft.

228 ft. 003

No édes barátom, ne legyek becsületes ember ha nem igaz; s ha egy krajezár híja van is. Az a 6 forint még a *kovácsnak* jár, újévkor. Csak hogy az a haj, hogy messzevagyunk, nem érdemes miatta embert fogadni.

Isten áldjon meg benneteket! Csókolunk. Boldog új évet! ha lenne...
én igen-igen beteg vagyok és szenvedek.

Hanva, dec. 25. 1867.

(Aláírás hiányzik.)

Közli: CSIZOVSZKY SÁNDOR.

GYULAI PÁL MINT A BUDAPESTI SZEMLE SZERKESZTŐJE.

Egy szerkesztő papirkosara hasonlít a temetőhöz, azzal a különbséggel, hogy abban tetszhalottak is szunnyadoznak. — Ilyen temetőre bukkantam én Gyulai Pálnak ruhakosárhoz hasonló nagy papirkosarában, amelyet, az Akadémia I. osztálya titkári állásáról lemondván, a hivatalos szobájában hátrahagyott. Hát biz én nekiestem a tőle tűzhalálra ítélt «*díplom*»-nak és kotorászásom közben egynemely, följegyzésre érdemes dologra bukkantam, így a Budapesti Szemlére, amelyek talán adalékul szolgálhatnak majdan az életrajza megírójának.

Gyulai 1872 június 22-ikén kelt iratában kifejezvéen köszönetét az Akadémiának «a benne helyezett bizalomért, amelyet megérdemelni legfőbb törekvése», jelenti, hogy a «*Budapesti Szemle*» kiadására két kiadó jelentkezett: Ráth Mór és az Athenaeum. A megállapodás Ráth-tal jött létre, oly módon, hogy a Szemle 12 forint előfizetési árért *két havi*, 13—14 íves füzetekben fog megjelenni; ívéért 30 frt tiszteletdíjat fizet. A szerződés minden év október 1-én felmondható, azonban a szerkesztési költségeket fedezze az Akadémia. E célra az Akadémia meg is szavazott 2200 forintot: 1200 frtot a szerkesztőnek fizetésül, amelyből tartozik fedezni a folyóiratok, könyvek és levelezés költségeit is, 1000 frt pedig tiszteletdíj, különösen a költői művek tiszteletdíjának pótlására s egy vagy két segéd díjazására. (!)

Így indult meg 1873-ban a Budapesti Szemle Gyulai szerkesztése alatt két havi füzetekben Ráth Mór kiadásában egészen 1878-ig; de mert Ráth a tiszteletdíjat kevesbiteni akarta s magának a folyóiratnak tulajdonjogát is (amely pedig az Akadémiáé) kétségbe vonta, Gyulai felmondta a szerződést és a Franklin-Társulattal szerződött ugyanazon föltételekkel.

1879 óta tehát már a Franklin-Társulat kiadásában jelent meg a Budapesti Szemle; eleinte itt is két havi füzetekben, egészen 1881-ig, amikor havi szemlévé változott át. A változás oka az volt, hogy 1880 őszén Lónyay Menyhért, az Akadémia s a Nemzetgazdasági-Bizottság elnöke a bizottság nevében megkérdezte hivatalosan Gyulait, hajlandó volna-e a Szemlében évenként 30 ívnyi nemzetgazdasági dolgozatot közölni, melynek mind nyomtatási költségét, mind tiszteletdíját, 1800 forintot, a bizottság fedezné, mer^s a Nemzetgazdasági Szemlének, amelyet addig a bizottság segélyezett, kevés

volt az előfizetője, az írók kénytelenek voltak csekély közönségnek írni s tiszteleti díjban sem igen részesülhettek. Gyulai elfogadta az ajánlatot, mert jó alkalmat látott arra, hogy a folyóirat *havivá* alakuljon. Rávette a Franklin-Társulatot, hogy a felajánlott 30 ívhez a maga erejéből adjon még 10 ívet így havonként 10 ívet, évenként 120 ívet lehet adni. Azonban a 12 forint előfizetési árat, Lónyay kívánsága szerint, *nem* emelték.

A Franklin-Társulat elfogadta az ajánlatot s így alakult át a Budapesti Szemle 1881-ben *havi* folyóirattá; 90 iv nyomtatási költséget és írói tiszteletdíját 1886-ig a Franklin-Társulat, mint kiadó, 30 ívét pedig a Nemzetgazdasági Bizottság, mint segélyző, fizette. Azonban a Nemzetgazd. Bizottság 1885-ben azt határozta, hogy 1886. januárjától kezdve a Szemlével oly megállapodás létesítendő, hogy a folyóiratban közzéteendő dolgozatok terjedelme *20 ívre* s az ennek megfelelő segély 1200 forintban állapíttassék meg. Így elesvén 10 iv nyomtatási költségének s írói tiszteletdíjának fedezetétől, Gyulai a Franklinhoz fordult, hogy még ezt az újabb 10 ívet is vállalja el; de ez nem volt hajlandó rá, csak abban az esetben, ha az előfizetők száma szaporodik. Gyulai előtt tehát két út állott: vagy lejjebb szállítani az ívek számát 120 ívről 110-re — de ez az előfizetők elégedetlenségével, apadásával s általában a vállalat hanyatlásával járt volna — vagy pedig, ha az Akadémia nem volna hajlandó a pótlásra, saját fizetéséből fedezni a 600 forintnyi hiányt. Gyulai — s ez rá vall — az utóbbira határozta el magát és az 1886-diki akadémiai költségvetés tárgyalásakor ebben az értelemben tett jelentést az Akadémiának. Azonban ez az ajánlatot nem fogadta el és a 600 forintnyi hiányt pótolva a Szemle részére megszavazott összeg 2200 forintról így emelkedett 2800 frt-ra.

1888-ban Gyulai felszólította a Franklin-Társulatot, adjon be kimutatást a Szemle kiállításának *összes* költségeiről. Ez megtörtént, s akkor kitűnt, hogy bizony bizony deficit mutatkozik. Gyulai tehát megismételte az Akadémiának megelőzően tett ajánlatát, hogy inkább saját fizetéséből fedezi a hiányt, mintsem leszállítsa az ívek számát; de némi rezignációval kinyilatkoztatta, hogy ha az Akadémia általában sokalja a Szemlére fordított költséget, avagy az ő szerkesztésével egészben véve nincs megelégedve s ha más kezekbe megy át, több sikert remél: ő minden percben kész visszavonulni. «Egyesek elégtelenségével ugyan nem gondolok, mondja, az Akadémia többségének nemcsak engedelmeskedni tartozik, hanem annak készségesen hódol is.»

Tudjuk, hogy az Akadémia nemcsak nem vonta meg bizalmát Gyulaitól, hanem a Szemle szerkesztését, amíg csak a toll ki nem esett kezéből, rá bízta; azt is tudjuk, hogy Gyulai és a Budapesti Szemle leglelkesebb hívei sem mondhatják, hogy akár ő, akár folyóirata valami nagy népszerűségnek örvendett volna, de hisz ő erre nem is törekedett soha; ízlése, ítélete és igazságszeretete nem engedte meg. Egyedüli törekvése volt a magyar művészi próza, a magyar kritika, a magyar szellem és ízlés európai színvonalra emelése. E cél elérésére a legalkalmasabb organum a Budapesti Szemle volt, amelyet akkor is, mikor minden más méltóságától és tisztségétől visszavonult, munkabírása utolsó percéig párfját ritkító odaadással és szeretettel szerkesztett.

JÓNÁS KÁROLY.

KRESKAY IMRE LEVELE BATSÁNYIHOZ.

Kreskaynak alább olvasható leveléről már ismételtelen volt szó irodalmunkban, sőt azt a részletét, amelyben Bessenyeieék akadémia törekvéseiről számol be, értékesítették is. De érdekes a levél egyébként is, kivált ott, ahol Batsányi hasonló szándékáról emlékszik meg: «Irod: hogy az Ifjú Leopold Hertzegnek *Protectióját* avagy pártfogását reménlitek a tökéletesebb *Tudós Hazafiúi Társaságnak* fel-építésére». Batsányinak erről a tervéről tudományunkban nincsen semmi hír, életírói — Szinnyi Ferenc és Horánszky Lajos — nem tudnak róla semmit. Kreskay határozott szavai nyomán nem marad kétség. Maga Batsányi írta neki, hogy ők — nyilván a Magyar Museum kassai társasága — magyar tudós társaságot készülnek alapítani s erre Sándor Lipót kir. hercegnek, későbbi nádornak pártfogását akarják megszerezni. Ennyi az, amit a levél tényleg igazol. Arra elég, hogy a XVIII. századi akadémiai törekvések számát megtoldjuk még eggyel: Batsányiéval, illetőleg a kassai Magyar Museum társaságáéval.

Tovább már csak a fölvetések és következtetések útján mehetünk — messze így sem érünk. Az még bizonyosnak látszik, hogy Batsányi vágyát egy magyar tudós társaság megteremtésére, amelyet már a Magyar Museum előszavában (I. k. XIX. l.) hangoztatott, a II. József halálával beköszöntött politikai irányváltozás érlelte határozott tervvé: a szabadelvű uralkodó hírében álló II. Lipót király egyénisége könnyen ébreszthette Batsányiban azt a reményt, hogy a király, uralkodása legelején, kivált ha a nádorul kiszemelt Sándor Lipót királyi herceg támogatását is megszerzik maguknak, megadja az engedelmet a társaság megalapítására. Valószínű az is, hogy Batsányi tudott Bessenyeieéknek 1779-ben tervezett társaságáról, amelynek Kreskay is tagja volt. Erre vall Kreskay levelének az a helye, hogy Batsányi egy *tökéletesebb* társaságot akar alapítani: tökéletesebbt — nyilván Bessenyeieikénél. A régiebb, meghíusult igyekezet híret azonban nem Kreskaytól kapta, hiszen ha már előzőleg tájékoztatta volna róla, akkor nem lett volna értelme e levelében így visszatérni a dologra. Valószínűleg Oreyz Lőrinctől hallotta, aki Bessenyeieék társaságának elnöke volt. A másik mozzanat, amely aztán Batsányi megérlelt tervét kirobbantotta, esetleg Bessenyei *Jámbor szándék* c. akadémiai tervezetének megjelenése lehetett, amely Révai Miklós kiadásában az 1790-ik év tavaszán már közkezen forgott.

Hogy Batsányi terve a megvalósítás milyen stádiumában akadt el, arra nem nehéz hozzávetőleges, de egészen kétségtelen feleletet adni: az első komoly lépés — előtt. T. i. mikorra Batsányi annyira előkészíthette volna a társaság ügyét, hogy vele a királyi herceg elé léphetett volna, eddig Révai kiadta már nyomtatásban a maga részletesen kidolgozott, jól előkészített akadémiai tervezetét, a *Planum erigendae societatis*t, sőt megnyerte hozzá mind a királyi herceg, mind a Helytartó Tanács beleegyezését. Ez bevágta Batsányi útját — szomorú vigasztalására szolgálhatott, hogy Révai terve is hajótörést szenvedett Bécs rosszsindulatán.

*

Kreskay levele, melyet mint özvegy vizeki Tallián Farkasné Czindery Julianna gyermekeinek nevelője a somogy megyei Eötvösön írt, a M. T.

Akadémia kéziratárában van, a *M. irod. level. Quart. 142. sz. 15.* csomóban. Kívül ép vörös pecsét és a cím:

Monsieur
Monsieur Jean de Batsányi
Camerai
a Kassa
Bude
Tokaj

Hü szövege a következő:

Kedves Barátom Batsányi!

Tegnapi Postával vettem ohajtott kedves leveledet Barátom! mely szívesség jelentésével nagytíván örömet, érdemes személednek¹ tisztelére gerjeszti vágyódásomat. — Úgy vagyon — — el-megyek Budára, mihelyest értelemre esend, hogy a Felség oda készül. Tudósíts viszont, mikor indulsz, és hol keresselek. Engem Pestenn a Paulinusok klastromához nem meszsze, az Angyal vendég-fogadó szomszédjában László szür-szabó Nemes Embernek Házánál a 464. szám alatt fel-találhatz.² — Gondold Barátom! mint szomorított, hogy hozzám utasított Leveledet, sem az Érzékenységeket³ nem vettem. Talán Fejér-várban hevernek, 's a második oda menetelemet várják, a museum (vajha már olvashatnám) egyik negyedjévet mellyben, amint irod, Scipió álmát ki-adád. —⁴

Barátom! nem tudom, ha jószívűséged ama tsekélységről tett ítéletedet nem vezérlette-é? — Hidd-el tsak a magányosságának unalmasb óráit tsaltam vele, nem sajtó alá készült. én tehetségem tsekélységét esmérem. Majd el-viszem magammal több könyvetskéimet-is, hogy rólok teendő ítéletedet vegyem. Örülni, oh igen-is, örülni fogok, ha nagyobb köz haszonra ditsősségesb fényvel ki-terjedő Társaságunkat össze-szededetett versetskéimmel meg-ajándékozhatom, hogy azokat gyarapodására fordíthassa.

A Palladiom fordíttását⁵ abba kezdettem hagyni, mert igen kevés tüzet, avagy elevenséget, 's jó-izlést tapasztalok az Olaszban. talán Homerusként szunnyadozott akkor Metastasius. de ismét a műhelyre teszem, mert úgy kívánod. — M. T. Cicerónak *De officiis* nevezett könyvét a Székes-Fejér-Vári boldogult Püspök⁶ már el-múlt esztendeje, kezembe adván, fordíttását ajánlotta. Az előbbi 12. Tzikkelyeken tsak hamar bé mutattam próbámat. tetszett. de Somogyba költözkdvén, az okból-is, hogy már fordíttva lenni hallottam, félre tettem a munkát. Tőled várok illy tudósíttást, mellyel bizonyossá tégy annak ne talán már más által meg-esett fordíttásáról, egyszersmind közöld

¹ Batsányi kijavította: *személylednek*.

² Batsányi javítása: *találhatz*.

³ Batsányi *Abaujvármegye örömmünnepén* c. verse, mely Baróti Szabó Dávid hasonló c. versével együtt *Két hazafi értékenységei* stb. cím alatt 1790-ben külön füzetben jelent meg.

⁴ Metastasio *Il sogno di Scipione* c. ünnepi játéka Kreskaytól magyarral fordítva. A fordítás valóban megjelent a Magyar Museum II. kötetében.

⁵ Metastasio *Il Palladio conservato* c. alkalmi színjátéka.

⁶ Nagy Ignác, meghalt 1789. dec. 9.

velem itéletedet, mint magyaráznád helyesebben è szót = *De officis*. — — Irod: hogy az Ifjú Leopold Hertzegnek *Protectióját* avagy Pártfogását reménlitek a tökéletesebb *Tudós Hazafiúi Társaságnak* fel-építésére. Èn emlékezvén hajdani igyekezetünkről, nem keveset tartok a Pártfogásnak kérelmétől. Tudjad: hogy még 1778ban Bessenyei Györgyvel Barátságba lépvén, úgymint a Pesti Klastromunk' Könyvtartó Házának Gondviselője, azon említett érdemes, és tudós Hazafiúval, elsők voltunk ketten, kik illy Tudós Hazafiúi Társaságot a Hazai nyelvnek ki-pallérozására igyekeztünk fel állítani. Tsak hamar heten léptünk egy szives gyülekezetbe, kik egyenlő hivatással, és heveséssel ajánlottuk vállainkat a dülöfélben hanyattló Hazai nyelvnek oszloposására; voltunk: Rátz Samuel Orv. D. — Fejér Antal Próc. — Klosius Orv. D. — Horányi Pior. — ezek Tanátsosok, — Ányos Pál Secret. — Bessenyei György Agens — és Èn Actuarius nevekkal. Praesesnek ajánlván magát, kérésünkre, B. Orzi Lörintz. Vedd észre, hogy a Tolerantiát már akkor mi gyakorlottuk: találkozáván közöttünk Pap, Világi, Lutheranus, kalvinista. Tsattogó szárnyakkal ditsérte a Hír iparkodásunkat. Sok érdemes, és fő rangú Urak vágyolkodtak Társaságunkba, ha tökéletes-ségre menend, sőt 5000 Rfrtok már voltak arra ígérvé. Már egynehány gyűlést tartottunk Beleznaj Ur Házánál Pestenn, honnan a Protectiónak kinyeréséért Bétsbe küldöttük Bessenyei Györgyöt: ki is, közölvén a dolgot Kollárral, a Bétsi Tsászári Könyvtartó háznak Gondviselőjével, és közben-járását kérvén, meg-tsalattatott, mert az említett Kollár II. Jósefet tudósítottván, és már a következő Udvari Politikát¹ 's Hazánk romlására kidolgozott Maximákat elől látván, szép igyekezetünk' sinorját el-vágta, sőt Bessenyeit vice-Bibliothecarius névvel Bétsben fogta.² Reménlem bővebben értekezhetünk mind ezekről Pestenn, addig is ölelem, és köszöntöm Társainkat. élj Kedves Barátom, és szeressed,

Eötvös,⁴ 6. August.
1790.

Igaz Barátodat *Kreskayt*.³

Közli: CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Az eredeti alakját a szónak Batsányi javítása olvashatatlaná tette.

² L. minderre vonatkozólag *Értekezések a nyelvi. és széptud. köréből* XXI. K. 7. sz. 42—64. l.

³ Batsányi kijavította *Kreskait*-ra.

⁴ Batsányi javítása: *Eötvösönn*.

BERZSENYI ÉS HORATIUS.

(Adalék a *Romlásnak indult...* eredeti szövegéhez.)

Az IK. 1926. 73. lapján közölt változatok között van két versszak, mely Horatius *Ad Romanos* ódájával a legszorosabb kapcsolatban áll. A 7. b. s 7. c. vk:

Bátran merül most a buja ifjúság
Undok bűnében s úszva folárkodik,
Még gyenge a szűz s már kacéros
S gerjedező tüzeit kínálja.

Horat. III. 6. Motus doceri gaudet Jonicos
Matura virgo et fingitur artibus
Jam nunc et incestos amores
De tenero meditatur ungui (sc. virgo)

A férfi, óh bűn, már kereskedik
Szép párja testével: maga alkuszik
Gazdag folárral s gyenge társát
Fajtalanul teregetni hagyja.

Horat. Sed iussa coram non sine conscio
Surgit marito seu vocat institor
Seu navis Hispanae magister
Dedecorum pretiosus emptor.

10. vk. Vallástalanság rút szüleményei...

Horat. Di multa neglecti dederunt...

10. vk. Fegyverre termett szép deli ifjúság

Horat. Sed rusticorum mascula militum
Proles...

V. ö. a 16. epodos elejével is.

Berzsenyinek a Toldy kiadásában megjelenő verseihez (1860. 350. l.) írt jegyzet szerint Toldy tudott erről, s ez nemcsak a fiatal Berzsenyi kiforratlan ízléséről, hanem Horatius erős hatásáról is beszél. A későbbi változatban Kazinczy — érdekes — megrója, hogy nem követi Horatius ideáját.

GULYÁS JÓZSEF.

KÖNYVISMERTETÉS.

Borbély István: A magyar irodalom története. II. kötet. Kolozsvár, Minerva rt., 1925. 8-r. VIII, 409 l.

Borbély István kitűzött feladatának — hogy oláh uralom alá hajtott testvéreink kezébe nemzeti szellemű, de az oláh cenzura és kultusz-miniszterium által megtűrt, sőt jóváhagyott magyar irodalomtörténetet adjon — a derekához ért. (Az I. k. ismertetését l. IK. 1925. 141. l.) A legszebb és legnéhezebb munka itt várt reá. Multunknak és kulturánknak virágkorát kellett jellemző és biztos erővel, de kellő óvatossággal meg-rajzolnia: megállapíthatjuk, hogy egészében Borbély itt is ügyes, határozott és céltudatos munkát végzett. Amit az I. kötetről elmondottunk, hogy feladatának becsületesen és magyar lélekkel felelt meg, az fokozottabban áll az új kötetre. Ami erényét amott kiemeltünk, azt még inkább dicsér-nünk kell most; ami hibáját említettük, azon segíteni igyekezett.

A legnagyobb erénye, hogy a maga lábán jár. Jól ismeri az egyes részleteknek a legutóbbi időkig terjedő egész irodalmát; fölhasználja, ami új benne, de mindenről megvan önálló véleménye. *Tudományát és magát* adja. Egyéniségének értékét növeli ritka és sokoldalú képzettsége s ez természetszerűen az eddigénél is jobban kicsillan az új kötetben. Azon a széles úton, amelyen régi irodalmunkkal együtt egész művelődésünk története felé elindult, biztosan jár: sem irányát, sem szemléletének teljességét nem zavarta meg a nagyobb távlat. Pedig ez a kötet a munka eredményességének mértéke. Itt, a Széchenyitől a kiegyezésig terjedő részben vonulnak föl legnagyobbjaink, akiknek helyes megvilágításán múlik minden: tőlünk távol, a régi magyar világtól lélekben is elszakítottan élő új nemzedék ismeret-köre s vele szelleme is. Borbély evvel a felelősséggel dolgozott s egészében jól dolgozott.

Ezeket jellemzésül előre kellett bocsátanom, hogy hibáira térve, az egésznek érdemét ne kevesbítsem. Aki ennyire a maga útját rója, ennyire önálló és egyéni, az természetesen gyakran kerül szembe a mások véleményével. Sok olvasójának — nekem is — sok mindenben eltér a véleményem a szerzőétől. Megpróbálom a legfontosabbakat megemlíteni. Elsőül egy elvi szempontot. Ne politizáljunk. Politika a Habsburg-kérdés és politika, még mindig eléggé túl nem haladott politika a Széchenyi-Kossuth kérdés. A közelmúlt időkről olyant leírni, hogy *«a császári és királyi parancsra kormányozott ország apró darabokra töredezett szét»* s ezzel *Kossuth* bosszúlódott meg — nem szabad. Borbélynak lehet az a fölfogása, hogy *csak* Kossuthnak volt igaza, mi sokan vagyunk, akik Kossuth érdemeit nem kisebbitve, Széchenyi igazát védjük, de a kiegyezésre éppen Ferenc József békeszeretetéséből következett nagy felvirulást *így* lecsépülni itthon nem szoktuk. Ha megvan is a magunk véleménye, nagy korszakok helyes meg-ítélését ne a magunk *érzelmeire* — bízunk inkább a történelemre. A

Kossuthért való igaz lelkesedés sem elegendő ok, hogy Széchenyivel ilyen aránylag hidegen végezzem. Amit a legnagyobb magyarról ír, az szép, de nem elég. Én úgy éreztem, mikor olvastam, hogy *nem ez* Széchenyi: nemcsak — hogy a Borbély hibájába nem essem — érzelmeinkben nem ez, hanem a történelemben sem. Hogy Széchenyi «reformterveinek középponti célja az ország *iparának* kifejtése volt», azt kereken kétségbe vonom: de ez a példa mutatja, hogy éppen Széchenyire Borbélynak nincsen «szemszöge». Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a győri és lípesei epizódot már csak nemzeti nevelő hatása miatt is fölemlítettem volna — s ugyanezért olyan sorokat, hogy Széchenyi «volt dühöngő örült, kit meg kellett kötni, mert fejét a falhoz vágta . . . volt beszédes a fecsegésig . . .» stb. igazán nem írnék tankönyvekbe; halála körülményeiről pedig már csak azért is el kell olvasnia Károlyi Árpád nagyszerű tanulmányát a döblingi iratok bevezetésében, hogy Ferenc Józsefet is megtanulja becsülni. Én tisztelettel vagyok Borbély körülményei iránt, becsülöm az óvatosságot, de az ilyen egyéni túlkapásokkal magunknak ártunk. Borbélynak csak az esztétikai jóízlésére appellálok, ha mást nem tehetek.

A másik nagy kifogásom: Vörösmarty. Megint csak azt mondom: amit ír, az szép, de nem elég. Nem ez Vörösmarty. Megtudjuk róla, hogy ő az első költőnk, akit világirodalmi mértékkel mérhetünk. Petőfinél, Aranynál hallunk valamit a rájuk való hatásáról is. De «jelentősége — mondja bevezetésül — abban áll, hogy a magyar költői művészetet teljesen esztétikai alapra helyezte». Igazán meggyőződése Borbélynak, hogy Vörösmartynak ez a jelentősége? Mert az összefoglalás is, a művészi közizléssel s az egyetemes emberi magaslattal, csak ezt a megállapítását variálja. Méltatásában még csak annyit sem olvashatunk, hogy a legnagyobb költőink egyike, hogy Aranyal és Petőfivel «egekbe nyúló hármasszög» (Borbélynál inkább csak nagy, igen nagy úttörő.) Hogy többet mondjak: még a nyelv-művészetéről is alig esik szó. Megint csak az a gondolatom, hogy Borbélynak — miként Széchenyire — Vörösmartyhoz sincs hajlandósága; hidegen állapítgat meg róla szépeket; jellemzőnek tartom, hogy lírájára alig jut egy lapnyi helye s pl. fölséges *Himnuszát* nem is említi.

Nem mérem hasonló méretekké többi kifogásomat, mert ezek vagy kisebb hibák, vagy — ismétlem — csak véleménykülönbségek. Megyek sorjában. A korszakot — a szabadságharcot — két részre osztja. Az elsőnek történeti áttekintéséből a gazdasági mozzanatok (miként voltaképpen Széchenyi jellemzéséből is) egészen hiányzanak. A romantizmus meghatározását megkerüli. Következésképpen — filius ante patrem — a *romanticizmus* (sic!) azelőtt sem volt idegen nálunk: «a szerelmi romantikát Báróczy Sándor szép prózai fordításainál láttuk.» Aranyosrákosi Székely Sándort s általa a fejlődő romantikus magyar epikát a *Vienniász* — Zrínyihez kapcsolta. (Így talán a *Hunniász* is?) — Azt sem merném mondani, hogy a *Két szomszédvár* tragikumát *hideg*, vagy hogy ez a legsikerültebb magyar hősköltemény, amelynél «tökéletesebbet képzelni sem lehet». A tárgy nagyszerűségét nem látom benne, pedig Borbélynál jobban szeretem Vörösmartyt, s a *Két szomszédvárat* igen-igen sokra tartom én is. Bajának *Isten hozzád* c. versét fölemlíteném — megérdemli. Igen furcsa az, amit a történelmi és

társadalmi regény különbségéről mond (78—79. l.) s nem is jellemző. Eötvös nem lehet az *egyetemes emberi költészet legkiválóbb poétái*: Berzsenyi és Vörösmarty mellé állítani, s lehet Borbélynak véleménye, hogy a *Magyarország 1514-ben* Eötvös legjobb munkája, de merésznek találok, hogy ez a *legkiválóbb magyar történeti regény*. Azt is sokféleképen érthetem, hogy a magyar népdal a legreálisabb költészet, és hogy Petőfi költészetünket a népies realizmus művészetével gazdagította. Thalyt nem szabad Somogyi Antallal összefogni, *lelkiismeretlenségnek* nevezni munkáját s megállapítani, hogy «*a botrányok miatt a tisztesség a magyar költészetben kezdett háttérbe szorulni.*» Annyira haragszik Borbély, hogy Thaly kuruc-balladáira — a címükön kívül — egy jó szót sem szán. Az én szerény véleményem is az, hogy Tompát túlbecsülték. De azt hiszem, Borbély túllő a célon, kiváltképpen azért, mert az abszolutizmus-korabeli líráját sem méltányolja. Azt is az egyéni vélemények közé sorolom, hogy az *Özvegy és leánya* Kemény legművészebb alkotása: ez legföllebb a szerkezetre áll. Érdekes, de megint sajátos Lucifer magyarázata is.

Csak jelentéktelen szépséghiba az olyan részleteknek halmozása, amelyekkel költőink korát szokta összemérni, pl.: Bajza négy évvel volt fiatalabb Vörösmartynál, három évvel élte túl őt. Jósika volt az idősebb, Vörösmarty hat évvel fiatalabb; viszont Vörösmarty mint író 10 évvel lépett korábban a nyilvánosságra. Petőfinél... Reviczky 8, Komjáthy 11, Ady 17 évvel volt öregebb halálakor. Vörösmarty kétszerannyi, Arany majdnem, Jókai pedig több mint háromszor annyi ideig élt, mint Petőfi. Ez csak játék és nem jelent semmit — Aranyra nem is igaz: harmadfél az 'nem majdnem három.

De nem volna hü és teljes e kép, ha a részleteknek sok jelességét és szépségét is ki nem emelném. Legnagyobbaink munkásságának ismertetése — a fenti kivételekkel — mintaszerű. Jósika, Eötvös, Petőfi, Arany, Kemény és Szigligeti a nagytehetségű író és kiváló szakember élvezetes jellemzésében élnek föl az olvasó előtt. (Jókai és Madách rajzához több szó fér.) Életüket, munkáikat Borbély úgy ismerteti, hogy nemcsak megbecsülést, helyes mértéket, biztos ítéletet vés az erdélyi ifjúságba, hanem érdeklődést is kelt (amire mindinkább szükség lesz) és igaz szeretetet. Nagyon céltudatos és helyes, ahogyan a *Vadrózsa*-pörre visszatér és — szinte az oláhoknak — újból elmagyarázza s behizonyítja igazunkat. A tárogató s vele a régi «kesergők», általában a magyar tánc és zene története, Liszt Ferenc magyaros műzenéjének kidomborítása, a magyar műdalok megteremtőinek sikerült méltatása jól fölfogott nemzeti érdeket elégítenek ki. Ugyancsak nemzeti szempontból, de abszolút igazságaival is nagyszerű fejezet szól a múlt század második felének szellemi áramlatairól. A materializmust fényes logikával vezeti a növendékben ad abszurdum, a szocializmusnak rámutat romboló hatására s arra, hogy nálunk épen a nemzeti konzervativizmus gyengült meg, a «civis Romanus sum» veszett ki a legnehezebb időkben, mikor a külföldön elenyésző az internacionalisták száma. De épen ilyen elevenen tapint a magyar naturalizmus gyöngéire is — Jókait Bródyval, Keményt Móricz-cal, Aranyt Adyval, Gárdonyit és Mikszáthot Szomaházyval, Szigligetit Szomoroyval, Madáchot Molnár Ferenczel állítva szembe... Se non è vero...

Meg kell még mondanom azt is, hogy Borbélynak eredeti, egyéni megállapításai között nagyon sok találó, helyes észrevétele, éles megfigyelése, gondos ítélete és sok érdekes nézete van. Ha még hozzáteszem a költőiség iránt való nagy lelkesedését, (amely csak Vörösmartyval szemben hiányos) és legtöbbször finom esztétikai ízlését (amely csak Széchenyinél bicsaklik meg), azt hiszem, helyes képet adtam érdemes munkájáról, amelynek befejező kötetét érthetőj érdeklődéssel várjuk.

GÁLOS REZSŐ.

Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel és térképpel ellátta Pais Dezső. Napkelet Könyvtára 14. Budapest, 1926. K. 8-r. 152 lap.

A nyelvtudomány s a történeti kutatás ismét új lendületet adott östörténeti kérdéseink fejtegetésének. Régi megállapítások részben vagy egészben módosultak, új szempontok, új módszerek új eredményeket hoztak fölszínre s ékes tanubizonyoságot tesznek a tudományos kutatás folytonosságáról. Legrégibb történeti emlékeink, krónikáink s velük a magyar östörténet egésze annyira új világításban tűnik fel, hogy a szakkörökön túl a nagyközönség érdeklődését is e kérdések felé fordította. Ennek tapasztalata bírta rá a Magyar Irodalmi Társaságot, hogy legtöbb vitát állott krónikánkat, Anonymust, új fordításban bocsássa a nagyközönség rendelkezésére. Legrégibb fordításai Lethenyi János *Anonymusa* 1790, és Mándy István *Magyar Sunádjá* 1799 rég elavultak s a forgalomból is kivesztek; Szabó Károly fordítása 1860 újabb kiadást is látott, de mind a történeti, mind a nyelvi kritika szempontjából teljesen idejét múlta. Az új fordítás hasznosítja mindazokat az eredményeket, melyeket a nyelvészet (Gombocz, Melich, Németh Gyula) s a történet-tudomány (Hóman, Jakubovich, Zichy I.) e téren elért és feltárt.

Előadásában Pais Dezső nem régieskedik, nem ragaszkodik elvszerű szigorúsággal a latin szöveg szavaihoz, hanem símán olvasható, mai magyarsággal tolmácsolja a ma olvasóközönségének P. mester magyarul elgondolt, de latinul kifejezett igéit, s a legszorosabb tartalmi hűséggel igyekezett könnyebbé tenni a középkori barát nehézkes, bizonyos külső kifejezésformákhoz kötött szövegét. Nem mondom, hogy a szakember, aki az eredetit olvassa nem nélkülözi néha az ódontság zamatját, de a nagyközönség szempontjából, a fordító eljárását csak helyeselni lehet. Irodalomtörténeti tekintetben ez új fordítás mindenestre hozzáférhetőbbé teszi Anonymos tartalmát is a tanuló ifjúság s a kezdő mondanakutatók számára. Mai ejtésben olvassuk Anonymus személy- és helyneveit is a szövegben, de a hozzá függesztett jegyzetekben megtaláljuk az eredeti latin szöveg írásában. E jegyzetek magukban foglalják az utóbbi évek névkutatásának javát, melyben Pais Dezsőnek magának is igen nagy része van; sajnálható, hogy a könyv kiszabott terjedelme nem engedte meg az irodalmi utalásokat, melyeknek a szakember igen nagy hasznát vette volna.

Nagyon szemléletes Pais Dezső Anonymus-térképe, amelyen világosan szembevetünk, mit ismert a Gesta írója akár személyes tapasztalásból, akár a hagyomány közvetítéséből, és kéri a két nagy fehér terület délnyugaton és keleten meg-délkeleten, melyre a szövegben adat nincsen. A bevezetés tömött

rövidséggel előadja mindazt, amit ma az Anonymus-kérdésben tudni illik: a szerző személyéről, műve koráról és körülményeiről, műfajáról, hiteléről, forrásairól; nem mulasztja el annak nyomatékos felemlítését sem, hogy Anonymusban a tudóssal a szépíró is párosul, s hogy művében nemcsak a mult hagyományának s a mondák törmelékeinek nyomait találjuk, hanem az alkotó írónak munkáját is. A *Magyar Anonymus* a maga nemében irodalmi eseménynek mondható s kívánatos volna, ha a Napkelet Könyvtár legköltőibb krónikáinkat, a hagyományhoz hívebb *Képes Krónika* szövegét is ily módon ajánlaná fel közönségünknek.

TOLNAI VILMOS.

Szinnyei Ferenc: A regény. (A belső világ rajza a regényben.) Ért. a ny.- és széptud. köréből. XXIX. k. 8. sz. Bpest, M. T. Akadémia 1926. 108 l.

A dráma és a regény korunknak kétségtelenül legkedveltebb műfajai, s érdekes jelenség, hogy a dráma elméletének gazdag irodalma van, a regényhez azonban felette kevesen szólottak hozzá. Az utolsó negyedszázadban egyetlen számottevő dolgozatot sem olvastunk erről a tárgyról. Szinnyei, a magyar regényirodalom lelkes kutatója, most evvel a terjedelmes értekezésével iparkodik ezt a hiányt pótolni. Dolgozatában nem öleli fel a regénnyel kapcsolatos kérdéseket mind, csak egy nézőponból világítja meg tárgyát: hogyan rajzolja a regényíró az ember belső világát.

Az emberi lélek rajzát tartván a regény főfeladatának, ezt a problémát a maga teljességében iparkodik kimeríteni. A belső világ rajzát a jellemzésre és a lélekrajzra különíti el, s így értekezése két nagy fejezetre oszlik. Mindkettő az említett lélekábrázolások meghatározásával kezdődik. A jellemzés ismertető jegyét a befejezettségben jelöli meg, a lélekrajzét a befejezetlenségben mozgásban. Mind a kettő lehet elbeszélő és drámai. Az elbeszélő lélekrajz keretén belül elemzi a háromféle lelki működés (gondolkodás, érzelem, akarat) ábrázolásának módjait, a drámai lélekrajzról szólásban azt világítja meg, hogy a regényalakok párbeszédei hogyan tárják fel a lelkükben lepergő folyamatokat. A fejezetet a különböző pszichikai folyamatok és a rendellenes lelki működések ábrázolása módjainak ismertetése egészíti ki s befejezésül a szemléltetés nyelvbéli eszközeiről számol be, amelyek a valóságos lélekrajzot lehetővé teszik.

Az értekezés második fele a jellemzéssel foglalkozik. Az elbeszélő jellemzésről szóló szakasz sorra elemzi azokat a módokat, ahogyan a regény alakjainak testi, lelki tulajdonságait, életmódját és tetteit rajzolja, a drámai jellemzést fejtegető rész pedig a párbeszédekben való jellemzést világítja meg. Az értekezést a jellemzés nyelvbéli előadásának ismertetése és ügyes összefoglalás rekeszti be.

Szinnyei Ferenc e dolgozatának legnagyobb érdeme a modern pszichológiai kutatások eredményeinek sikeres értékesítése és fejtegetéseinek szigorú logikája, ami induktív eljárásának ellenőrzését mindenütt felette megkönnyíti. Rászolgál elismerésünkre gondosan és ügyesen megválogatott idézeteivel is, amelyekkel állításait illusztrálja.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Dr. Hajnóczy Iván: Katona József Kecskeméten. Dr. Horváth János egyetemi tanár előszavával. Kecskemét, Petőfi könyvny. 1926. 8-r. 61 l.

Katona-irodalmunk elég gazdag ugyan, de épen tárgyánál fogva — mert egy misztikus összetételű nagy lélekről van szó — hiányos is. E súlyos egyéniség életének és működésének vizsgálatánál lépten-nyomon akadunk nem ismert vagy nem kellően ismert, sőt félreismert területre is. Ezeken a hiányokon akar és részben tud is segíteni Hajnóczy.

A városában — mert ő Kecskeméten lakik — rendelkezésére álló forrásokból «helyesbíteni» akar, de a források gondos átvizsgálásánál eddig nem is érintett adatokra bukkan. A *Jeruzsálem pusztulása* verses töredékét találta meg a Miletz-gyűjteményben s azt az elfogadható feltevést fűzi hozzá, hogy a szerző a kolozsvári pályázatra akarta «alkalmassá tenni» a darabját.

Megvilágítja Hajnóczy a költő családi viszonyait, születési évét, iskolázatásának körülményeit, megbízható, pontos adatokkal. Ugyancsak a lelkiismeretes időmeghatározás teszi értékessé azt a részt, amely Katona pesti tartózkodásáról és hazatérésének körülményeiről szól. Meghatározza a *Bánk bán* megjelenésének idejét is, mégpedig napnyi pontossággal. «Novemberi Vásárkor megjelen Bánk-Bán» — mondja Trattner kiadó hirdetése, s úgy látszik, be is váltotta ígéretét, mert tudjuk, hogy a Hazai és Külföldi Tudósítások 1820. nov. 18.-i száma már néhány szóban ismerteti. Tehát elfogadhatjuk az 1820. nov. 15.-i dátumot, ekkor volt ugyanis az a bizonyos vásár.

Katona «életkörülményeinek és életirányításának vizsgálata» azonban más eredményre juttatja, mint várnók. Mintha nem értené meg Katona lelke ütemét, szíve vérést; ezt a hatalmas-tűzű lelket a nyárspolgári élet sívár világába igyekszik elskatulyázni. Itt téved Hajnóczy. Igaz, hogy Katona *Ziska* c. drámája (1813.) előszavában búcsút akart mondani a színműírásnak — de csak akart, mert ugyanabban az előszóban maga Katona mondja: «csak nagyobb Adósságba vertem magamat — oly adósságba, mellyet büszke érzéseimből semi idő ki nem olthat». Hajnóczynak is el kell ismernie, hogy «Katona módot talál színműírói tevékenységének a folytatására és ebben ki is tart 1815-ig, mikor a szintársulat Pestről végleg távozik». Ekkor meg a Döbrentei pályázat ösztönzi. Úgy látszik tehát, hogy annál az 1813.-i lemondásfélénél sokkal erősebb volt a költői ihlete, amely erősen buzogott benne még később is, akarata ellenére is. Nem olyan könnyű volt az a lemondás, volt bizony abban a megalkuvásban keserűség is, amelyet mind a ki nem elégített dicsőségvágy, mind az egyoldalú, viszonzatlan szerelmek okozhattak.

Egészen természetesnek találja Hajnóczy Katonának az ügyvédi pályához való ragaszkodását és a hivatal után való törekvését is. Mi nem találjuk annak. Nem hisszük, hogy ebben a törekvésében «költői és drámaírói pályáját mintha csak ifjúkori toglalkozásnak tekintette volna, amelyet talán le akart zárni». Hogy «erre mutatna költeményeinek összegyűjtése 1818-ban»? Aligha. Sőt inkább arra, hogy azzal is be akarta mutatni magát a közönségnek, az íróvilágnak. Katonánál a gondolatok kemény burkolatán csak nehezen, töredeztve tűnik elő a líra; líraisága oly mélyről fakad, hogy

sokat veszít erejéből, mire felszínre kerül, de érezzük, hogy ott belül a forrongó indulatok kohójában van a forrása.

Igy Katona emlékezetes értekezését is más szempontból ítélhetjük meg; nem annak az «indokolása», hogy «miért hagyja el a dráma teréb», hanem annak a megokolása, hogy miért nem érte el *Bánk bán*-ja azt a sikert, amelyet megérdemelt volna; feljajdulás tehát azért a nagy igazságtalansáért, amely remekművét és így őt magát is érte. — Ez a vulkanikus erejű poéta az égető igazságok látásával borította néha az alatta állókat — majd komor titokzatossággal vonult vissza.

Nem, nem tudott lemondani Katona a halhatatlanság reményéről még kecskeméti fiskálissága idejében sem, erre vall történetírói munkássága is. (L. Tud. Gyűjt. IV. kötet 1823. *A kecskeméti pusztákról* c. értekezése bevezetését s még inkább: *Szabados Kecskemét, Alsómagyarország mezővárosa történeteit*. Pest, 1834.) — Korábbi történetírói hajlama bizonyosságára közli Hajnóczy Katonának egy kérvényét 1818-ból, amelyben a tanácstól adatokat kér *Városunknak története*éhez. Megtudjuk Hajnóczytól azt is, hogy a hátrahagyott történeti jegyzeteket a költő atyja igyekezett összeszerkeszteni, rámutat a forrásokra is, amelyekből «szószerinti» kiírással bővítette. Az öreg Katonának ez az igyekezete nem vezetett eredményre, minket azonban óvatosságra int a költő hátrahagyott kézíratos műveinek megítélésében.

Nagy érdeme e munkának a hirhedt «bitang-kassza-ügy» tisztázása. Feloldja ezzel Kecskemét városát is a méltatlanság, a rosszindulat vádja alól, amelyet Katona egyik életrajzírója már-már köztudattá tett. Helyesen mondja Hajnóczy, hogy «az ügyet kizáróan az öreg Katona túlzott érzékenysége és makacs igazságkeresése mérgecsitette el s Miletz egyoldalú előadása vitte így a köztudatba».

A függelékben kronológikus sorrendben közli a Katona-család életrajzi adatait, néhány egykorú verset Katonáról — itt is kiigazítja Hornyik egy tévedését — végül egy 1826-ból való gúnyverset a kecskeméti uri leányokról. Bár nem egészében közli, mégis jellemző Katona legény-életére; már Hornyik jegyzete megemlíti, hogy «Katona József szerzeményének gyanúsított», de mégis azt hiszi, hogy «inkább Széles Józsefé volt». Mindenesetre érdekes itt Hajnóczy közbevetett jegyzete, hogy «Katona állítólagos imádotja: Végh Franciska nincs köztük». — A szerzőség szempontjából ez Katonára vall, vagy legalább is olyan jó barátjára, aki kímélte érzelmeit. Azonban «idegen kéziratban» és «aláíratlanul maradt fenn», ez is meggondolandó, de hogy «e versek szelleme és formája nem vall Katonára», az nem olyan bizonyos. A befejezés talán nem is olyan idegen. Sőt.

Hajnóczy művét köszönettel vesszük, mert tudomásunkat előre vitte, gyarapította.

HEGEDŰS ZOLTÁN.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM

1926.

I.

Alszegehy Zsolt. Jelentősebb irodalomtörténeti munkák. Irodalomtört. 16—32., 160—166. l.

Alszegehy Zsolt. Jelentősebb szépirodalmi alkotások. I. Költők. II. Elbeszélők. III. Színműírók. Irodalomtört. 77—90. l.

Alszegehy Zsolt. Vázlatok. 1925. 146, (2) l. — Ism. P. F. Kath. Szemle 317—318. l. — Csűry Bálint. Pásztorútz 93—94. l. — Pitroff Pál. Irodalomtört. 35—37. l.

Angyal Dávid. Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. 1925 [1926] VIII, 735 l. — Ism. Papp Ferenc. IK. 126—127 l. — Túri Béla. Nemz. Ujs. 130. sz. — Tóth László. 8 Órai Ujs. 74. sz. — ba—i. Ujság 48. sz.

Babits Mihály. Régi magyar versek. P. Napló 65. sz.

Barcsai Károly. Költők, írók, jellemrajza. Beszédek. Győr, 48, (2) l.

Baros Gyula. Philemon és Baucis magyar földön. B. Szemle 202. köt. 61—76. l., különny. 61—76 l.

Borbély István. A magyar irodalom története. II. Kolozsvár. 1925. 409, III. l. — Ism. Gulyás Sándor. Prot. Szemle 108—109. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz. — Farkas Gyula. EPhK. 119—122. l.

Brisits Friqyes. A magyar irodalom szelleme. Élet 213—216. l.

Császárr Elemér. A magyar hun-mondák kérdésének mai állása. Irodalomtört. Füz. 2. 1925. 31. l. — Ism. sz. k. B. Hirl. 120. sz. — Uj Nemz. 60. sz.

Császárr Elemér. A magyar irodalmi kritika története. I. A szabadságharcig. 1925. 409, (2) l. — Ism. Bánhegyi Jób. M. Kultúra 52—53. l. — (Myn.) Szózat 17. sz.

D. J. A zsidókérdés a negyvenes évek irodalmában. Magyarság 138. sz.

Dóczy Jenő. Nemzeties és nemzetietlen irodalom. Magyarság 2, 7. sz.

Eckhardt Sándor. A francia forradalom eszméi Magyarországon. 1924. 222, (2) l. — Ism. Karl Lajos. Bud. Szemle 201. köt. 148—152. l.

Ecsedi István. Az utolsó magyar vándorköltők. Magyarság 144. sz.

Elek Artúr. Az új magyar irodalom egy olasz folyóiratban. Nyugat 169—170. l.

Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján. 1925. N. 8-r. 641 l. — Ism. Zlinszky Aladár. IK. 128—131. l.

F. Z. A magyar irodalom az Úr 1926. évében. Szózat 6. sz.

Gábor Ignác. A magyar ritmus problémája. 1925. 196 l. — Ism. Halász László. Irodalomtört. 94—96. l.

Galamb Sándor. Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. IK. 14—41. l., Irodalomtört. Füzetek 3. sz. 32 l. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 559—561. l. — sz. k. B. Hirl. 120. sz. — Literatura 5. sz.

Gulyás József. Dolgozatok. Sárospatak, 148 l.

Gulyás Pál. Magyar Életrajzi Lexikon. Szinnyei József Magyar Írók Élete és Munkái kiegészítő sorozata. I. köt. 1—4. füz. 1—512 hasáb. — Ism. Zsinka Ferenc. Prot. Szemle 44—45. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz. — Kelemen Lajos. Erd. Irod. Szemle 107—108. l.

György Lajos. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919—1924.) Kolozsvár, 71 l. — Ism. M. N. Napkelet 352—353 l. — Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 406—407. l. — Papp Ferenc. IK. 139. l. — Z. A. Irodalomtört. 172—173. l.

- Hegyaljai Kiss Géza.* A magyar dráma születése. M. Jövő (Miskolc) 1925. 160. sz.
- Hóman Bálint.* A magyar hún-hagyomány és hún-monda. 1925. 106 l.
- *Ism.* — i. B. Szemle 201. köt. 478—480 l.
- Kállay Miklós.* Az új magyar líra. Literatura 5. sz.
- Kozáky István.* A középkori haláltánc keletkezéstörténete. I. EPhK. 90—101. l.
- Kuzmics Ferenc.* A keresztény erkölcs és a szépirodalom. Somogyi Ujs. 1925. 293. sz.
- László Vince.* A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről. Irodalomtört. 1. 152—156. l.
- Magyar irodalmi lexikon.* Főrís Miklós és Tóth András közreműködésével szerkesztette Ványi Ferenc. Átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő I. felkötet 320 l. — *Ism.* M. Hirl. 143. sz.
- Máté Károly.* A magyar önéletírás kezdetei. 1585—1750. Minerva 120—166. l., különnny. 52 l.
- Négyesy László.* A magyar irodalom és költészet fejlődése. 22 l. — Akad. Ért. 1925. 263—279. l.
- Négyesy László.* A magyar kritika hat éve. B. Szemle 201. köt. 459—472. l.
- Osvald Kálmán.* Erdélyi elbeszélők. Nyugat 263—273. l.
- Pintér Jenő* magyar irodalom története. A művelt közönség számára. 2. kiadás. 1926. [1925] 16.-r. 362 l. — *Ism.* Szira Béla. M. Kultúra 164—165. l. — Gulyás Sándor. Prot. Szemle 251—252. l. — Perényi József. M. Művelődés 50. l. — Vidor Marcel. M. Család 38. l. — V—ő. B. Hirl. 52. sz. György Lajos. Pásztorház 69. l. — Literatura 2. sz. — P. G. P. Napló 20. sz. — B. A. Magyarság 31. sz. — K. Gy. Élet 119. l. — Myn. Szózat 7. sz. — v. r. 8 Órai Ujs. 12. sz. — Kovács Dezső. Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közl. 224—225. l. — k. h. Néptanítók Lapja 3—4. sz. — V. R. Nemz. Ujs. 7. sz.
- Pukánszky Béla.* A magyarországi német irodalom története 607 l. — *Ism.* Dóczy Jenő. Magyarság 128. sz.
- Rákosi Jenő.* A tragikum. Kultúra és Tudomány 51. sz. 1925. 170 l. — *Ism.* Szemere Sámuel. P. Lloyd 12. esti sz. — F. Z. Szózat 5. sz. — Kürti Pál. Nyugat 70—72. l.
- Sebestyén Gyula.* Gesta Hungarorum, a magyar hősmondák öt könyve. I. Öshiedelmek 121 l. II. Ménrót 222 l. V. Emese álma 542 l. — *Ism.* Szekfü Gyula. Napkelet 255—257. l.
- Szabolcsi Bence.* Egy XVIII. századi nagyenyedi kézirat irodalomtörténeti adalékai. IK. 114—121. l.
- Sziklay Ferenc.* A felvidéki magyar irodalom fejlődése az elszakítás óta. Nemz. Ujs. 1. sz.
- Szilárd Leó.* Szent László a magyar nyelvű énekköltészetben. A pécsi m. kir. áll. reáliskola 1925/26 tanévi értesítője. 3—20. l.
- Szinnyei Ferenc.* Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. I. köt. 1925. 292 l., II. köt. 370 l. — *Ism.* Kéky Lajos. Napkelet 269—271. l. — Baros Gyula. Prot. Szemle 96—97. l. — P. Lloyd 12. esti sz. — i. u. o. 47. esti sz. — U. o. 103. esti sz. — Zs. Élet. 79—80. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz. — Kristóf György. Erd. Irod. Szemle 95—96. l. — Myn. Szózat 58. sz. — Zsigmond Ferenc. IK. 134—137. l. — Koszó János. EPhK. 122—124. l.
- Szinnyei Ferenc.* A regény. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XXIV. 9. sz. 108 l. — Kivonatossan Akad. Ért. 1925. 367—368 l.
- Szinnyei József.* A Halotti Beszéd hang- és alaktana. I. M. Nyelv 157—170. l.
- Szita Gyula.* A magyar irodalom. M. Jövő. (Miskolc.) 7. sz.
- Thier László.* Egy 18. századbeli soproni jezsuita színdarab. Sopronvármegye 1925. 231. sz.
- Tímár Kálmán.* Adalékok kodexeink forrásaihoz. I. IK. 42—53. l.
- Tóth János.* A Ráday-kódex. IK. 106—112. l.

Turóczi-Trostler, Josef. Die ungarische Literatur vor dem Ausland. P. Lloyd 47. esti sz.

Váth János. Irodalmi alkotások és rezdülések. Vasárnap 145—146. l.

Váth János. A magyar irodalom jubileumos évetéi. Vasárnap 85—86. l.

Verő György. A Népszínház Budapest színi életében. 1925. 340 l. — Ism. B. B. Irodalomtört. 37. l.

Zlinszky Aladár. Érzelemkifejezés a lírában. M. Nyelv. 12—14. l.

Zolnai Béla. Magyar janzenisták. Különny. a Minerva III. és IV. évf.-ból. 95 l. — Ism. Pukánszky Béla. Prot. Szemle 387—388. l. — Nemz. Ujs. 87. sz.

II. Egyes írók.

Ady Endre. 1. Auf dem Flammenwagen der Lieder. Ford. Hetényi Heidelberg Albert. 124, (4) l. — Ism. Szegedi István. Prot. Szemle 409—410. l. — Literatura 4. sz. — Ujság 60. sz. — 2. Choix de Poésis, traduit par A. Térey. Paris. Jouve & Cie. 56 l. — Ism. Gachot, François. Nyugat 938—939. l. — Literatura 5. sz.

Ady-Muzeum. I—II. köt. Szerk. Dóczy Jenő és Földessy Gyula. 1925, 1926. N. 8-r. 183, 220 l. — Ism. thj. Napkelet 160—163. l. — ky—s. B. Szemle. 202. köt. 464—474. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz. — Kocsis Lénárd. IK. 139—141. l.

Balogh József. Az ugar szó Aranynál. M. Nyelv 125—126. l.

Diószeghy Miklós. Beszélgetés Csinszkával Adyról, Márflyról és egy csucsai estéről. M. Hirl. 143. sz.

Gulyás Pál. Ady Endre élete és munkái, bibliográfiai tanulmány. 1925. 16-r. 160 l. — Ism. Molnár Antal. Nyugat 275—276. l. — thj. Napkelet 164. l. — Literatura 1. sz. — Zlinszky Aladár. Orsz. Középisk. Tanár-egyesületi Közl. 227—228. l.

Komlós Aladár. Ady Endre. Nyugat 97—110. l.

Molnár Antal. Ady verseinek megzenésítése. Nyugat 275—276. l.

Petri Mór. Ady és Kölcsey. Szózat 17. sz.

Párkányi Norbert. Ady versek. 128 l. — Ism. thj. Napkelet 164—165. l. — ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l. — i. P. Lloyd 1. esti sz. — Az Est 9. sz.

Révész Béla. Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről. Kiegészített második kiadás. 1925. N. 8-r. 202 l. — Ism. ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l. — Az Est 9. sz. — Nyigri Imre. Népszava. 47. sz.

Révész Béla. Ady tragédiája. I—II. k. N. 8-r. 192, 192 l. — Ism. Ignotus. Nyugat 951—956. l. — ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l. — Literatura 5. sz. — Tóth Árpád. P. Napló 98. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló 135. sz. — P. Lloyd 103. esti sz. — e. a. Ujság 139. sz. — Sz. L. Az Est 136. sz. — M. D. Népszava 135. sz.

Tolnai Vilmos. Magyar Ugar, magyar Parlag. M. Nyelv 50—52. l.

v. i. Romain Rolland Adyról. Literatura 2. sz.

Vass László. Ady emlékezés. Tiszántúli Hirl. 20. sz.

Zulawszki Andor, ifj. Írás Adyról. (1924.) kis 8-r. 160 l. — Ism. ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l.

Zulawszki Andor, ifj. Petőfi—Ady. 1925. 16-r. 106 l. — Ism. ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l. — Aliquis. Ország-Világ 2. sz.

Milyen volt Ady Endre utolsó karácsonya. Esti Kurir 3. sz.

Ányos. Horváth Konstantin. Ki irta az »Im arcunkra borulunk« mise-éneket? IK. 102—103. l.

Apáczai Csere. Neményi Imre. Apáczai Csere János. É. n. [1925.] 180 l. — Ism. Halász László. Irodalomtört. 170—171. l.

Áprily Lajos. Kiss Ernő. Áprily Lajos. Pásztortűz 170—171. l.

Arany János. Balogh József. Az ugar szó Aranynál. M. Nyelv 125—126. l.

Császár Elemér. Arany János képzelete. I. IK. 54—67. l.

Gálos Magda. Arany Toldijának egyik forrása. EPhK. 167—168. l.

Hajnóczy Iván. A Buda Halálának forrásaihoz. Irodalomtört. 158. l.

Mitrovics Gyula. Arany János esztétikája. Debrecen. 1925. 28 l. — Ism. Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 93—95. l. — Halász László. Irodalomtört. 174. l.

- Négyesy László.* Metrikai megfigyelések Aranyánál. IK. 1—13. l.
Tolnai Vilmos. Attila és Buda testvérsége. EPhK. 102—104. l.
- Babits Mihály.** 1. Sziget és tenger 1925. 100 l. — *Ism. r. r. Uj Nemz.* 2. sz. — 2. Das Gartenhaus. Ford. Klein I. Stefan. Berlin. 460 l. — *Ism. Schöpflin Aladár.* Nyugat 168—169. l. — *M. D. Népszava* 80. sz.
- Bácsföldi.** Az élet strófái. 1925. 244 l. — *Ism. Magyarország* 60. sz.
- Baksay Sándor.** *Zs. L.* Baksay Sándor emlékezete. A kunszentmiklósi ref. reálgimnázium értesítője az 1925/26. isk. évről 2—15. l.
- Balázs Győző.** Lelkem hárfáján. Miskolc. 1925. — *Ism. B. A. Magyarország* 66. sz. — *s-s. Kálv. Szemle* 3. sz. — *Sárospataki Ifj. Lapok.* 169. l. — *Debreczeni Prot. Lap.* 7. sz.
- Balogh Endre.** 1. Hajótöröttek. Kolozsvár. 1922. 139 l. — *Ism. Kéky Lajos. B. Szemle* 201. köt. 311—320. l. — 2. Mesét írok neked... Pásztortűz Könyvtár 4. sz. Kolozsvár. 1925. 119 l. — *Ism. Farkas Gyula. Napkelet.* 474—478. l. — *Kéky Lajos. Prot. Szemle* 324—329. l. — *Kiss Ernő Pásztortűz* 118. l. — *Ábisztray Gyula. Nemz. Ujs.* 98. sz.
- György Lajos.* Balogh Endre emlékezete. Kolozsvár. 1925. 36 l. — *Ism. H. L. Irodalomtört.* 173. l.
- Balogh István.** Hó-fa. 112 l. — *Ism. Vajthó László. Napkelet* 464—467. l.
- Bánffy Miklós gróf** l. **Kishán Miklós.**
- Bányai Kornél.** Örök arc. 1925. 88 l. — *Ism. Vajthó László. Napkelet* 464—467. l.
- Barabás Miklós, Árkosi.** Lángok és tüzek. Nagy-Enyed. — *Ism. (k. e.) Pásztortűz* 286. l.
- Bárd Miklós.** Ujabb költeményei. 1925. 148 l. — *Ism. Szegedi István. Prot. Szemle* 149—150. l. — *Szász Károly. B. Hirl.* 22. sz. — *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Szózat* 60. sz. — *Dunántúl (Pécs)* 1. sz.
- Bárd Oszkár.** A taposó malom. Komédia négy képbén. Berlin. 1925. 16-r. 139 l. — *Ism. Nemz. Ujs.* 98. sz.
- Bársony István.** *Színnyei Ferenc.* A hetvenéves Bársony István. Napkelet 85—86. l.
- Barthos Tivadar.** Örökzöld. 173, (2) l. — *Ism. Bibó Lajos. Nemz. Ujs.* 135. sz. — *sz. k. B. Hirl.* 143. sz.
- Bartók József.** 1. Piros rózsák. 1925. 278, (2) l. — *Ism. Schöpflin Aladár. Nyugat* 838—839. l. — *h + e. Kelet Népe* 29. l. — *Tolnai Vilmos. Napkelet* 159—160. l. — *Szász Károly. B. Hirl.* 50. sz. — *P. Lloyd* 12. esti sz. — *P. Élet* 151—152. l. — *r. r. Uj Nemz.* 81. sz. — *Myn. Szózat* 29. sz. — 2. Zsuzsi. Színmű 1 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1926. ápr. 30-án.
- Bayer József.** *Császár Elemér.* Bayer József emlékezete. *B. Szemle* 201. köt. 49—78, 211—235. l. és önállóan, *M. T. Akad. emlékbeszédek.* XIX. 7. 57. l.
- Benes Klára.** Tavasz vihar. Regény. 183 l. — *Ism. P. Lloyd* 80. esti sz.
- Benda Jenő.** Hajtóvadászat egy férfira. 1925. 160 l. — *Ism. Literatura* 2. sz. — *Világ* 6. sz.
- Beöthy Zsolt.** *Négyesy László.* Beöthy Zsolt emlékezete. *Olcsó Könyvtár* 2080. sz. — *Ism. Turóczy Tröstler, Josef. P. Lloyd* 92. esti sz.
- Berde Mária, R.** Vizen hold. Kolozsvár. 1923. 59 l. — *Ism. Kéky Lajos. B. Szemle* 201. köt. 311—320. l. — 2. Haláltánc. 1924. 262 l. — *Ism. Kéky Lajos. B. Szemle* 201. köt. 311—320. l.
- Berzsenyi Dániel.** *Csák Árpád.* Berzsenyi Dániel egy ismeretlen kézírata. *Zalamegyei Ujs.* 1925. 293. sz.
- Dóczy Jenő.* A Berzsenyiek sorsa. *Magyarország* 104. sz.
- Gálos Rezső.* Berzsenyi «A Magyarokhoz» című ódájának kialakulása. *IK.* 70—75. l.
- Halász Gábor.* Berzsenyi lelkivilága. *Symposion* II. f. 77—107. l.
- Kristóf György.* A Berzsenyi nagysága. *Pásztortűz* 194—196. l.
- Migray József.* Berzsenyi Dániel és kora. *Népszava* 104. sz.
- Osz Iván.* Berzsenyi Dániel. *Élet* 190. l.

- Szász Károly*. Berzsenyi. Születése másfél százados évfordulóján. B. Hirl. 102. sz.
- Vargha Damján*. Berzsenyi Dániel szülőházában. Dunántúl. (Pécs.) 109. sz.
- Bethlen Margit, gróf.** A boldog sziget Istene és egyéb elbeszélések. (Napkelet Könyvtára 9. sz.) — *Ism. Szinnyi Ferenc*. Napkelet 153—154. l. — *Muraközy Gyula*. Prot. Szemle 260—261. l.
- Bibó Lajos.** *Kállay Miklós*. Négy új magyar drámaíró. *Literatura* 3. sz.
- Birinyi József.** Tavaszi lángok. — *Ism. Baros Gyula*. Napkelet 478—479. l. — B. A. Magyarság 66. sz.
- Bíró Lajos.** 1. Házasság. 178 l. — *Ism. Literatura* 4. sz. — K. S. P. Lloyd 59 esti sz. — Világ 64. sz. — 2. Toinette vagy Dubarry grófné a XX. században 191 l. — *Ism. Kovács Géza*. M. Kultúra 165. l. — *Literatura* 1. sz. — r. r. Uj Nemz. 48. sz.
- Bodás János.** Uj titkok előtt. Versek. Pápa. 79, (1) l. — *Ism. Zs. Élet* 190—191. l.
- Bodor Aladár.** Töredelem. 1925. 100, (4) l. — *Ism. Rédey Tivadar*. Napkelet 271—273. l.
- Bodrogi Gusztáv** versei. — *Ism. Baros Gyula*. Napkelet 478—479. l.
- Bodrogközy Zoltán.** Márványasszony. 108, (2) l. — *Ism. Uj. Nemz.* 93. sz. — *Nemz. Ujs.* 93. sz.
- Bókay János, ifj.** Mario. 1925. 156 l. — *Ism. Szinnyi Ferenc* Napkelet 350—351. l. — B. B. Irodalomtört. 93. l.
- Bónyi Adorján.** Jó madár. 1925. 131 l. — *Ism. Lőrinczy György*, Prot. Szemle 199—200. l. — r. r. Uj Nemz. 42. sz. — *Nagy Lajos*. Nyugat 73—74. l. — B. B. Irodalomtört. 35. l.
- Bús-Fekete László.** Csuda Mihály szerencséje. Énekes bohózat 3 felvonásban, előjátékkal. Bemutatta a Magyar Színház 1926 máj. 22-én.
- Buzáth Anna, V.** Óceán. Eger. 95 l. — *Ism. Szarka Géza*. Napkelet 369 l. — Nil. Lira 52. l. — *Literatura* 3. sz.
- Csaba Jenő.** Felkelő napok. — *Ism. Szinnyi Ferenc*. Napkelet 556—557. l. — m. j. Magyarság 60. sz. — Cs. K. Szegedi Napló 121. sz.
- Császár Sámuel, Szeremlei.** Szeremlei Sámuel önéletrajzából. Prot. Szemle 135—146 l.
- Csengey Gusztáv.** *Körakó Béla*. A költő halálára. Reggeli Hirlap (Miskolc.) 1925. 156. sz.
- Csermely Gyula.** 1. Ami két Miatyánk között van. — *Ism. Literatura* 3. sz. — 2. Bakunin professor könyve. 332 l. — *Ism. Literatura* 3. sz.
- Csokonai.** *Csobai László*. Csokonai Vitéz Mihály. Tiszántuli Hirl. 1925. 262. sz.
- Gulyás József.* Csokonai és diákjai. Sárospataki Ifj. Lapok 147—149. l.
- Gulyás József.* Csokonai néhány versének latin forrásáról. IK. 121—123 l.
- Csokor.* Miskolci antológia. Hajdu Béla és Bak János szerkesztette. Miskolc. 183 l. — *Ism. Dr. H. A. Miskolci Napló* 131. sz.
- Czuczor Gergely.** *Zoltvány Irén*. Czuczor Gergely ismeretlen költeményei. Irodalomtört. 65—71. l.
- Dalmady Győző. D. Ö.** Dalmady Győző versei idegen nyelven. Irodalomtört. 14—15. l.
- Darkó István.** Zuzmara. Berlin. 186, (2) l. — *Ism. Tamás Lajos*. Pász-tortüz 262. l.
- Dávid Margit, G.** A szerelmek városa. 1925. 160 l. — *Ism. Literatura* 2. sz. — Ujság 26. sz.
- Demké Gyula.** Koldusa a szíveknek. — *Ism. B. A. Magyarság* 66. sz.
- Dénes Gizella.** Két fehér galamb. Regény Szt. László király korából. 1925. 142 l. — *Ism. Brisits Frigyes*. Napkelet 261—262. l. — B. Hirl. 81. sz. — Uj Nemz. 42. sz. — *Nemz. Ujs.* 36. sz. — *Szinnyi Ferenc*. Kath. Szemle 318—319. l. — B. Magyarság 78. sz.
- Dessewffy József.** Gróf Dessewffy József levele báró Vay Miklós tábornokhoz. Közli: Harsányi István. IK. 75—76. l.

- Dévény Jenő.** Csöndes bécsi muzsika. Wien. 103 l. — *Ism. Literatura* 3. sz.
- Drasche-Lázár Alfréd.** Tegnap és Ma. — *Ism. h + e. Kelet Népe* 29. l.
- Gulyás Sándor. Napkelet 472—473. l. — *P. Lloyd* 92. esti sz. — *Világ* 6. sz. — *Nemz. Ujs.* 13. sz.
- Draskóczy Ilma. I.** Lélekregés. Temesvár 1925. — *Ism. Vasárnap* 97. l.
- Dugonics András.** *Czimer Károly.* Dugonics a vakációban. *Szegedi Napló* 76., 81., 87. sz.
- Egri Viktor.** Pierre találkozása. Berlin. 1925. 103, (1) l. — *Ism. r. r. Uj Nemz.* 81. sz. — *L. Irodalomtört.* 35. l.
- Elek Artur.** *Révész Béla.* Elek Artur. *Nyugat* 481—482. l.
- Eörsi Jula.** Áldott vidéken. — *Ism. Nemz. Ujs.* 98. sz.
- Eötvös József.** *Kornis Gyula.* Báró Eötvös József és az állampolgári nevelés. *Néptanítók Lapja* 9—10. sz.
- Erdélyi Almanach.* Szerk. György Lajos. 1925. 272 l. — *Ism. k. l. B. Szemle* 201. köt. 156—160. l.
- Erdély lelke.* Gyűjtemény élő erdélyi novellisták műveiből. Összeállította és előszóval ellátta Kristóf György. Berlin. 1924. 149 l. — *Ism. Kéky Lajos. B. Szemle* 201. köt. 311—320. l.
- Erdélyi történetek.* Benedek Elek előszavával. 1925. 240 l. — *Ism. Kéky Lajos. Prot. Szemle* 50—53. l. — u. a. *B. Szemle* 201. köt. 311—320. l. — *P. Élet* 40. l.
- Erdős Renée.** Báró Herzfeld Clarisz. 362 l. — *Ism. j. l. P. Napló* 94. sz. — *A—S. Magyarság* 115. sz. — *r. r. Uj Nemz.* 116. sz. — *Magyarorsz.* 76. sz. — *D. J. Az Est* 86. sz. — Kállay Miklós. *Nemz. Ujs.* 98. sz. — Deák Viktor. *Irodalomtört.* 169—170. l.
- Balassa József.* Erdős Renée csodálatos élete. *Literatura* 4. sz.
- Falu Tamás.** A kicsinyesek. Berlin. 123 l. — *Ism. Vajthó László. Napkelet.* 351—352. l. — Karácsony Sándor. *Prot. Szemle* 123. l. — Tamás Lajos. *Pásztortűz.* 262. l. — *Literatura* 5. sz. — Turóczy Trostler, Josef. *P. Lloyd* 70. esti sz.
- Fáth Imre.** Boszorkánymese. — *Ism. v. a. Ujság* 68. sz.
- Fekete Miklós és V. Filep Andor.** Ifjú lelkek. Kolozsvár. — *Ism. Jakab Géza. Pásztortűz* 168. l.
- Fenyő László.** Elvesztett évek. Versek. 94 l. — *Ism. Komlós Aladár. Nyugat* 939—940. l. — *P. Lloyd* 80. esti sz. — Zsolt Béla. *Világ* 86. sz.
- Ferenczy Ferenc.** Mimikri. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Kamara Színház 1926 márc. 13-án.
- Filep Andor, V. l. Fekete Miklós.**
- Finta Sándor.** 1. Robinson szigetén. Szombathely. 1925. 96 l. — *Ism. Baros Gyula. Napkelet* 478—479. l. — *Magyarság* 60. sz. — *L. Irodalomtört.* 92. l. — 2. Szenvedés. Szombathely. 1925. 100 l. — *Ism. — sz. — ó. Irodalomtört.* 35. l.
- Németh János, Bárdosi.** Finta Sándor arcához. Vasvármegye. 1925. 293. sz.
- Fodor László.** Dr. Szabó Juci. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Magyar Színház 1926 jan. 12-én.
- Kállay Miklós.* Négy új magyar drámaíró. *Literatura* 3. sz.
- Forbáth Sándor.** Vidéki örökség. 1925. 94, (2) l. — *Ism. Körösparti. Irodalomtört.* 33—34. l.
- Forró Pál.** Az asszony, aki szeretni akart. 262 l. — *Ism. Világ* 69. sz.
- Fóthy Ernő.** Cirkusz. Novellák. — *Ism. Szinnyei Ferenc. Napkelet* 263—264. l.
- Földes Sándor.** Én öltelek meg. Novellák. Komárom. 94 l. — *Ism. Literatura* 5. sz. — *T. Népszava* 84. sz. — *K—s. Nemz. Ujs.* 104. sz.
- Földi Mihály.** Valakit szeretni kell. 1925. 207, (1) l. — *Ism. Szinnyei Ferenc. Napkelet* 358—359. l. — *B. Gy. Prot. Szemle* 57. l. — *B. B. Irodalomtört.* 92—93. l.
- Ádám Zsuzsa.* Földi Mihály. *Nyugat* 536—546. l.
- Fülöp József.** Vergődik, lázad az lelkem. — *Ism. B. A. Magyarság* 66. sz.
- Gárdonyi Géza** munkái. — *Ism. Magyarság* 98. sz. — *B. Hirl.* 109. sz. — Kállay Miklós. *Nemz. Ujs.* 109. sz. — *A kapitány.* (4), 214 l. — *Ism. Kállay Miklós. Nemz. Ujs.* 104. sz.

Gárdonyi Géza ismeretlen levelei néhai Répássy János volt irodalmi professzorához. B. Hirl. 36. sz.

Gárdonyi ismeretlen fiatalkori leveleiből. Közli Csatkai Endre. P. Hirl. 2. sz.

Benkóczy Emil. Gárdonyi Géza egri diáksága. Nemz. Ujs. 56. sz.

Cserépvári Lajos. A diadalmas Gárdonyi. Tanítók Szövetsége 10. sz.

Csoór Gáspár. Gárdonyi-relikviák. P. Hirl. 76., 81., 87., 93., 99., 104., 109., 115., 131., 137., 143. sz.

F. S. Gárdonyi Gézának sem volt szerencséje «A bor» huszonöt év előtti kritikusával. Magyarország 93. sz.

Gárdonyi József. Hogyan íródott az «Isten rabjai»? P. Hirl. 125. sz.

Gopcsa László. Gárdonyi és Brassai. Néptanítók Lapja 15—16. sz.

Kozma Imre. Gárdonyi Géza. A Falu 3. sz.

L—a. Gárdonyi népszerűségének titka. Magyarország 130. sz.

Szabolcska László. Gárdonyi Géza élete és költészete. Temesvár 1926.

(1925.) 133 l. — *Ism. Kéky Lajos.* Prot. Szemle 254—256. l. — —nt. Páztortűz 24. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz.

Tóth Kálmán. Az ábrányi remete. Miskolci Napló 86. sz.

Várdai Béla. Gárdonyi Géza hátrahagyott művei. Kath. Szemle. 2. sz.

Gárdonyi Géza elbeszélő irodalmunk egyik legnagyobb klasszikusa. B. Hirl. 98. sz.

Gáspár Jenő. A kék sziget. 1925. 182 l. — *Ism. — b—r.* Napkelet 81. l. — m. j. Magyarország 2. sz.

Gellért Lajos. Írás az emberről, aki mindenképen boldog akar lenni. Szép Ernő bevezetésével. 154 l. — *Ism. Karinthy Frigyes* Nyugat 663—664. l.

— *P. Lloyd* 47. esti sz. — *Világ* 35. sz. — *K. Nemz. Ujs.* 60. sz.

Gellért Oszkár. Velem vagytok. — *Ism. — i — r.* P. Lloyd 124. esti sz. — *Zsolt Béla.* Világ 86. sz.

Babits Mihály. Jegyzetek Gellért Oszkáról. Nyugat 836—838. l.

Gyergyai Albert. Gellért Oszkár. Nyugat 252—262. l.

Gyergyai Albert. Mégegyszer Gellért lírájáról. Nyugat 362—363. l.

Osvát Ernő. Gellért Oszkáról. Nyugat 361. l.

Gergely Sándor. Achrem fickó csudálatos élete. — *Ism. Szegi Pál* Nyugat 457—458. l. — *Világ* 13. sz. — *Migray József.* Népszava 44. sz. — *Esti Kurir.* 15. sz.

Greguss Ágost. *Mitrovics Gyula,* Greguss Ágost és eszthetikája. Prot. Szemle 9—19. l.

Palmer Kálmán. Visszaemlékezések Greguss Ágostra. Nyugat 227—234. l.

Gróh István, Bereznai. 1. Az idealista Perbetei. — *Ism. Dr. G. P.* Magyarország 2. sz. — 2. A két farkas. — *Ism. Dr. G. P.* Magyarország 2. sz.

Gulácsy Irén, Pálffyné. Förfögeteg. Páztortűz Könyvtár 1—2. sz. Kolozsvár. 1925. 248 l. — *Ism. Farkas Gyula.* Napkelet 474—478. l. — *Kéky Lajos.* Prot. Szemle 324—329. l. — *K. Élet* 151. l. — *Bisztray Gyula.* Nemz. Ujs. 93. sz.

Gvadányi József. *Császár Elemér.* Gvadányi, az ember. M. Jövő. (Miskolc.) 1925. 188. sz.

T. G. Gvadányi József emlékezete. A Nemzet. 1925. 29—30. sz.

Gyallay Domokos. Föld népe. Berlin. 1924. 82 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle 201. köt. 311—320. l.

Kiss Ernő. Gyallay Domokos. Páztortűz. 97—100. l.

Gyóni Géza. Ifj. Szőke Sándor, Gyóni Géza. Élet 193—195. l.

György Oszkár. Titkok. 88 l. — *Ism. Literatura* 5. sz.

Gyulai Pál. *Altenburger Gyula,* Gyulai Pál és a magyar irodalmi kritika. A Cél febr. sz.

Angyal Dávid. Gyulai Pál, a kritikus. B. Szemle. 201. köt. 321—332 l.

Bárdos József. Gyulai Pál. Nemzeti Élet 15. sz.

Berzeviczy Albert. Gyulai Pál emléke. B. Szemle 202. köt. 321—325. l.

Bisztray Gyula. Gyulai Pál a kritikáról. Nemz. Ujs. 65. sz.

Bisztray Gyula. A százéves Gyulai. Páztortűz 2—4. l. és Nemz. Ujs. 19. sz.

- Császár Károly.* Gyulai Pál. Erd. Irod. Szemle 1—13. l.
D. J. A százszentendős Gyulai Pál. Magyarság 66. sz.
Dóczy Jenő. Gyulai Pál esztétikája. Magyarság 128. sz.
Ferrum. Akik utolsóknak maradtak. Tiszántúli Hirl. 1925. 290. sz.
F. Z. Gyulai Pál centenáriuma. Szózat 25. sz.
Gyulai Farkas. Gyulai Pálról. 8 Órai Ujs. 21. sz.
H. B. Gyulai Pál. Szózat 2. sz.
Ignotus. A kritikus. Világ 29. sz.
K. A. A százéves Gyulai Pál. Pesti Napló 17. sz.
Kardos Albert. Gyulai Pál az egyházi perben és a recepciós küzdelemben. Egyenlőség 5. sz.
Kardos Albert. Emlékezés Gyulai Pálról. Debreceni Prot. Lap 5. sz.
Kőrös Endre. Gyulai Pál emlékezete. A dunántúli ref. egyházkerület pápai nevelőintézetének értesítője 1925/26. isk. évről. 3—10. l.
Kristóf György. Gyulai Pál és az Erdélyi Múzeum Egyesület. Erd. Irod. Szemle 78—86. l.
Mitrovics Gyula. Gyulai Pál esztétikája idézetekben. Kultúra és Tudomány 56. sz. 163, (1) l. — Ism. J. T. T. P. Lloyd 124. esti sz.
Mitrovics Gyula. Gyulai Pál aeshetikája. — B. Szemle 201. köt. 161—198. l.
Nyitrai Dénes. Gyulai Pálról—Kozma Andor. Élet 88—89 l.
Papp Ferenc. Gyulai költészetének értékei. B. Szemle 202. köt. 223—235 l.
Papp Ferenc. Gyulai Pál, a műbíráló. Pásztortűz 9—11. l.
Pitroff Pál. Az esztéta Gyulai Pál. Élet 81—83. l.
Ravasz László. Gyulai Pál. Prot. Szemle 84—86. l.
Szász Károly. Gyulai Pál, az ember. Pásztortűz 111—112. l.
Szász Károly. Gyulai Pál emlékére. B. Hirl. 76. sz., Irodalomtört. 125—135. l.
Zoltvány Irén. Emlékezés Gyulai Pálra. Pannonhalmi Szemle 2. sz.
A százéves Gyulai. Uj Nemz. 20. sz.
A százéves Gyulai Pál. Világ 13. sz.
Gyulai Pál centenáriuma. B. Hirl. 15 sz.
Gyulai Pál születése 100 éves évfordulójának ünnepén. A karcagi ref. reálgimnázium értesítője az 1925/26. isk. évről. 3—16. l.
Gyulai Pál levelei Szabó Károlyhoz. Közli György Lajos. Erd. Irod. Szemle 122—128. l.
Gyulai Pálhoz írt levelek. Közli Kéký Lajos. Napkelet 234—251. l.
Hallósy Márta, T. Tévesztett utakon. — Ism. Szinuyei Ferenc. Napkelet 78—79. l. — sz. g. Dunántúl 9. sz.
Hangay Sándor. 1. Csaba útján csillag porzik. 1914—1919. 5. bőv. kiad. 1925. 204, (4) l. — Ism. Baros Gyula. Napkelet 478—479. l. — P. Irodalomtört. 33. l. — 2. Jegenyék zúzása. 160 l. — Ism. P. Élet 152. l.
Hanuszik László. Nem mindenkinek. 1925. — Ism. Magyarság 60. sz. — Jándy Imre. Ország-Világ 1. sz.
Hárs Alice. Fehér hajón. Szeghalom. 1925. — Ism. Baros Gyula. Napkelet 478—479. l. — Thomée József. Ország-Világ 2. sz.
Harsányi Lajos. Gergely István. A modern költő-pap. Nemz. Ujs. 92. sz.
Hatvany Lili. Az az ember . . . Regény. 217 l. — Ism. Literatura 6. sz. — M. Hirl. 131. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 137. sz.
Havas István. Virágénekek. 1925. 96 l. — Ism. — nn. Napkelet 462—463 l. — Móra István. M. Család 23—24. l. — i. M. Család 53. l. — Magyarság 78. sz. — Brisits Frigyes. Élet 151. l. — Ujság 18. sz. — b. Néptanítók Lapja 3—4. sz. — Nemz. Ujs. 7. sz.
Hegyi István. Szegénység. Szeged. — Ism. Zs. Élet 60. l. — Világ 29. sz. — Budaváry László. Nemzeti Élet 23. sz. — L. Irodalomtört. 93. l.
Herczeg Ferenc. 1. Herczeg Ferenc munkái. Gyűjteményes díszkiadás. 1925. [1926.] 7—11., 18—19., 28—30. kötet. — Ism. Sebestyén. Karl. P. Lloyd 35. esti sz. — Quintus. 8 Órai Ujs. 41. sz. — 2. Majomszínház. Komédia 3 felvonásban. Bemutatta a Vigszínház 1926. febr. 24-én. — 3. Férfi szív. 64 l. — Ism. Czékus. M. Kultúra 163—164. l.

- Balassa József.* Herczeg Ferenc. M. Hirl. 23. sz.
Bodó János. Herczeg Ferenc írói jubileuma. A Falu 2. sz.
Csávásy Alice. Herczeg Ferenc. Győr szab. kir. város női felső kereskedelmi iskolájának értesítője az 1925/26. isk. évről 11—20. l.
Falk Zsigmond. Herczeg Ferenc ünnep. Ország-Világ 24. sz.
Galamb Sándor. Herczeg Ferenc. A budapesti V. kerületi m. kir. áll. reáliskola értesítője az 1925/26. isk. évről. 10—13. l.
Gergely György. A «Hid» Kossuthjáról. B. Hirl. 4. sz.
Heinrich János. Herczeg Ferenc. A budapesti kereskedelmi akadémia évi jelentése az 1925/26. isk. évről 14—19. l.
Horváth János. Herczeg Ferenc. Irodalomtört. Füzetek. 1. 1925. 28 l. — Ism. sz. k. B. Hirl. 120. sz. — Turóczi Trostler, Josef. P. Lloyd 80. esti sz. — Uj Nemz. 60. sz.
Kenedy Géza. Herczeg Ferenc pályakezdése. 8 Órai Ujs. 30. sz.
Lengyel Laura, Dánelné. Herczeg Ferenc, a drámaíró. B. Hirl. 23. sz.
Muth János. Herczeg Ferenc jubileumára. A szegedi II. kerületi m. kir. áll. polgári fiúiskola értesítője az 1925/26. isk. évről. 14—17. l.
Östör József. Herczeg Ferenc—Széchenyije. B. Hirl. 13. sz.
Porzolt Kálmán. Herczeg Ferenc jubileuma. P. Hirl. 25. sz.
Pusztay Rózsa. Herczeg Ferencről. A mezőtúri m. kir. áll. leány-gimnázium értesítője 1925/26. 3—8. l.
Radványi Kálmán. A színpad Herczeg Ference. Élet 101—106. l.
Rubinyi Mózes. Herczeg Ferenc. 32 l. — Ism. Literatura 5. sz.
Sprenger M. M. Herczeg Ferenc. Vasárnap 127—129. l.
Súpka Géza. A földnek itt varázsereje van . . . avagy hogy' lett a verseci német fiúból az első magyar író. Literatura 1. sz.
Surányi Miklós. Herczeg Ferenc. Nemz. Ujs. 25. sz.
Surányi Miklós. Bevezetés egy Herczeg-tanulmányhoz. Nemz. Ujs. 51. sz.
Váry Rezső. Herczeg Ferenc. A budapesti V. ker. m. kir. áll. gimnázium értesítője az 1925/26. isk. évről 4—6. l.
Wittig Rezső. Herczeg Ferenc iskolaévei Szegeden. Szegedi Uj Nemz. 1925. 294. sz.
Wlassics, Baron Julius. Franz Herczeg als Politiker. P. Lloyd 69. regg. sz. Herczeg Ferenc. Magyarország 30. sz. Herczeg Ferenc. Uj Nemz. 24. sz.
Huzella Ödön. Mégis. Nagyvárad. — Ism. Walter Gyula. Pásztortűz 191. l.
Illei János. Major Károly. Illei János. M. Jövő. (Miskolc.) 2. sz.
Iványi Rella. Csodaszínekben. Sopron. 1925. — Ism. Vajthó László. Napkelet 464—467. l.
Jaczkó Olga, N. Csendes mederben. Ungvár. 1924. — Ism. Tamás Lajos. Pásztortűz 118—119. l.
Jancsó Ilona. Elbeszélések. Szilágyosmlyó. 1925. — Ism. K. E. Vasárnap 4. sz.
Jókai. Jókai-émlékkönyv. Szerk. Alapy Gyula és Fülöp Zsigmond. Komárom. 1925. — Ism. r. r. Uj Nemz. 60. sz.
Feszty Árpádné. A Jókai-ház állatvilága. Nyugat 385—408. l.
Gál János. Jókai élete és írói jelleme. Berlin. 1925. 303 l. — Ism. Müller Lipót. Napkelet 72—74. l. — Gulyás Sándor. Prot. Szemle 110—111. l. — S. Zalamegyei Ujs. 1925. 218. sz. — Fehérmegyei Napló 1925. 237. sz. — Zsigmond Ferenc. IK. 141—142. l.
Gál János. Milyen volt a tizenhatéves Jókai? Fehérmegyei Napló 284. sz.
Gulyás József. Jókai és a műdalok. Sárospataki Hirl. 28. sz.
Gulyás József. Jókai és Sárospatak. Sárospataki Ifj. Lapok 114—115. l.
Hegedűs, Roland v. Jókais Vater. P. Lloyd 115. regg. sz.
Jablonkay Gábor S. J. Jókai és a magyar lélek. M. Kultúra 124—132. l.
Jablonkay Gábor S. J. A Jókai centenárium után. M. Kultúra 40—47. l.
Kristóf György. Jókai élete és művei. Kolozsvár. 1925. 103 l. — Ism. Baros Gyula. Napkelet 158—159. l.
Kristóf György. Jókai napjai Erdélyben. Kolozsvár. 1925. 134 l. — Ism. Baros Gyula. Napkelet. 158—159. l.

Kristóf, Georghé. Mauriciu Jókai. Ca adeos: Câteva nuvele caracteristice de ale lui Jókai. Ford. Bitay Árpád. Kolozsvár. 1925. 144, 115, 29 l. — Ism. T. F. Irodalomtört. 173—174. l.

Muraközy Gyula. Jókai és a kálvinista iskola. A Kecskeméten működő ref. jogakadémia évkönyve 1925/26-ról. 17—19. l.

Perényi József. Jókai Mór, a drámaíró. Irodalomtört. 8—12, 72—76. l.

Petrichevich Horváth Emil. Jókai és Erdély. Szegedi Napló 1925. 71—73. sz.

Szabó Géza, F. Ecset vagy toll? B. Hirl. 47. sz.

Szécsi Ferenc. Jókai és a Vigszínház. P. Hirl. 123. sz.

Tharaud Jean és Jérôme. Jókai Mór centenáriuma. P. Hirl. 19. sz.

Zsigmond Ferenc. Jókai és Debrecen. Kivonat. Akad. Ért. 1925. 357—365. l.

Zsigmond Ferenc. Jókai és Debrecen. Debrecen. 1925. N. 8-r. 86 l. — Ism. Gulyás Sándor. Napkelet 167—168. l. — Baros Gyula. Prot. Szemle 253—254. l. — r. r. Uj Nemz. 60. sz. — Kéky Lajos IK. 137—139. l.

Jókai Erdélyben. A legnagyobb magyar regényíró születésének századik forduló évében összeállították Tabéry Géza és Incze Ernő. Nagyvárad. 1925. 192 l., 4 képmell. — Ism. Rajka László. Pásztortűz 21—22. l. — Tabéry Géza. Pásztortűz 45. l. — György Lajos: u. o. 45—46. l.

Juhász Gyula. Testamentom. Szeged. 1925. — Ism. Bodor Aladár. Prot. Szemle 332—333. l. — Túróczi Trostler, Josef. P. Lloyd 1. esti sz.

Nagyfalusi Jenő. Juhász Gyula költészete. Symposion. II. f. 167—180. l.

Tonelli Sándor. Juhász Gyula. Literatura 5. sz.

Juhász Gyula. Szegedi Napló 109. sz.

Kádár Imre. Bujdosó ének. Kolozsvár. — Ism. Mael Ferenc. Pásztortűz 47—48. l.

Kapcsándy Sándor. Az eke mellől. — Ism. Magyarország 60. sz.

Karinthy Frigyes. Ki kérdezett? 217, (2). l. — Ism. Surányi Miklós. Literatura 5. sz. — Sebestyén, Karl P. Lloyd 92. esti sz. — Surányi Miklós. Nemz. Ujs. 104. sz.

Babits Mihály. Karinthy Frigyesről. Nyugat 72—73. l.

Kardos László. Karinthy Frigyes. Nyugat 17—29. l.

László István. Karinthyról. Lira 35. l.

Kassák Lajos. Tisztaság könyve. — Ism. Hevesy Iván. Népszava 139. sz.

Katona József. *Hajnóczy Iván.* Katona József Kecskeméten. Kecskemét 60, (2) l.

Hajnóczy Iván. Katona József színházterve. Napkelet 289—291. l.

Lám Frigyes. Győri adalékok a cenzúrához és Bánk Bánk történetéhez. IK. 87—101. l.

Kazinczy F. Kazinczy ismeretlen levele Horváth Jánoshoz. Közli Badics Ferenc. IK. 68—70. l.

Négyesy László. Kossuth Lajos contra Kazinczy. B. Hirl. 50. sz.

Nagy Emil. Félisten mint napibéres. B. Hirl. 48. sz.

Kecskeméti Ferenc. Halálból életre. — Ism. B. A. Magyarország 66. sz.

Keér Dezső. 30 vers. 1925. 58, (2) l. — Ism. Ignotus Pál. Nyugat 1016. l.

Kelemen László. *Czimer Károly.* Kelemen László és a szegedi színház. B. Hirl. 76. sz.

Kemény György. Vas András. Detroit. 1923. 188 l. — Ism. U. K. Sárospataki Ifj. Lapok 167—168. l.

Kemény Zsigmond. *Csüry Bálint.* Kemény Zsigmond regényforrásaihoz. Erd. Irod. Szemle 71—78. l.

Makkai Sándor. Kemény Zsigmond lelke. Napkelet 445—449. l.

Keszthelyi Helikon. Szerk. Lakatos Vince. Keszthely. 1925. 426, VI. l. — Ism. Zlinszky Aladár. Napkelet 348—349. l. — Harsányi István. Prot. Szemle 252—253. l. — —i. Uj Nemz. 76. sz. — Körösparti. Irodalomtört. 171—172. l. — Cs. Ö. EPhK. 124—125. l.

Kibédi Sándor. Tengerzúgás. Kolozsvár. — Ism. Walter Gyula. Pásztortűz 167. l.

- Kisbán Miklós.** Maskara. Komédia 3 felvonásban. Bemutatta a Renaissance Színház 1926 márc. 10-én.
- Kiss Ernő, Balásfalvi.** Az élet fia. — *Ism. Magyarság* 60. sz. — *Ujság* 65. sz.
- Kiss Ida.** Kalászcorduláskor. 1925. 96. (2) l. — *Ism. v. l. Magyarság* 2. sz.
- Kodolányi János.** Börtön. 1925. 127 l. — *Ism. Literatura* 1. sz. — *Dóczy Jenő. Magyarság* 30. sz. — r. r. *Uj Nemz.* 42. sz. — B. B. *Irodalomtört.* 92. l.
- Komarómi János.** 1. Pataki diákok. 289 l. — *Ism. Vajthó László. Napkelet* 165. l. — *Oláh György. Prot. Szemle* 115—117. l. — —s. B. *Szemle* 202. köt. 318—320. l. — *Járosi Andor. Pásztortűz* 216. l. — *Literatura* 2. sz. — *Zs. Élet* 100. l. — r. r. *Uj Nemz.* 19. sz. — S. J. *Kálv. Szemle* 2. sz. — A legöregebb pataki diák. Sárospataki Ifj. *Lapok* 97—100. l. — *Világ* 35. sz. — *Az Erő* 7. sz. — 2. Régi legények. *Pásztortűz Könyvtár* 6. sz. Kolozsvár. 1925. 131 l. — *Ism. Kéky Lajos. Prot. Szemle* 324—329. l. — vl. *Napkelet* 561—562. l. — *Kiss Ernő. Pásztortűz* 192. l. — *Magyarság* 86. sz.
- Komjáthy Jenő.** *Visnovszky Rezső.* Komjáthy Jenő. Orsz. Polg. Isk. Tanáregyesületi Közl. 6. sz.
- Komor András.** Állomás. — *Ism. Ignótus Pál. Nyugat* 559—560. l.
- Kortcsák Jenő.** A vasláda. *Magyar Írók* III. köt. Pécs, 153 l. — *Ism. Szinnyei Ferenc. Napkelet* 462. l. — *Karácsony Sándor. Prot. Szemle* 233—336. l. — m. j. *Magyarság* 133. sz. — *Élet* 231. l. — *Nemz. Ujs.* 98. sz.
- Kosztolányi D. Dánielné Lengyel Laura.** Kosztolányi Dezső. B. Hirl. 127. sz.
- Kosztolánszky István.** Fáklya az éjben. Nagyszében. — *Ism. (k. e.) Pásztortűz* 23—24. l. — *Magyarság* 60. sz.
- Kovács Dezső.** Apostolok és csavargók. Kolozsvár 1924. 127 l. — *Ism. Kéky Lajos. B. Szemle* 201. köt. 311—320. l.
- Kovács Károly.** Misztérium. Déva. — *Ism. (k. e.) Pásztortűz* 238—239. l.
- Kozma Andor.** Honfoglalás. 1925. N. 8-r. 286 l. — *Ism. Tolnai Vilmos Napkelet* 457—460. l. — *Kéky Lajos. Prot. Szemle* 112—115. l. — *Brisits Frigyes. Kath. Szemle* 382—384. l. — *Ravasz László. B. Hirl.* 25. sz. — *B. Magyarság* 74. sz. — *Kovács György. Élet* 61—63. l. — r. r. *Uj Nemz.* 7. sz. — Gy. d. *Szózat* 1. sz. — *Kovács Dezső. Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közl.* 282—283. l.
- Nyitrai Dénes.** Gyulai Pálról — *Kozma Andor. Élet* 88—89. l.
- Sebestyén Jenő.** *Kozma Andor nyilatkozata Szűz Máriáról.* *Kálv. Szemle* 5. sz.
- A református hit mélységei. *Kálv. Szemle.* 1. sz.
- Kozma Andor a «Honfoglalás» keletkezéséről, emlékeiről, pályájáról.* 8 *Órai Ujs.* 47. sz.
- Kölcsey. Petri Mór.** *Ady és Kölcsey. Szózat.* 17. sz.
- Szerb Antal.** *Kölcsey. Minerva* 72—119. l.
- Königsegg Lajos, gróf** Szoliman ben-Darja. Az afrikai magyar gyarmat regénye 245 l. — *Ism. Nemz. Ujs.* 138. sz.
- Kövér Erzsébet.** *Magamban. Arad.* 16-r. 92. (2) l. — *Ism. Kiss Ernő. Pásztortűz* 213—214. l. — *Vasárnap* 135. l.
- Krcsméry István.** *Anthologia szlovák költőkből. Pozsony.* — *Ism. Komlós Aladár. Nyugat.* 171—172 l.
- Krúdy Gyula.** A tegnapok köd lovagjai. *Békéscsaba.* 1925. 218. (2) l. — *Ism. Literatura* 3. sz.
- Kulcsár György.** Jöttem a gátra. *Sümege.* 1925. 75. (4) l. — *Ism. Baros Gyula. Napkelet* 478—479. l.
- Kürthy György.** *Mars. Utopisztikus társadalmi regény.* Pécs. 1925. 227 l. — *Ism. Czékus Géza. M. Kultúra* 164. l. — *Literatura* 1. sz. — m. j. *Magyarság.* 133. sz. — *Világ* 64. sz. — *Ujság* 32. sz.
- Lakatos László.** A teve. 1925. 170 l. — *Ism. Literatura* 3. sz.
- Lampérth Géza.** 1. *Pannonia Tündére. Balatonfüred* 40 l. — *Ism. (Balatoni.) B. Hirl.* 75. sz. — 2. *A gárda virága.* 1925. 168 l. — *Ism. H. L. Irodalomtört.* 34. l.

- Lauka Gusztáv.** *Galántai Fekete Béla.* A tekintetes úr. Magyarság jan. 24-iki sz.
- Lendvay István.** Szüreti versek. 1925. 116 l. — Ism. R. E. Napkelet 353—354. l.
- Lengyel Menyhért.** Seybold. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Vígshízház 1926 máj. 7-én.
- Lévay József.** Lévay József utolsó versei 1909—1918. A Kiszaludytársaság megbízásából sajtó alá rendezte Voinovich Géza. 1925. XXIX, (2), 158 l. — Ism. Kerecsényi Dezső. Napkelet 262—263. l. — Tolnai Vilmos. Prot. Szemle 329—331. l. — P. Lloyd 12. esti sz. — M. E. Szózat 48. sz.
- Berzeviczy Albert** megnyitó beszéde. Ak. Ért. 1925. 315—316. l.
- Ferrum.** Akik utolsóknak maradtak... Tiszántúli Hírlap 1925. 290. sz.
- Major Károly.** Lévay József. M. Jövő. (Miskolc) 1925. 266. sz.
- Novák Sándor.** Emlékbeszéd Lévay József születésének százéves fordulóján. Sárospataki Ifj. Lapok 111—113, 143—146. l.
- Radó Antal.** Lévay, a műfordító. B. Szemle 201. köt. 108—120. l.
- Ravasz László.** Lévay József. Akad. Ért. 1925. 317—325. l., Prot. Szemle 1—8. l.
- Ligeti Ernő.** Föl a bakra. Regény. Kolozsvár 1925. 159 l. — Ism. Rass Károly. Erd. Irod. Szemle 91—93. l.
- Liszt Nándor.** Csillagos ég. 1925. 72 l. — Ism. Zr. Irodalomtört. 94. l.
- Listi László.** *Siklóssy László.* Listi László gróf, a pénzhamisító. Magyarság 13. sz.
- Madách Imre.** Madách-breviárium. Összeáll. Várkonyi Hildebrand és Balogh Károly. [Pécs.] 16-r. XXXIII, (1), 76, (2) l.
- Gulyás József.** Madách, az önzetlen munka költője. Sárospataki Ifj. Lapok. 92—95. l.
- Keresztúry Sándor.** Madách Luciferje a kereszténység itélőszéke előtt. Vasárnap 267—269. l.
- Szigetvári Iván.** Madách Imre és a francia forradalom. Irodalomtört. 157. l.
- Mael Ferenc.** Pirkad az ég alja. Kolozsvár. 1924. 131 l. — Ism. Kéký Lajos. B. Szemle 201 köt. 311—320. l. — 2. Megszólálnak a kövek. Kolozsvár. 1925. 125 l. — Ism. Farkas Gyula. Napkelet 474—478. l. — Zsigmond Ferenc. Prot. Szemle 53—57. l. — Kéký Lajos B. Szemle 201. köt. 311—320. l. — Zs. Élet 152. l. — r. r. Uj Nemz. 81. sz. — Bisztray Gyula. Nemz. Ujs. 93. sz. — 3. Ördögsekér. Erdélyi regény. Kolozsvár. 1926. 288 l. — Ism. Tolnai Vilmos. Prot. Szemle 262—264. l. — Farkas Gyula. Napkelet 557—558. l. — Járosi Andor. Pásztortűz 92—93. l.
- Kovács László.** Makkai Sándor. Pásztortűz 266—257. l.
- Mécs László.** *Császár Béla.* «Szivekbe rózsát oltok»... Élet 134—136 l.
- Mélius. Tóth János.** Melius négy ismeretlen munkája. IK. 112—114. l.
- Mihály László.** Hazavágyom. Versek. 80 l. — Ism. Rédey Tivadar. Napkelet 365—366. l. — Zs. Élet 190—191. l. — Uj Nemz. 71. sz. — k. e. Pásztortűz 238—239. l.
- Miklós Jenő.** Hattyúdál. Színjáték 1 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1926 febr. 28-án.
- a—f. Miklós Jenő. Literatura 4. sz.
- Mikszáth Kálmán** művei. — Ism. sz. k. 8 Órai Ujs. 52. sz. — sz. k. B. Hírl. 54. sz.
- Sch. A.** Mikszáth Kálmán emléke. Magyarság 78. sz.
- Schöppfin Aladár.** Mikszáth Kálmán emléke. Miskolci Napló 62. sz.
- Mikszáth. Szegedi Napló 66. sz.
- Mokcsay Zoltán.** Szól a tárogató. — Ism. Nemz. Ujs. 137. sz.
- Molnár Ákos.** Gyermekek lenni. Novellák. 145, (3) l. — Ism. Komlós Aladár. Nyugat 1104—1105. l.

Molnár Ferenc. 1. Riviera, Vigjáték 2 felvonásban. Bemutatta a Renaissance Színház 1926 jan. 12-én. — 2. A gőzszlop. 126 l. — *Ism. Laczkó Géza.* Nyugat 1100—1101. l. — *Farkas Zoltán.* Magyarság 129. sz. — *M. Hirl.* 143. sz. — *Szilágyi Géza.* Magyarsz. 125. sz. — *P. Ujság* 134. sz. — *cs. a. Az Est* 128. sz. — *Kállay Miklós.* Nemz. Ujs. 125. sz.

Kell-e a magyaroknak Molnár Ferenc? *Fehérm. Napló.* 1925. 217. sz.

Molnár Sándor. Ilyen a szívem. Arad. 64 l. — *Ism. (k. e.) Pásztortűz* 238—239. l.

Móra Ferenc. Georgikon. 104 l. — *Ism. Gulyás Sándor.* Napkelet 256—257. l. — *Karácsony Sándor.* Prot. Szemle 194—196. l. — *e. k. Literatura* 2. sz. — *P. Napló* 20. sz. — *Cs. Magyarság* 74. sz. — *Néptanítók Lapja* 5—6. sz. — *Az Erő* 7. sz.

Móra László. Álmodok szekerén. Szeghalom. 1925. 140 l. — *Ism. Vajthó László.* Napkelet 464—467. l. — *B. A. Magyarság* 66. sz. — *P. Élet* 252. l. — *Tanítók Lapja* 1—2. sz. — *Nemzetnevelés* 2. sz. — *b. Néptanítók Lapja* 3—4. sz. — *Nemz. Ujs.* 71. sz.

Móricz Pál. Magyar sirató. Tahitótfalu. 270 l. — *Ism. Tolnai Vilmos.* Prot. Szemle 192—194. l. — *sz. k. B. Hirl.* 122. jún. 2. sz. — *Harsányi Kálmán.* Magyarság 48. sz. — *Sárospataki Ref. Lapok* 4. sz. — *H. L. Szózat* 39. sz. — *zj. Szegedi Uj Nemz.* 13. sz.

Móricz Zsigmond összegyűjtött munkái. — *Ism. Szilágyi Géza.* Magyarsz. 17. sz. — *Sz. L. Az Est* 10. sz. — 1. *Pillangó.* Idill. 1925. 246 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle. 202. köt. 152—160. l. — 2. *Jószerecsét.* Regény. (1923.) Nagy 8-r. 190 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle 202. köt. 152—160. l. — 3. *Egy akol, egy pásztor.* Elbeszélések. 1923. 191 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle. 202. köt. 152—160. l. — 4. *Házasságtörés.* 1923. 125 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle 202. köt. 152—160. l. — 5. *Légy jó mind halálig.* 1921. 281 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle 202. köt. 152—160. l. — 6. *Kivilágos kivirradtj.* N. 8-r. 215 l. — *Ism. B. B. Irodalomtört.* 170. l. — *Schöpllin Aladár.* Nyugat 356—360. l. — *Kéky Lajos.* B. Szemle 202. köt. 152—160 l. — *Sebestyén Károly.* P. Napló 29. sz. — *P. Lloyd* 35. esti sz. — *Zs. Élet* 231—232. l. — *r. r. Uj Nemz.* 48. sz. — *Világ* 23. sz. — *Szabó Lőrinc.* Magyarsz. 42. sz. — *X. Szózat* 64. sz. — *Ujság* 26. sz. — *Kodolányi János.* Az Est. 54. sz. — *(i. a.) Népszava* 79. sz.

K. A. Móricz Zsigmond. P. Napló 20. sz.

Oláh Gábor. Móricz Zsigmond 25 éve író. Debrecen 42. sz.

P. J. Móricz Zsigmond néprajzi megjegyzései. *M. Nyelvtör* 61—62. l.

Sebestyén, Karl. Siegmund Móricz. P. Lloyd. 80. esti sz.

Szabó Dezső. Móricz Zsigmond. M. Hirl. 24. sz.

Móricz Zsigmond tizezer nyomtatott oldalt írt 25 év alatt és úgy érzi, nem szabad folytatnia. *Esti Kurir* 20. sz.

(—) Móricz Zsigmond negyedszázados írói jubileuma. *Szózat* 47. sz.

Nadányi Zoltán. Szép nő az ablakban. 1925. 90, (2) l. — *Ism. Vajthó László.* Napkelet 464—467. l. — *Turóczi-Trostler, Josef.* P. Lloyd 12. esti sz.

Nagy Géza, Vályi. Fáj ma élni. 92, (2) l. — *Ism. (b. m.) Esti Kurir* 32. sz. — *Szegedi István.* Prot. Szemle 264. l. — *Zentay László.* M. Család 53—54. l. — *sz. k. B. Hirl.* 81. sz. — *Literatura* 3. sz. — *Magyarság* 60. sz. — *Ny. D. Élet* 80. l. — *sz. Ujság* 8. sz. — *Szarka János.* Napkelet 362—363. l. — *Jándy Imre.* Ország-Világ. 5. sz.

Nagy Ignác. *Kovács György.* Az első magyar állatvigjáték. *Élet* 8. sz.

Nagy Lajos, Dálnoki. Karneval. Arad. — *Ism. Kiss Ernő.* Pásztortűz 262. l.

Nagy Pál. Pogány dalok. — *Ism. sz. Ujság* 8. sz.

Német János, B. Óreg szilfa árnyékában. Békéscsaba 66 l. — *Ism. Váth János.* Vasárnap 221. l. — *Nemz. Ujs.* 93. sz.

Némethy Géza. Az ész tragédiája és egyéb versek. 1925. 164, (2) l. — *Ism. Jándy Imre.* Ország-Világ 4. sz.

Nyirő József. Jézusfaragó ember. Kolozsvár. 1924. 167 l. — *Ism. Kéky Lajos.* B. Szemle 201. köt. 311—320. l.

- Oláh Gábor.** 1. Patkánybűvölő. Uj versek. 1925. 128 l. — Ism. Gyökössy Endre. Prot. Szemle 46—48. l. — Túróczi-Trostler, Josef. P. Lloyd 12. esti sz. — r. r. Uj Nemz. 2. sz. — M. D. Népszava 17. sz. — Debrecen 1. sz. — 2. A táitos fiú. Regény. Debrecen. 1925. 238 l. — Ism. Gyökössy Endre. Prot. Szemle 46—48. l. — B. A. Magyarság 78. sz.
- Óriás Pál.** Fekete napok. — Ism. B. A. Magyarság 66. sz.
- Orosz Iván.** Fekete tulipán. Zalaegerszeg. 1925. 80 l. — Ism. Váth János. Vasárnap 221. l.
- Ozdy Béla.** A rózsaszínű ház. Pécs. Magyar Írók IV. köt. 289 l. — Ism. D. K. P. Lloyd 80. esti sz.
- Ósz Iván.** Lehajló kalász. 1925. 94 l. — Ism. V. Kath. Szemle 187—188. l. — ss. Élet 151. l.
- Pakocs Károly.** Hazafelé. Szatmár. 95, (1) l. — Ism. Váradi Béla. Kath. Szemle 189—190. l. — Szinnyei Ferenc. Napkelet 556—557. l. — Rajka László. Páztortűz 142. l. — Élet 152. l.
- Pál Ödön, P.** Tündérfa. 116 l. — Ism. — ei — Napkelet 168. l. — kl — Kath. Szemle 124. l. — sz. k. B. Hirl. 80. sz. — k. Orsz. Középpisk. Tanáregyesületi Közl. 284—285. l. — Nemzetnevelés 2. sz.
- Palágyi Lajos** válogatott költeményei. Sajtó alá rendezte Vajthó László. Címkép, 132, (4) l. — Ism. D. L. L. B. Hirl. 79. sz. — P. Lloyd 59. esti sz. — sz. Ujság 103. sz.
- Migray József.* Palágyi Lajos költészete. Népszava 125. sz.
Emlékeimből. Egyenlőség 2. sz.
Palágyi Lajos. Literatura 6. sz.
- Palotai Boris, B.** Tavaszí áradás. Kassa. 1926. — Ism. Komlós Aladár. Nyugat 1106. l. — Nemz. Ujs. 93. sz.
- Panyigay Sándor.** Két eldobott álom meséje. — Ism. Magyarság 60. sz.
- Papp Lajos.** Álomlovag. — Ism. Mael Ferenc. Páztortűz 288. l.
- Pásztor Árpád.** Végig az uton. 214 l. — Ism. (s.) Esti Kurir 9. sz. — Literatura 2. sz. — L—sz. P. Napló 8. sz. — P. Lloyd 35. esti sz. — r. r. Uj Nemz. 42. sz. — Világ 6. sz. — sz. Ujság 37. sz.
- Pázmány P.** Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról. Közli Czobor Alfréd. M. Könyvszemle 138—139. l.
- Kriston Endre.* Pázmány Péter, mint a magyar egység védője. Nemz. Ujs. 64. sz.
- Péchy-Horváth Rezső.** Havasi csend. Nagykanizsa 1925. 116 l. — Ism. Vasárnap 118. sz. — Zr. Irodalomtört. 34—35. l.
- Pécsi Mária, Dobosi.** Művész és király. 210 l. — Ism. Szinnyei Ferenc. Napkelet 479—480. l. — Sz. K. B. Hirl. 103. sz. — Literatura 4. sz. — P. Lloyd 47. esti sz. — r. r. Uj Nemz. 93. sz.
- Péczy József.** Az orosz lány. Gyula. — Ism. N. D. Élet 40. l.
- Pekár Gyula.** Bizarr percek. — Ism. G. J. Uj Nemz. 125. sz.
- Peterdi Andor.** Éneklő zarándok. 1925. 78 l. — Ism. Vajthó László. Napkelet 464—467. l. — Szegedi István. Prot. Szemle 117—118. l. — Literatura 3. sz.
- Peterdi István.** *Komlós Aladár.* A hallgatag költő. Nyugat 1010—1014. l.
- Péterfy Jenő.** *Lakatos Dénes.* Péterfy Jenő ifjúkori levelei. Irodalomtört. 144—151. l.
- Petőfi. Pekár Gyula.** Rákóczi és Petőfi. 8 Órai Ujs. 61. sz.
Zulawski Andor, ifj. Petőfi-Ady. 1925. 16-r. 106 l. — Ism. ky—s. B. Szemle 202. köt. 464—474. l. — Aliquis. Ország-Világ 2. sz.
- Podmaniczky Pál, báró.** Vihar. — Ism. — rv — Napkelet 265—266. l.
- Porcsalmy Gyula.** Boda Katalin. Regény a hajdúság múltjából. — Ism. Tanítók Lapja 3—4. sz.
- Pósa Lajos.** *Lőrinczy György.* A gyermek Pósa. Szegedi Napló. 1925. 92. sz.
- Rácz Pál.** A könyvnyitó asszony. Berlin. 1926. 208 l. — Ism. Karácsony Sándor. Prot. Szemle 333—336. l. — K. L. M. Művelődés 52—53. l. — Élet 152. l.

- Radó Ernő.** Könnyes tegnapok. 1925. 16-r. 46, (2) l. — *Ism. Magyar-ság* 2. sz.
- Ráskai Ferenc.** Szép asszony tolla. 1925. 202 l. — *Ism. Esti Kurir* 7. sz.
- *Literatura* 2. sz. — r. r. *Uj Nemz.* 19. sz.
- Relle Pál.** Ember tervez . . . Komédia 3 felvonásban. Bemutatta a Kamaraszínház 1926 máj. 1-én.
- Reményik Sándor.** Atlantisz harangoz. 1925. — *Ism. Rédey Tivadar. Napkelet* 152—153. l. — Muraközy Gyula *Prot. Szemle* 258—260. l. — Túróczi Trostler, Josef. P. Lloyd 12. esti sz. — *Mariay Ödön. Szózat* 2. sz.
- Rass Károly.** Reményik Sándor. Erd. Irod. Szemle 1925. 411—424. l., és Erd. Tudományos Füzetek 1. sz. Kolozsvár. — *Ism. Csúry Bálint. Pásztortűz* 192. l.
- Réz Lola, Kosáryné.** A pápaszem. Pásztortűz Könyvtár 5. sz. Kolozsvár 1925. 134 l. — *Ism. Farkas Gyula. Napkelet* 474—478. l. — Kéký Lajos. *Prot. Szemle* 324—329. l. — Kiss Ernő. Pásztortűz 167. sz. — r. r. *Uj Nemz.* 93. sz.
- Salamon Ferenc. Major Károly.** Salamon Ferenc. M. Jövő (Miskolc). 1925. 195. sz.
- Sárközy György.** Angyalok harca. 104 l. — *Ism. Marconnay Tibor. Prot. Szemle* 336—338. l. — *Literatura* 4. sz. — P. Lloyd 80. esti sz. — Zsolt Béla. *Világ* 86. sz. — Szilágyi Géza. Magyarország. 76. sz. — Szabó Lőrinc. *Az Est* 81. sz.
- Schöpfungl.** Schöpfungl a kritikus Schöpfunglról, a szépirőről. *Nemz. Ujs.* 125. sz.
- Somlyó Zoltán. Kosztolányi Dezső.** Somlyó Zoltán. Nyugat 56—58. l.
- Strém István.** A jégvirágos ablak. — *Ism. Komlós Aladár. Nyugat* 275. l. — t. a. *Ujság* 25. sz.
- Surányi Miklós.** A vízözön. 80 l. — *Ism. Literatura* 2. sz.
- Papp Viktor.** Surányi Miklós. M. Jövő (Miskolc) 54. sz.
- Surányi Miklós önmagáról. Pásztortűz 122—123. l.
- Szabó Dezső.** Segítség. 1925. I—III. köt. XVI, 362, (2); 311, (1); 304, (2) l. — *Ism. Kovács Géza. M. Kultúra* 106—107. l. — *g. Századunk* 133—135. l. Nagy Endre. Nyugat 65—70. l. — A. L. *Esti Kurir* 40. sz.
- Kállay Miklós.** Szabó Dezső a pamflet Michelangelója. *Literatura* 1. sz.
- Szabó Lőrinc.** Fény, fény, fény. 87 l. — *Ism. Ignótus Pál. Nyugat* 453—456. l. — Rédey Tivadar. Napkelet 273—275. l. — Marconnay Tibor. *Prot. Szemle* 336—338. l. — Kárpáti Aurél P. *Napló* 26. sz. — *Világ* 13. sz. — l. g. *Az Est* 17. sz.
- Szabó Mária.** Felfelé. (Napkelet könyvtára 10—11. sz.) 413 l. — *Ism. Farkas Gyula. Napkelet* 157—158. l. — Trócsányi Dezső. *Prot. Szemle* 198—199. l. — Jablonczay Pethes Béla. *Lira* 52. l. — Kovács Dezső. Pásztortűz 95—96. l. — *Mariay Ödön. Szózat* 21. sz.
- Szalacsy Rácz Imre.** 1. A nagykorú. Szilágysomlyó 92 l. — *Ism. Mael Ferenc. Pásztortűz* 264 l. — Vasárnap 202. l. — 2. Kurucok nagy napjai. — *Ism. Szinnyei Ferenc. Napkelet* 263—264. l. — *Zs. Élet* 172. l.
- Szamolányi Gyula.** Magyar mezőkön. Szekszárd. 1925. 45, (2) l. — *Ism. Baros Gyula. Napkelet* 478—479. l. — *Zs. Élet* 190—191. l.
- Szász Károly.** Emlékek. 260 l. — *Ism. Velezdi Mihály. Napkelet* 266—267. l. — Tolnai Vilmos. *Prot. Szemle* 192—194. l. — Lőrinczy György. *B. Hirl.* 16. sz. — sz. Pásztortűz 117—118. l. — P. Lloyd 1. esti sz. — r. r. *Uj Nemz.* 76. sz. — *Ujság* 29. sz. — k. g. 8 Ór. *Ujs.* 1. sz. — Pauka Tibor. Orsz. Középkisk. Tanáregyesületi Közl. 355—356. l.
- Szathmáry István.** Az álmok palotája. 1925. 107, (4) l. — *Ism. rtm. Napkelet* 167. l. — *Ujság* 37. sz.
- Széchenyi István.** 1. A Kelet népe. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Ferenczi Zoltán. 1925. N. 8-r. 684 l. — *Ism. Kocsis Lénárd. IK.* 131—134. — 2. Gróf Széchenyi István *Naplói.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. II. k. (1820—1825.) CL, (2), 823 l., 3 mell. — *Ism. Túri Béla. Kath. Szemle* 305—306. l. — U. a. *Nemz. Ujs.* 67. sz. — H. A. *Magyar-ság* 128. sz.

- Balanyi György.* Gróf Széchenyi István emlékezete. A m. kegyestanitórend budapesti gimnáziumának értesítője az 1925/26. isk. évről. 3—7. l.
- Balogh Artur.* Széchenyi emlékezete. Erd. Irod. Szemle 1925. 393—410. l.
- Balogh Jenő.* Gróf Széchenyi István összes munkái. B. Szemle 201. köt. 130—137. l.
- Barcsai Károly.* Széchenyi a nő hivatásáról. Néptanítók Lapja 9—10. sz.
- Bolgár Matild, Deákné.* Széchenyi lelkivilága. Győr szab. kir. város női felső kereskedelmi iskolájának értesítője az 1925/26. isk. évről. 3—10. l.
- Fekete József.* Széchenyi István gróf mint a magyarság nemzeti tanítója. Néptanítók Lapja 19—22. sz.
- Juth Béla.* Gróf Széchenyi István. A budapesti V. kerületi m. kir. áll. reáliskola értesítője az 1925/26. isk. évről 5—9. l.
- Kaán Károly.* Széchenyi és a Nagy Magyar Alföld. Kivonat. Akad. Ért. 1925. 344—348. l.
- Kárpáti Mamó.* Gróf Széchenyi István. Győri Hirl. 1925. 293. sz.
- Kengyel János.* Széchenyi István gróf. A szegedi II. kerületi m. kir. áll. polgári fiúiskola értesítője az 1925/26. isk. évről. 3—7. l.
- Kocsis Lénárd.* Széchenyi tanítása. Pannonhalmi Szemle 1. sz.
- Kopányi Mária.* Széchenyi eszmevilága. A nyíregyházi ág. hitv. evang. leányközépiskola értesítője az 1925/26. isk. évről 3—10. l.
- Kreszta Riza.* Széchenyi István erkölcsi jelleme. A győri m. kir. áll. leánygimnázium értesítője az 1925/26. isk. évről 6—15. l.
- Lakatos Vince.* Széchenyi István gróf és a latin nyelv. Zalamegyei Ujs. 1925. 293. sz.
- Major Károly.* Széchenyi István gróf. M. Jövő (Miskolc). 1925. 254. sz.
- Mészáros Sándor.* Manfréd és Széchenyi. Sopronvármegye 1925. 293. sz.
- Mező Ferenc.* A döblingi halott. Ujság 10. sz.
- Schaffer Károly.* Gróf Széchenyi István idegrendszer. Különnyz. az Orvosi Hetilapból 4 l.
- Seratoris Hilda, Schágné.* Gróf Széchenyi István. A szfőváros I. kerületi női felső kereskedelmi iskolájának értesítője az 1925/26. isk. évről. 3—9. l.
- Szalay József.* Széchenyi István. Szegedi Napló 94. sz.
- Váradi József.* Széchenyi és a magyar nyelv. M. Család 43—45. l.
- Varga Ignác.* Széchenyi emlékezete. A szekszárdi m. kir. áll. Garay János reálgimnázium értesítője az 1925/26. tanévről. 3—11. l.
- Vértes József.* Újabb adatok gróf Széchenyi István első szerepléséről. B. Szemle 201. köt. 138—143. l.
- Széchenyi «új magyarja.» Fehérm. Napló 1925. 255. sz.
- Régi betűk ösvényén gróf Széchenyi István emlékéhez. 8 Órai Ujs. 3. sz.
- Szécsi Ferenc.** Hegedű szóló. 1925. 112 l. — Ism. Esti Kurir 15. sz. — Literatura 3. sz. — Turóczy Trostler, Josef. P. Lloyd 39. esti sz. — Lantos. Ország-Világ 3. sz. — t. Debrecen 1. sz.
- Szegilongi Etta, Holländer Gyuláné.** Lehullott szavak. 95 l. — Ism. Miskolci Napló 115. sz.
- Székely Jenő.** A porcellángyár. Dráma négy felvonásban. — Ism. Komlós Aladár. Nyugat 459. l.
- Székely Nándor.** Az örök idegen. 234 l. — Ism. Literatura 5. sz.
- Szemere Bertalan. B. Ó.** Szemere Bertalan verseskönyve. Szózat 19. sz.
- Szenes Béla.** Az alvó férj. Vigjáték 3 felvonásban. Bemutatta a Víg-színház 1926 márc. 19 én.
- Szigethy Ferenc.** Vidéki versek. Tahitótfalu. 1925. 112 l. — Ism. Vajthó László. Napkelet 464—467. l.
- Sziklay János. Pacséry Károly.** Dr. Sziklay János. Ország-Világ 6. sz.
- Szilágyi Dezső.** Hazamentem 192 l. — Szegedi István. Prot. Szemle 196—198. l. — Magyarország 60. sz.
- Szinyei Gerzson. Harsányi István.** Szinyei Gerzson éle'te és munkái. A sárospataki főiskola értesítője 1924/25. és különnyz. 45 l. — Ism. Szelenyi Ödön. M. Paedagógia 123. l. — L. Irodalomtört. 96. l.

- Szomory Dezső.** A mennyei küldönc. 202, (2) l. — Ism. Kárpáti Aurél. P. Napló 123. sz. — Farkas Zoltán. Magyarország 143. sz. — z. P. Lloyd 136. esti sz. — Szilágyi Géza. Magyarország. 93. sz. — Ujság 84. sz. — Sz. Zs. u. o. 98. sz. — T. Népszava 113. sz. — Nemz. Ujs. 93. és 107. sz.
- Tabéry Géza.** Szarvasbika. 1925. 232 l. — Ism. Pintér Jenő. B. Hirl. 126. sz. — u. a. Irodalomtört. 167—169. l. — B. A. Magyarország 30. sz.
- Takáts István.** Bús örökség. — Ism. B. A. Magyarország 66. sz. — Zs. Élet 190—191. l. — Farkas Zoltán. Szózat 16. sz.
- Takács József.** Aranyos hídon. 1925. 76 l. — Ism. R. E. Napkelet 353—354. l. — Magyarország 60. sz. — Tanítók Lapja 3—4. sz. — Nemz. Ujs. 54. sz. — L. Irodalomtört. 93—94. l.
- Tamás Aladár.** A partok elindulnak. — Ism. Hevesy Iván. Nyugat. 363—364. l.
- Tamási Áron.** Lélekindulás. Kolozsvár, 1925. 184 l. — Ism. Kéky Lajos. B. Szemle 201. köt. 311—320. l.
- Térey Sándor.** Visszatérés. É. n. [1925] 224 l. — Ism. Halász László. Irodalomtört. 91—92. l.
- Tersánszky. J. Jenő.** *Schöppflin Aladár.* Tersánszky. Nyugat 753—754 l.
- Toldy Ferenc.** Ipolyi Arnold levelei Toldy Ferenchez. Közli Hellebrant Árpád. IK. 76—86. l.
- Koczogh András.* Toldy Ferenc magyarsága. A budapesti II. kerületi m. kir. áll. reáliskola értesítője az 1925/26. isk. évről 3—7. l.
- Négyesy László.* Toldy Ferenc. Irodalomtört. 1—7. l.
- Tollas Béla.** Sion hegyén. — Ism. B. A. Magyarország 66. sz.
- Tompa M.** Néhány ismeretlen Tompa-levél. Közli Csizovszky Sándor. IK. 123—125. l.
- Tormay Cecil.** *Farkas Zoltán.* Tormay Cécile. M. Jövő. (Miskolc.), 1925. 110. sz.
- Fáy Ilona.* Tormay Cécile és a MANSz. M. Jövő. (Miskolc.) 81. sz.
- V. A.* Beszélgetés Tormay Cécillel. Élet 163—164. l.
- Toronyi Gábor.** Az ember árnyékában. 1925. 79 l. — Ism. Vajthó László. Napkelet 464—467. l.
- Tóth Ede.** *Pásztor Árpád.* Ötven éve halt meg Tóth Ede. Magyarország. 40. sz.
- Tömörkény István.** *Gaál Endre.* «Irodalmi tető». Szegedi Napló 1925. 92. sz.
- Török Sándor.** Rajtam keresztül. Temesvár 1925. — Ism. Walter Gyula. Pásztortűz 262. l.
- Új Auróra.* Irodalmi almanach az 1926. évre. Szerkesztették Jankovics Marcell és Dobai János. Pozsony. — Ism. Farkas Gyula. Napkelet 353. l. — Walter Gyula. Pásztortűz 119—120 l. — Magyarország 101. sz. — L. P. Nemz. Ujs. 107. sz.
- Vajda János.** «... Kacagjon öreg fejem örültségén...» Az Est 102. sz.
- Németh László.* Vajda János ismeretlen sírverse a váli temetőben. Napkelet 288. l.
- Vándor Kálmán.** Özvegy Varga Ábrissné. Vígjáték 1 felvonásban. Bemutatta a Kamaraszínház 1926 ápr. 21-én.
- Verseghy.** *Horváth Konstantin.* Kiss Ferenc levele Verseghyhez. IK. 103—106. l.
- Horváth Konstantin.* Ki írta az «Im arcunkra borulunk» miseéneket? IK. 102—103. l.
- Vietorisz József.** Senki Pál. 1924. 83 l. — Ism. r. r. B. Szemle 201. köt. 473—474. l.
- Virág Benedek.** *Lakatos Dénes.* Virág Benedek megválása a tanári szék-től. Irodalomtört. 13—14. l.
- Voinovich Géza.** Szivárvány. Falusi jelenet 1 felvonásban. Bemutatta a Kamaraszínház 1926. ápr. 21-én.
- Vörösmarty Mihály** kiadatlan költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Brisits Frigyes. 155 l.

- a.* Mikor Vörösmarty Mihály a pesti piaristákhoz járt. Ujság 61. sz.
Balassa Sándor. Színhagyomány Vörösmarty Mihály életének egyrészéről. Napkelet 96. l.
Császár Elemér. Zalán futása. Irodalomtört. Füzetek 4. sz. 24 l.
Horváth János. Vörösmarty (Zalán futása ünnepére). Napkelet 32—46. l.
Kispartí János. Vörösmarty Mihály emlékezete. A m. kegyestanfőrend budapesti gimnáziumának értesítője az 1925/26 isk. évről. 8—13 l.
Major Károly. A Zalán futása megjelenésének százados évfordulója. M. Jövő. (Miskolc.) 1925. 252. sz.
Wallandt Ernő. Zalán futása. Egri Népujság 15. sz.
X —. Vörösmarty kultuszt. Fehérmegyei Napló. 1925. 227. sz.
Egykorú följegyzés Vörösmarty és Deák Ferenc apagyi látogatásáról. Közli Szabó Aladár. Magyarság 13. sz.
Werner Gyula. A pipacsszinű dolmány. 376 l. — Ism. x. y. Kath. Szemle 188—189. l. — (sz. k.) B. Hirl. 36. sz. — Világ 18. sz. — sz. Ujság 35. sz.
Zádor-Stettner Tamás. Át a fekete vizeken... Uj Termés XII. köt. (4), 126, (2) l. — Ism. sz. k. B. Hirl. 42. sz.
Zágon István. Kállay Miklós. Négy új magyar drámaíró. Literatura 3. sz.
Zászlós Márta. Vártalak. 63 l. — Ism. Jándy Imre. Ország-Világ 13. sz.
Zaymus Gyula. Behavazott nyomokon. Regény. 1925. 170 l. — Ism. Magyarság 78. sz.
Zempléni Árpád. Gábor Géza. Zempléni Árpád. Irodalomtört. 136—143. l.
Zilahy Lajos. A házasságszédelő. Vigjáték 1 felvonásban. Bemutatta a Nemzeti Színház 1926 ápr. 30-án.
Kállay Miklós. Négy új magyar drámaíró. Literatura 3. sz.
Zsarnay Gaál Irma, Vidáné. Hazám... szerelmem. Rákosi Jenő előszavával. Címkép, 48 l. — Ism. Uj Nemz. 76. sz.
Zsedényi Aiadár. Vörös cseppek. — Ism. B. Hirl. 85. sz. — Uj Nemz. 76. sz.
Zsirkay János. Pongrác mester. Drámai játék 3 felvonásban. Bemutatta a Kamaraszínház 1926 jan. 19-én.
Zsoldos László. Szini Gyula. Zsoldos László. Nyugat 937—938. l.
Zsoldos László meghalt. P. Napló 99. sz. — Magyarság 100. sz.

Összeállította : GORIUPP ALISZ.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek.*

I. Tudományos művek.

- Berzeviczy Albert:** Az abszolutizmus kora Magyarországon. II. k. Franklin. N. 8-r. 566 l.
- Spinoza levelei.** Ford. Posch Árpád. Franklin. N. 8-r. 327 l.
- Szabolcsi, Benedikt:** Probleme der alten ungarischen Musikgeschichte. Leipzig, Breitkopf u. Härtel. Ln. 8-r. 47 l.

II. Közérdekű művek.

- Chateaubriand:** Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. Franklin. 248 l.
- Pável Ágoston:** Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete könyvtárának címjegyzéke. Szombathely, Kultúregyesület. N. 8-r. 480 l.
- Széchenyi vallomásai és tanításai.** Összeállították Fekete József és Váradi József. Studium, 507 l.

III. Verses művek.

- Kiss Géza, Hegyaljai:** Égő szívvel. Miskolc, M. Jövő 135 l.
- Lírai anthologia** Szlovenszkó és Ruszinszkó magyar költőinek alkotásaiból. Szerk. Sziklay Ferenc. Berlin, Vögelin. N. 8-r. 171 l.
- Meyer Konrád Ferdinánd** válogatott költeményei. Ford. Szigethy Lajos Szerző kiad. 77, III. l.
- Sárközi György:** Angyalok harca. Athenaeum. 106. l.

IV. Regények.

- Aragón, Jesús de:** Kaland az Océán fenekén. Ford. Balogh Barna. Franklin. 281 l.
- Brujsszov, Valárij:** A tüzes angyal. Ford. Kiss Dezső. Franklin. 326 l.
- Bunin Iván:** A szerelem szentsége. Ford. ifj. Bókay János. Athenaeum, 160 l.
- Morand, P.:** A gáláns Európa. Ford. ifj. Bókay János. Kultúra. 182 l.
- London, Jack:** A farkas fia. Ford. Bartos Zoltán. Athenaeum, 178 l.
- U. az.:** Mikor az Isten kaçag. Ford. Tersánszky J. Jenő. 186 l.
- Prévost, Marcel:** Őszi alkony. Ford. Kalotai Sándorné. Franklin. 252 l.
- Turgenyev:** Tavaszi hullámok. Első szerelem. Ford. Kiss Dezső. 275 l.
- Zola:** A Föld. Ford. Szabó Lőrinc. Révai. 503 l.

V. Dráma.

- Marczell Ágoston dr.:** A magyar sors. Szerző kiad. 153 l.

* A *Budapesten* megjelent munkáknál a hely, az 1926-ban kiadottaknál az idő, a 8-r.-üeknél az alak megjelölését elhagytuk.

A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig

Írta:

CSÁSZÁR ELEMÉR

BUDAPEST, PALLAS, 1925. 8-r. 409 l.

Ára 8 P. (100.000 K.)

ÚJ IRODALOMTÖRTÉNETI VÁLLALAT: IRODALOMTÖRTÉNETI FÜZETEK

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

CSÁSZÁR ELEMÉR

1. HORVÁTH JÁNOS: Herczeg Ferenc. 28 l. Ára 80 f. (10.000 K.)
2. CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar hún-mondák kérdésének mai állása. 32 l. Ára 80 f. (10.000 K.)
3. GALAMB SÁNDOR: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből (1867—1892). 32 l. Ára 80 f. (10.000 K.)
4. CSÁSZÁR ELEMÉR: A Zalán futása. 24 l. Ára 80 f. (10.000 K.)
5. A XX. század magyar irodalma kritikákban. I. sorozat. Regények és elbeszélések. 64 l. Ára 1 P. 60 f. (20.000 K.)
6. SZABÓ RICHÁRD: Endrődi Sándor. 36 l. Ára 1 P. (12.500 K.)
7. KÉKY LAJOS: Gárdonyi Géza. 40 l. Ára 1 P. 20 f. (15.000 K.)
8. CSÁSZÁR ELEMÉR: Arany János. 18 l. Ára 60 f. (7500 K.)
9. GÁLOS REZSŐ: Legrégibb bibliafordításunk. 40 l. Ára 1. P. 20. f. (15.000 K.)
10. HARTMANN JÁNOS: Petőfi-tanulmányok. 52 l. Ára 1 P. 60 f. (20.000 K.)
11. VOINOVICH GÉZA: Gyulai Pál. 20 l. Ára 80 f. (10.000 K.)
12. GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magyarság szellemi élete. 80 l. Ára 2 P. (25.000 K.)

Pallas rt. nyomdája Budapesten. (Tel.: 5—67). Felelős vezető: Tiringér Károly műszaki igazgató.

Az Irodalomtörténeti Közlemények jelen füzetének ára 3 Pengő.